

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
КАФЕДРА СУСПІЛЬНИХ НАУК**

**ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
ІV ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

м. Житомир, 17 квітня 2026 року

Житомир 2026

УДК 316.422(477)

Т 65

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Поліського національного університету.

Протокол № 10 від 27.05.2026 р.

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії:

Олександр Ковальчук – кандидат економічних наук, доцент, ректор Поліського національного університету.

Члени редакційної колегії:

Наталія Куцмус – доктор економічних наук, професор, проректор з розвитку науки та міжнародної діяльності Поліського національного університету.

Віталій Данкевич – доктор економічних наук, професор, декан факультету права, публічного управління та національної безпеки Поліського національного університету.

Володимир Муляр – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук Поліського національного університету.

Вікторія Мельничук – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету.

Неля Романюк – доктор історичних наук, професор, професор кафедри суспільних наук Поліського національного університету.

Олександр Суліменко – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету.

Геннадій Махорін – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету.

Світлана Шевчук – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету.

Світлана Марченко – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету.

Рецензенти:

Наталія Валінкевич – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, підприємництва та туризму Поліського національного університету.

Олег Соколовський – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Леся Левченко – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і соціальної антропології імені професора І. П. Стогнія Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Трансформації та пріоритети розвитку українського суспільства в контексті європейських інтеграційних процесів: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (17 квітня 2026 р., м. Житомир). Житомир: Поліський національний університет, 2026. 144 с.

Збірник сформовано за матеріалами доповідей учасників IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Трансформації та пріоритети розвитку українського суспільства в контексті європейських інтеграційних процесів», яка відбулася в Поліському національному університеті (м. Житомир) 17 квітня 2026 року.

Матеріали конференції надруковано в авторській редакції.

ЗМІСТ

Володимир Муляр

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ В СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИМІРАХ 6

Віталій Данкевич

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ІНТЕГРАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ
ДО РИНКІВ ЄС: РИЗИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ.....10

Володимир Студінський

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ МЕНТАЛІТЕТ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ 14

Марина Кругляк, Андрій Шостачук

НОБЕЛЬ ДЛЯ МАТЕМАТИКІВ І УКРАЇНА: МАРИНА В'ЯЗОВСЬКА –
ЛАУРЕАТКА ФІЛДСІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ.....18

Олександр Неприцький

БАГАТОРІВНЕВЕ ВРЯДУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПЕРЕГОВОРНИХ
БЕНЧМАРКІВ ПІД ЧАС ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ ПРО ВСТУП
УКРАЇНИ ДО ЄС 24

Лариса Харченко

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ:
ФІЛОСОФСЬКО-АНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ 31

Сергій Рик

ЕТНОЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ 36

Наталія Юхименко

ЄВРОПЕЙСЬКІСТЬ ФІЛОСОФСЬКОГО ВЧЕННЯ ГРИГОРІЯ
СКОВОРОДИ.....40

Марія Плотнікова

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА В
КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ 44

Юлія Кондратюк

ПРАВОВІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА (НА ПРИКЛАДІ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА)...51

Геннадій Махорін

РЕФОРМАЦІЯ І КОНТРРЕФОРМАЦІЯ В УКРАЇНІ: ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТЕНДЕНЦІЙ НА ПРОЦЕСИ У ПРАВОСЛАВНІЙ ЦЕРКВІ 55

Наталія Лазуріна

ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ СУСПІЛЬСТВАХ.....59

Олена Кравченко

КОМУНІКАТИВНА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ 62

Микола Рик

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СПАДЩИНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ 67

В'ячеслав Магась

ЕРОЗІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЛІДАРНОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНИХ ДІЙ ВІЛЬФРЕДО ПАРЕТО 72

Валентина Довженко

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КРЕАТИВНИМИ ІНДУСТРІЯМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ 78

Світлана Шевчук, Любов Кондратюк

ФРОНТИР ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ.....86

Неля Романюк

ПРОБЛЕМИ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ 94

Оксана Литвинчук

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК МАРКЕР ЄВРОПЕЙСЬКОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 100

Вікторія Мельничук

ГУМАНІСТИЧНА СУТНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ.....104

Людмила Гарбар

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ 108

Світлана Трач

НАВІГАЦІЯ У СВІТІ ЦІННОСТЕЙ: РОЛЬ ФАСИЛІТАЦІЇ В РОБОТІ З МОЛОДДЮ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ 115

Наталія Сангаєвська

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ 122

Вікторія Панченко

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОНТЕРСТВА: ЯК СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ ТРАНСФОРМУЄ ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ СОЛІДАРНОСТІ.....128

Олександр Суліменко

МІЖЄВРОПЕЙСЬКІ ВІДНОСИНИ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА ЗА ПРАВЛІННЯ РОМАНА МСТИСЛАВИЧА ТА ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО.....132

Світлана Марченко

ІВАН ФЕЩЕНКО-ЧОПІВСЬКИЙ: УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ НАУЦІ ТА ОСВІТІ 137

Володимир Муляр,

доктор філософських наук, професор,

завідувач кафедри суспільних наук

Поліського національного університету

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ В СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИМІРАХ

Сьогодні вже ні в кого немає сумнівів, що безпекова ідилія, в якій відбувався процес становлення та інституційного оформлення Європейського Союзу, відходить в минуле. Більше семи десятків років Європа проживала у відносному спокої, коли панувала формальна безпека з відсутністю великих потрясінь, катаклізмів, військових конфліктів на її території [1, с. 371]. Ці своєрідні «тепличі» умови давали можливість будувати єдиний європейський економічний, політико-правовий і духовно-світоглядний простір, впроваджуючи принцип соціальної справедливості, як його уявляли ще давні греки [2, с. 608], найкращі в історії демократичні засади, де легко і комфортно текло геополітичне життя, а Європейський Союз, поступово розвиваючись, набирався сили і, врешті, став одним з провідних центрів світу. Ніщо не заважало посилювати економічну потугу, яка на сьогодні має 27 держав Європи з площею 4233255 квадратних кілометрів (7-е місце в світі), населенням близько 445 мільйонів людей (3-є місце в світі), загальним номінальним валовим внутрішнім продуктом більш як 17 трлн. доларів (2-е місце в світі). І це, безсумнівно, вражає і вражало б надалі. Бо немає сумнівів, що такий величезний економічний ринок, стабільна політична і правова система, близька за цінностями система духовно-світоглядних орієнтацій мільйонів людей в перспективі лише набирали б обертів, а відтак загальна потуга Європейського Союзу, очевидно, наростала б.

Однак, лише в потенції. В реальності все виявилось зовсім не так, бо все перевернула російсько-українська війна. Своєю агресією проти України, а зараз, на п'ятому році цієї жахливої «м'ясорубки», ми розуміємо, що не тільки

проти нашої країни, а і проти усього демократичного світу, росія відкрито продемонструвала (оголила) ті тектонічні зрушення, які відбуваються в сучасному світі. Коли повертаються авторитаризм і тоталітаризм у найгірших своїх формах і ставлять питання про перерозподіл світових тенденцій. Коли диктатури відкрито загрожують демократичним країнам. І саме ця загроза явно постала перед Європейським Союзом як формуванням, на околицях якого йде кровопролитна війна. І якщо економічна база, права людей, політичні системи об'єднаної Європи в умовах таких викликів функціонують ще справно, то питання безпеки і оборони викликають серйозне занепокоєння. Адже європейські держави тривалий час розвивалися під прикриттям так званої «ядерної парасольки» і НАТО, ставши фактично молодшим партнером США у безпековому вимірі. Така система життя європейців багато десятиліть існувала, не даючи підстав для занепокоєння. І навіть незаконна анексія і окупація частини української території росією не пролунали для європейських еліт і пересічних громадян сигналом до серйозних розмислів. І лише повномасштабна війна росії проти України, що почалася в лютому 2022 року, поставила питання безпеки і оборони європейських держав на весь зріст.

Звичайно, неправильним буде стверджувати, що європейські держави, включаючи і Європейський Союз як інституційне утворення, не обтяжувались проблемою безпеки, ні. Навпаки, відразу після закінчення Другої Світової війни почалися пошуки безпекового формату. Можна нагадати про Дюнкеркський Договір (4 березня 1947 року) між Францією і Великою Британією, Брюсельський Договір (17 березня 1948 року), коли до Франції та Великої Британії приєдналися держави Бенілюксу (Бельгія, Нідерланди, Люксембург) і створили відомий Західний Союз. Також варто сказати і про Паризький Договір 1954 року, коли до названих вище держав приєдналися Італія та ФРН і, таким чином, Західний Союз перетворили в Західноєвропейський Союз з усіма повноваженнями в сфері безпеки і оборони. Однак, названі потуги не зіграли провідної ролі у питаннях безпеки Європи, оскільки поступово ці повноваження

перейшли до НАТО і Європейського Союзу. Коли ж настав кінець «холодної війни» і розвал СРСР, європейці, очевидно, заспокоїлись і вирішили, що небезпека російської агресії зникла якщо не назавжди, то надовго. І посправжньому до питань безпеки і оборони більше не наближалися.

Сказане вище є, як видається, ключовою причиною такого легковажного ставлення європейців до своєї безпеки. Очільники провідних європейських держав утвердилися в думці про те, що загроза зникла, а росія як головний суб'єкт небезпеки стає демократичною. Потрібно лише тісніше з нею співпрацювати і ця імперія поступово перестане бути загрозою. На цьому тлі «ведмежу послугу» надав як європейцям, так і усьому світу американський філософ і політолог Ф. Фукуяма своєю книгою «Кінець історії та остання людина» (1992 р.). Де він стверджував, що закінчилася епоха війн, конфліктів, авторитаризму та тоталітаризму. Натомість в тканину сучасного світу надійно входить американська демократія, яка має стати основою для розвитку усього майбутнього світу. І чомусь світ повірив цьому абсолютно далекому від науки прогнозу. Ще одним суттєвим чинником стала масова корумпованість політичних еліт Заходу, які забули про національні інтереси своїх народів і жваво просували в масову свідомість європейців міф про демократичну росію.

Життя показало, як мінімум, три очевидних висновки, без розуміння яких Європі не впоратись з викликами, які постали перед нею в умовах агресії російського імперіалізму. Перший полягає в тому, що світ не змінився, його природа залишилася такою самою, якою вона була віками. А саме, світ жорстокий, в ньому кожен бореться за власне виживання і керується лише своїми інтересами. Тому питання безпеки є стрижневим і це стосується абсолютно усіх країн, держав, народів, надто європейських, враховуючи факт повномасштабної війни в Європі.

Другий висновок стосується росії. Своєю повномасштабною війною проти України ця країна остаточно оголила свою агресивну суть. А той факт, що абсолютна більшість росіян підтримала і до сьогодні підтримує війну свого

політичного керівництва проти українців, лише стверджує таку саму агресивну природу цього народу і цієї нації. Історично породжена страшною сумішшю ординської жорстокості, хамства і безкультур'я, багатовікової озлобленості та імперської агресивності, ця країна віками залишається в такому стані і не здатна до демократичного переродження.

Третій важливий висновок впливає з корінної зміни політики США. Америка перестає бути абсолютним гарантом безпеки Європейського Союзу і Європи в цілому. Більше того, Америка Д. Трампа виявляє свою ворожість щодо Європи, її дії наносять шкоду євроатлантичній солідарності, яка була створена після Другої Світової війни. І це наштовхує на дуже серйозні роздуми щодо питань безпеки і оборони європейських країн.

Отже, виникає логічне питання: в якому безпековому статусі в нинішніх геополітичних умовах перебуває Європейський Союз? В статусі молодшого партнера Америки, як це було більше семи десятиків років, чи в іншому? При всіх можливих варіантах ясно одне: об'єднаній Європі доведеться стати об'єднаною і у питаннях безпеки і оборони, тобто самостійним геополітичним гравцем. Якщо вона хоче, що з нею рахувалися не тільки як з володарем найбільшого економічного ринку у світі, але й як сильним безпековим суб'єктом. Поки що видається, що такою Європу, в тому числі Європейський Союз, такими не вважають. І це серйозний виклик для об'єднаної Європи.

Список використаних джерел

1. Муляр В.І. Об'єднана Європа перед викликами новітньої хвилі диктатур. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2025. Випуск 58. С. 368–375. DOI:<https://doi.org/10.30970/PPS.2025.58.4>
2. Муляр В.І. Принцип справедливості в досконалій державі Платона. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць* / гол. Ред. В. М. Вашкевич. К.: ВІР УАН, 2013. Випуск 72 (№5). С. 605–611.

Віталій Данкевич,
доктор економічних наук, професор,
декан факультету права,
публічного управління та національної безпеки
Поліського національного університету

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ІНТЕГРАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ ДО РИНКІВ ЄС: РИЗИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

У сучасних умовах повномасштабної війни та прискорення євроінтеграційних процесів стратегічна трансформація аграрного сектору України набуває особливої актуальності. Аграрна галузь виступає ключовим елементом національної економіки та важливим чинником забезпечення глобальної продовольчої безпеки, що обумовлює необхідність її адаптації до стандартів і вимог ринків Європейського Союзу. Водночас, як зазначає Безгін, війна суттєво змінює умови функціонування галузі, впливаючи на регіональну політику, логістику та економічні процеси [1]. Зарубіжні дослідники, зокрема Велш та ін., підкреслюють значний вплив війни на аграрний сектор і глобальні продовольчі ринки [9; 10].

Важливим аспектом інтеграції є формування ефективної інституційної та економічної моделі розвитку аграрного сектору, що базується на принципах децентралізації, цифровізації та впровадження інновацій. Зокрема, Бондар акцентує увагу на ролі цифрової трансформації державного управління та відкритих даних у підвищенні прозорості та ефективності управління [2]. Впровадження сучасних технологій, зокрема Інтернету речей та штучного інтелекту, виступає ключовим драйвером інноваційного розвитку аграрного виробництва.

Євроінтеграційний вектор розвитку передбачає гармонізацію законодавства, адаптацію до європейських стандартів якості та безпеки

продукції, а також інтеграцію у спільні ринки. Як зазначає Томашук, розвиток сільських територій у контексті євроінтеграції є важливим фактором підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору [5]. Водночас Шебаніна наголошує на особливостях функціонування аграрного підприємництва в умовах децентралізації [6]. Стратегічні орієнтири реформ і інвестицій у цьому напрямі визначені у Плані для Ukraine Facility, що спрямований на інтеграцію України до економічного простору ЄС [4].

Додатково, як зазначають Додд і Велш, відновлення аграрного сектору потребує комплексного підходу, що включає модернізацію інфраструктури, інвестиції та інтеграцію у глобальні ланцюги доданої вартості [7]. Водночас дослідження міжнародних авторів акцентують увагу на структурних особливостях аграрного виробництва та земельних відносин, які також впливають на перспективи інтеграції до ринків ЄС [11].

Суттєвим стратегічним орієнтиром є посилення ролі малих і середніх агровиробників у процесах євроінтеграції. Їх залучення до організованих ринків, кооперативних форм господарювання та ланцюгів доданої вартості дозволяє забезпечити більш рівномірний розвиток сільських територій та зменшити дисбаланси у структурі аграрного виробництва. Це також сприяє формуванню стійкої економічної основи громад.

Важливим напрямом є диверсифікація аграрного виробництва та розвиток продукції з високою доданою вартістю. Орієнтація виключно на сировинний експорт обмежує можливості інтеграції до європейських ринків, тоді як розвиток переробки, органічного виробництва та нішевих сегментів дозволяє суттєво підвищити конкурентоспроможність галузі.

Окрему увагу слід приділити екологізації виробництва та впровадженню принципів сталого розвитку. Вимоги ЄС щодо екологічних стандартів, декарбонізації та збереження природних ресурсів формують нові правила функціонування аграрного сектору. Відповідно, адаптація до цих вимог стає не лише обов'язком, але й джерелом довгострокових конкурентних переваг.

Важливим стратегічним напрямом є розвиток експортної інфраструктури та логістики. Переорієнтація на європейські ринки вимагає модернізації транспортних коридорів, прикордонної інфраструктури, сертифікаційних процедур та каналів збуту продукції.

Суттєву роль відіграє розвиток фінансових інструментів підтримки аграрного сектору. Доступ до кредитних ресурсів, інвестицій, страхових механізмів та програм міжнародної підтримки створює передумови для підвищення стійкості аграрного бізнесу та впровадження інновацій. Важливим є формування інноваційних екосистем, що об'єднують науку, бізнес і державу. Такі взаємодії сприяють трансферу технологій, розвитку аграрних кластерів та підвищенню ефективності виробництва. Суттєвим викликом залишається адаптація до кліматичних змін. Підвищення стійкості аграрного сектору до посух, деградації ґрунтів і змін погодних умов потребує впровадження нових агротехнологій та управлінських підходів.

Водночас інтеграція до ринків ЄС супроводжується низкою ризиків, серед яких посилення конкуренції, витіснення малих виробників, зростання витрат на відповідність стандартам та інституційні бар'єри. Неврахування цих факторів може призвести до структурних дисбалансів і соціально-економічних втрат у сільських територіях. Окремим викликом є забезпечення балансу між швидкістю інтеграційних процесів та збереженням національних економічних інтересів. Поступовість реформ і адаптація політик до українських реалій мають стати ключовими принципами інтеграційної стратегії.

Таким чином, інтеграція аграрного сектору України до ринків ЄС відкриває значні можливості для модернізації, інноваційного розвитку та зміцнення економічної стійкості. Водночас ефективність цього процесу залежить від здатності забезпечити комплексний підхід до реформ і узгодженість дій на всіх рівнях управління. Стратегічна інтеграція аграрного сектору України до ринків ЄС є складним багатовимірним процесом, що поєднує значний потенціал розвитку з низкою суттєвих ризиків. Успішність

цього процесу визначатиметься рівнем інституційної спроможності, інноваційної активності, ефективності державної політики та здатністю аграрного сектору адаптуватися до нових умов функціонування в європейському економічному просторі.

Список використаних джерел

1. Безгін В. Як війна змінить регіональну політику в Україні: децентралізація, громади, податки, економіка. AgroPolit.com. 2022. URL: <https://agropolit.com/blog/503-yak-viyna-zminit-regionalnu-politiku-v-ukrayini-detsentralizatsiya-gromadi-podatki-ekonomika> (дата звернення: 09.04.2026).
2. Бондар Г. Цифрова трансформація уряду України, відкриті дані (open data) та електронні послуги. *Public Administration and Regional Development*. 2021. № 11. С. 97–123. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2021.11.05>
3. Данкевич В. Є., Данкевич А. Є. Інтернет речей та штучний інтелект як ключові елементи інноваційного розвитку підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 7(277). С. 165–173. DOI: <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2024-1-277-165-173>
4. План для Ukraine Facility. Міністерство економіки України. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> (дата звернення: 09.04.2026).
5. Томашук І. Розвиток сільських територій України з урахуванням євроінтеграційного поступу держави. *Управління змінами та інновації*. 2023. № 7. С. 40–49. DOI: <https://doi.org/10.32782/СМІ/2023-7-6>
6. Шибаніна О. Особливості діяльності аграрного підприємництва в умовах децентралізації. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 46–58. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-2\(25\)-46-58](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-2(25)-46-58)
7. Broyaka A., Dankevych V., Dodd E., Welsh C. Blueprint for an Agricultural Recovery Plan for Ukraine. Washington, DC: CSIS, 2025. 35 p.
8. Dankevych V., Bondarchuk N., Buchynska A., Kostenko S., Strilchuk V. European legal standards for local development: A community-oriented approach.

Journal of Community Positive Practices. 2022. Vol. 22. P. 47–64. DOI: <https://doi.org/10.35782/JCPP.2022.SI.05>

9. Skydan O., Dankevych V., Garrett R. D., Nimko O. The state of the agricultural sector in Ukraine during wartime. *Scientific Horizons*. 2023. Vol. 26(6). P. 134-145. DOI: <https://doi.org/10.48077/scihor6.2023.134>

10. Welsh C., Curtis E., Glauber J., Broyaka A., Dankevych V. The Russia-Ukraine War and Global Food Security: Impacts Four Years Later. Center for Strategic and International Studies. 2026. URL: <https://www.csis.org/analysis/war-ukraine-and-global-food-security-impacts-four-years-later> (дата звернення: 09.04.2026).

11. Wengle S., Dankevych V., Mamonova N. Farming the black earth. *Land Tenure Journal*. 2024. P. 1–24.

Володимир Студінський,

доктор історичних наук, кандидат економічних наук,

професор кафедри політичних наук та історії

Київського національного університету будівництва та архітектури

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ МЕНТАЛІТЕТ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

Під поняттям історичної ментальності народу розуміється стійкий колективний спосіб мислення, почуттів та світосприйняття відповідної спільноти, що сформовані тривалим історичним досвідом, системою традицій, спільними цінностями та життєвими установками, які визначають реакцію етносу (нації, суспільної групи) на світ та формують відповідну поведінку. Характерними рисами української історичної ментальності, зокрема, можна

вважати волелюбство та демократизм, індивідуалізм з притаманною емоційністю особистості, усвідомлення того, що статки набуваються в процесі праці, а також регіональна забарвленість, що викликана особливим історичним досвідом українства в різних географічних та часових умовах свого існування.

Говорячи про ментальність як євроінтеграційний фактор, варто звернути увагу на подібність рис українців та європейців. Хоча, історичні ментальні риси в кожній європейській країні мають свою специфіку та особливості. На думку дослідників одною із спільних ментальних рис європейця та українця є свободолубство та прагнення до незалежності. Проте, тут є особливість і певна відмінність, оскільки в українській ментальності прагнення до свободи та незалежності часто сприймається і проявляється як певна вседозволеність, що, в свою чергу, іноді може суперечити певним моральним, етичним принципам та відповідного законодавства. В європейському розумінні така риса проявляється у повазі до закону та особистого простору іншої особистості. Іншою спільною рисою українця і європейця є працелюбство. І вона сприймається як необхідна умова успіху. Звичайно, що і тут є своєрідні нюанси. До третьої спільної ментальної риси, що склалася в процесі історичного розвитку, належить релігійність. Тут можна погодитися із думкою А. Хитрич, що релігійність «виступає значною об'єднуючою силою для громадян, а також носієм певних культурних звичаїв, обрядів та традицій. Що стосується Європи, то релігійність є дуже неоднорідною її характеристикою: окремі країни, зокрема такі як Італія, Польща надають величезного значення релігії і в цих країнах вона виступає надзвичайно важливою та впливовою складовою соціуму» [5].

Також варто зауважити, що історична ментальність будь-якого народу чи нації серйозно залежить від політичних впливів на світогляд як окремого індивіда, так і широких верств населення. Протягом тривалого історичного періоду створюються певні стереотипні уявлення однієї нації про іншу і часто

є таким, що спотворенні під впливом відповідних політичних процесів. Власне стереотип не є якоюсь аморфно застиглою незмінною системою оцінок і поглядів на об'єкт. Швидше навпаки, він постійно динамізує в силу конкретних історичних умов розвитку суспільних відносин. На стереотип впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Тому він постійно перебуває в системі переоцінок і переглядів [2, с. 11–12].

Та разом з тим історична ментальність охоплює в собі й політичну ментальність, яка є, на думку О. О. Гордійчука, системою соціально-політичних констант, своєрідною призмою, через яку людина сприймає світ політики. Вона формується під впливом певних чинників і стає потужним фактором для розуміння історичного досвіду минулого, реалій сьогодення, для прогнозування можливих викликів та загроз. Від політичної ментальності, яка є компонентою загальної історичної ментальності, значною мірою залежить характер і напрямок політичних процесів, стабільність та демократизм політичної системи суспільства, його зрілість тощо [1].

В умовах сучасних процесів євроінтеграції питання історичного та політичного ментального мислення набуває особливої актуальності. Особливо ця актуальність виростає на фоні сучасної російсько-української війни, в яку фактично втягнута вже вся європейська спільнота. Це пов'язано як з підтримкою країнами європейського континенту України в цій боротьбі, а також широкою міграцією українців до різних європейських країн. Зокрема, за різними оцінками станом на початок 2026 року, через повномасштабну війну за кордоном залишаються близько 5,6–6 мільйонів українців. Найбільше біженців прийняли Німеччина (понад 1,2 млн), Польща (близько 1 млн) та Чехія. Загалом за час війни виїхало понад 7,5 млн осіб, проте частина з них повернулася [3].

Тут можна говорити, що українці, які виїхали в європейські країни порівняно легше адаптуються до реальних умов, аніж інші емігранти. Зокрема це проявляється у освоєнні мов та працевлаштуванні. Переважна більшість

українських біженців ставила питання про оформлення на роботу, щоб отримувати стабільний дохід і мати пристойні умови для мешкання в цих країнах. Так, у 2024 році внесок українців у ВВП Польщі досяг 2,7%, що еквівалентно майже 99 млрд злотих додаткового економічного випуску. З 2022 року українці згенерували близько 328,6 млрд злотих, що у 8 разів перевищує витрати Польщі на підтримку біженців. Українці складають близько 5% ринку праці та суттєво впливають на економіку. За прогностичними оцінками до 2030 року внесок українців у ВВП Польщі може зрости до 3,2% [4].

Таким чином, українці зі своєю ментальністю і розумінням поточних процесів цілком нормально адаптуються до європейського простору. Звичайно, що на особистісному рівні переживаються певні драматичні моменти та відбувається переоцінка певних поглядів та власного досвіду, проте українці проявляють високу адаптативність.

Окремим питанням сучасних процесів європейської інтеграції українців стоїть адаптативність суспільного і державного розвитку України. У широкому філософському сенсі цей процес розглядається як динаміка поєднань і взаємодій законодавчих, політичних, економічних, соціальних і культурних аспектів, а також збереження самобутності української державності і нації в європейському просторі. Незважаючи на певну політичну заангажованість сучасних історичних інтеграційних процесів, проявляється тенденція толерантності та взаєморозуміння. Хоча, окремим європейським спільнотам важко дається переосмислення ролі України в сучасному геополітичному просторі. Особливо це яскраво проявляється на рівні міждержавних відносин в економічній, зокрема, енергетичній сфері. Не вдаючись у подробиці, можна чітко визначити, що така політична заангажованість політичних структур і об'єднань швидше шкодить поширенню європейських принципів співжиття та інтеграційних процесів. Тому, важливим аспектом вирішення політичних упередженостей шляхом наукових пошуків та об'єктивних досліджень.

Список використаних джерел

1. Гордійчук О. О. Генеза української політичної ментальності. URL: <file:///C:/Users/user/Desktop/16383-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-32595-1-10-20241015.pdf>
2. Студінський В. А. Економічна поведінка в трансформаційній економіці. Курс лекцій. К.: Фенікс, 2010. 264 с.
3. Українські біженці після чотирьох років за кордоном. П'ята хвиля дослідження. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-refugees-fifth-wave/>
4. Українці принесли Польщі у 8 разів більше, ніж вона витратила на допомогу. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2026/02/26/168950126/>
5. Хитрич А. Європейські компоненти українського менталітету. URL: https://anculture.blogspot.com/2013/04/blog-post_1076.html

Марина Кругляк,

кандидат історичних наук, доцент,

незалежний науковець,

Андрій Шостачук,

кандидат технічних наук, доцент, спеціаліст вищої категорії

Житомирського агротехнічного фахового коледжу

НОБЕЛЬ ДЛЯ МАТЕМАТИКІВ І УКРАЇНА: МАРИНА В'ЯЗОВСЬКА – ЛАУРЕАТКА ФІЛДСІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ

Вона за два роки розв'язала математичну проблему, над якою науковці всього світу мучилися майже чотири сторіччя. Марина В'язовська є другою жінкою в історії, яка отримала Філдсівську премію (the Fields Medal), і першою

українкою, що виборола цю почесну нагороду, яку прийнято називати Нобелем для математиків.

Філдсівська премія вважається найпрестижнішою відзнакою серед математиків. Нею нагороджують двох, трьох або чотирьох науковців віком до 40 років. Подія відбувається раз на чотири роки на Міжнародному конгресі Міжнародного математичного союзу. Засновником премії є канадський науковець Джон Чарльз Філдс. Першу премію було вручено у 1936 році, однак лише у 2014 році лауреатом цієї почесної нагороди стала жінка. Тоді це була іранська математикиня Маріам Мірзахані. Українка Марина В'язовська стала другою жінкою-лауреаткою у 2022 році. Грошовий вимір нагороди становить 15 тис. канад. дол., або 412 тис. грн. До речі, це набагато менше від Нобелівської премії, лауреати якої отримують 900 тис. дол. США [6]. Зауважимо, що нагородити «Нобелівкою» В'язовську повинні були в лютому 2022 року у Санкт-Петербурзі. Саме там мав відбутися Міжнародний конгрес математиків. Однак через анексію Росії по відношенню до України чотириста провідних математиків світу оголосили бойкот і відмовилися приїжджати до країни-агресора, тож було прийнято рішення перенести урочистий захід до Фінляндії [1].

Хто ж така Марина В'язовська? Трохи біографії. Марина В'язовська народилася в 1984 році в Києві, у сім'ї хіміків. Попри це, у дитинстві дівчинка цікавилася математикою. Рідні підтримували це її захоплення: дідусь часто займався з онукою, допомагаючи їй вивчати точні науки. Молодші сестри математикині розповідали, що пізно ввечері, коли всі лягали спати, Марина записувала формули в зошит. А мама й тато навіть хвилювалися, що їхня старша донька забагато вчиться замість того, щоб гратися, як інші діти [6]. Майбутня науковиця навчалася в Київському природничо-науковому ліцеї № 145 (1998–2001), потім – на механіко-математичному факультеті КНУ ім. Тараса Шевченка (2001–2005). «Мій викладач переконав мене в цьому, коли настав час вступати до університету. Тоді цей варіант мені ідеально підійшов: я хотіла навчатися в Києві, але, крім математики, мене нічого не цікавило», – сказала В'язовська в одному зі

своїх міжнародних інтерв'ю. Під час навчання в університеті Марина брала участь у математичних олімпіадах, легко перемігши на них у 2002 та 2005 роках [3].

А далі було надано перевагу європейському векторові. Магістерський ступінь В'язовська здобула у 2007 році в Кайзерслаутерні (Німеччина), у 2010 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук в Інституті математики НАН України. Ще через три роки здобула ступінь доктора природничих наук, але знову в Європі, у німецькому Бонні. У 2014 році Марина переїхала до столиці ФРН, де працювала постдокторанткою в Берлінській математичній школі та Берлінському університеті імені Гумбольдта. На сьогодні Марина В'язовська – професорка у Федеральній політехнічній школі Лозанни (EPFL), Швейцарія [5].

В одному з інтерв'ю Вязовська так пояснила, чому вирішила переїхати до Європи: «Мені довелося обирати: залишитися в Києві та шукати роботу чи продовжити навчання за кордоном. Тож я здобула ступінь магістра в німецькому місті Кайзерслаутерн... Думаю, що в Україні, як у школах, так і на початкових курсах в університеті, викладають краще, ніж у Німеччині. Але десь на четвертому курсі в Україні більшість студентів починають влаштовуватися на роботу... У Німеччині студенти більше часу приділяють навчанню, вони не шукають роботу, ставлячи освіту на другий план» [3].

А тепер розглянемо сутність її революційного відкриття. Задача, яку розв'язала математикиня, стосується найщільнішого пакування куль у багатомірних просторах. Зокрема, у тривимірному просторі найкращий спосіб відомий ще з часів Йоганна Кеплера (пірамідальне складання), проте математичне доведення цього факту зайняло сотні років і, відповідно, було написано сотні, якщо не тисячі, сторінок тексту. В'язовська ж знайшла розв'язок для восьмивимірного простору (2016), а згодом (у співавторстві) – для 24-вимірного. Її доведення вразило науковців своєю стислістю та елегантністю: там, де інші витрачали не одне десятиліття на обчислення, вона

використала теорію т. зв. медулярних форм, створивши «магічну» функцію, що ідеально описує це пакування.

Чому це важливо? У вищих вимірах кількість можливих конфігурацій зростає експоненціально. Марина довела, що для восьми вимірів ідеальною є решітка E_8 (спосіб упакувати 8-мірні кулі так, щоб вони займали 25,36 % об'єму, це максимальна щільність для восьми вимірів; якщо, наприклад, у тримірному просторі кулю можна оточити 12 іншими кулями, то у 8-мірному просторі кожна куля торкається 240 інших куль), а для 24 – решітка Ліча (у цій решітці кожна куля торкається 196 560 інших куль, це настільки щільна і симетрична структура, що в ній практично немає порожнього місця).

Коли ми говоримо про 8-вимірний або 24-вимірний простір, це важко уявити візуально, але восьмимірна куля, на відміну від традиційної тримірної, представляє собою не що інше, як сукупність восьми параметрів, такий простір нескладно зрозуміти опосередковано через застосування результатів В'язовської. Зокрема, така проблема, як боротьба із шумами (завадостійке кодування). Головна проблема передачі даних – шуми. Коли сигнал іде від супутника до Землі, він спотворюється. Щоб комп'ютер зрозумів, яке саме повідомлення було надіслане, ці сигнали (наші «кулі») мають бути розташовані у просторі якомога далі один від одного, щоб вони не «перекривалися» через перешкоди. Розв'язок В'язовської дозволяє розмістити максимальну кількість сигналів (куль) у каналі зв'язку так, щоб вони не заважали один одному, це підвищує швидкість передачі даних і робить зв'язок надійнішим. Решітка Ліча, яка була використана В'язовською при 24-вимірному пакуванні, це математична структура, яка вже десятиліттями використовується в системах мобільного зв'язку та космічних місіях (наприклад, апарати «Вояджер» використовували подібні принципи для передачі фотографій з околиць Сонячної системи). Оскільки комп'ютери стають потужнішими (і з'являються квантові комп'ютери), старі методи шифрування стають вразливими. Математика «щільних пакувань» допомагає

створювати такі цифрові замки, які майже неможливо зламати перебором, бо кількість комбінацій у 24-вимірному просторі астрономічна.

«Коли ти розв'язуєш проблему, над якою працював два роки, відчуваєш неймовірний підйом», – зазначає В'язовська [6]. В одному з інтерв'ю закордонному науковому виданню (2022) математикиня так пояснила свою мотивацію в науці: «Мною рухає можливість зробити відкриття. Також я думаю, що чиста математика – всі науки, але зокрема чиста математика – завжди схожа на змагання. Ми повинні розв'язувати проблеми, і часто вони схожі на головоломки. Тоді виникає питання: чи можу я розгадати цю головоломку? Це моя головна мотивація: захоплення відкриттям і захоплення пошуком» [4].

Щоб подолати бар'єр упередженості щодо участі жінок у науці, існує освітній проєкт STEM is FEM. Він покликаний популяризувати STEM-спеціальності серед школярів та студенток, підвищити їхню зацікавленість у професіях, пов'язаних з природничими науками, технологіями, інженерією та математикою. Марина В'язовська також взяла участь у цій ініціативі. Це її внесок у виховання майбутнього покоління жінок-дослідниць. «Наш світ, на жаль, не ідеальний. У ньому існують сексизм і упередження, і все це заважає жінкам продуктивно працювати. У деяких аспектах життя для жінок є складнішим, ніж для чоловіків: народження дітей, їх виховання... Бути жінкою нелегко. Якщо говорити про науку, то жінок у ній має бути більше» [6].

Марина В'язовська різко засудила російську агресію по відношенню до України. «Це (російська агресія) не пройде безслідно. Це матиме наслідки, такий надзвичайний стрес, надзвичайний страх. Принаймні, тирани не можуть перешкодити нам займатися математикою. Є щось, що вони не можуть у нас забрати» [1].

Успіхи В'язовської дозволяють ще раз звернути увагу на проблему «жінок в науці». На етапі бакалаврату жінок-математиків близько 50 %, але далі (захист дисертацій, завідування кафедрами та лабораторіями) їхня частка зменшується. Одна з головних причин цього – період, коли треба проводити

дослідження та публікувати статті, збігається з часом, коли жінки народжують дітей та на кілька років знаходяться поза передовими науковими рубежами. Далі теж, жінкам більше доводиться приділяти значну увагу на хатнім обов'язкам та доглядові за дітьми, що теж зменшує час, який можна присвятити науці, тоді як чоловіки-науковці захищають дисертації, отримують гранти та просуваються кар'єрною драбиною.

Наступний фактор – поява великої кількості «жіночих» професій (психолог, журналіст, маркетолог, дизайнер, економіст), які «відволікають» абітурієнок від «чоловічих» математичних-фізичних-інженерних спеціальностей, що, разом із відсутністю державної пропаганди та реклами інженерних на фізико-математичних спеціальностей створює умови для відвертання жіночої частини потоку абітурієнтів на гуманітарні спеціальності. Хоча з точки зору забезпечення ефективного розвитку країни, найталановитіші випускники повинні вступати на природничі та інженерні науки, які є не тільки критично важливими, а й більш складними для опанування. Певну штучність проблеми «жінки в науці» доводять і інші українки, які працюють в математиці, фізиці та технічних науках. Зокрема, це Олена Ванєєва – докторка фізико-математичних наук (2020), провідна наукова співробітниця Інституту математики НАН України (з 2021), член-кореспондент НАН України (2024); Оксана Безущак – докторка фізико-математичних наук, професорка кафедри алгебри і комп'ютерної математики КНУ імені Тараса Шевченка, Катерина Пожарська – наукова співробітниця Відділу теорії функцій Інституту математики НАН України, володарка престижної німецької премії імені Джозефа Трауба (2023) [2].

Список використаних джерел

1. Марина В'язовська – українка, яка отримала «Нобелівку» з математики. URL: <https://ukrainky.com.ua/znaj-nashu-maryna-vyazovska-ukrayinka-yaka-otrymala-nobelivku-z-matematyky/>

2. Математикиня Катерина Пожарська отримала міжнародну премію з математики «Joseph F. Traub Information-Based Complexity Young Researcher Award 2023». URL: <https://old.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=10653>.
3. Kostyuchenko A. Maryna Viazovska: «Just an interesting problem». URL: <https://huxley.media/en/maryna-viazovska-just-an-interesting-problem/>.
4. Maryna Viazovska. URL: <https://www.stempassion.com/maryna-viazovska-profile/>.
5. Maryna Viazovska. You can do it. URL: <https://www.stempassion.com/maryna-viazovska-profile>.
6. The harmony of the numbers of Maryna Viazovska – the first Ukrainian woman who won the «Nobel Prize of Mathematics». URL: <https://metinvest.media/en/page/garmoniya-chisel-marini-vyazovsko--persho-ukranki-yaka-zdobula-matematichniy-nobel>.

Олександр Неприцький,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії і міжнародних відносин
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

БАГАТОРІВНЕВЕ ВРЯДУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПЕРЕГОВОРНИХ БЕНЧМАРКІВ ПІД ЧАС ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ ПРО ВСТУП УКРАЇНИ ДО ЄС

Сучасний етап інтеграції України до Європейського Союзу характеризується переходом від декларативних намірів до фундаментальної інституційної трансформації. Згідно з оновленою методологією розширення 2020 року, переговорний процес перетворюється з технічного узгодження законодавства на глибоку політико-стратегічну перебудову, де ключовим критерієм успіху стає сталість реформ та їхнє реальне впровадження на всіх

рівнях публічного управління. За оцінками Комітету регіонів ЄС, понад сімдесят відсотків європейського права імплементується саме на місцевому та регіональному рівнях [1, с. 7], що робить органи місцевого самоврядування та обласні державні адміністрації безпосередніми виконавцями вимог вступу. Ефективне виконання контрольних показників (бенчмарків) сьогодні неможливе без формування сталого послужного списку реальних змін «на землі», що потребує розбудови високої адміністративної спроможності. До того ж, процес офіційного звітування перед Європейською Комісією вимагає створення прозорості цифрової вертикалі, здатної агрегувати та верифікувати дані з найнижчого рівня через спеціалізовані системи моніторингу, такі як «Пульс вступу» та DREAM.

Проблематика європейської інтеграції та вступу України до ЄС посідає важливе місце у сучасному науковому дискурсі, що підтверджується численними дослідженнями як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Правові та стратегічні аспекти переговорного процесу про вступ України до ЄС, зокрема крізь призму оновленої методології розширення 2020 року, досліджували І. Дір, Р. Петров, О. Стефанішина. Важливий внесок у вивчення концептуальних засад політики згуртованості та можливостей імплементації європейського досвіду в Україні зробили О. Марухленко, Д. Кузьменко, В. Захарченко та Я. Жаліло. Зарубіжна література, зокрема праці І. Бегга, Я. Бахтлера, К. Мендеса, А. Родрігеса-Позе та Ф. Барталуччі, пропонує глибокий аналіз механізмів багаторівневого врядування, інституційної спроможності та ефективності використання структурних фондів ЄС. Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що питання розробки конкретних механізмів взаємодії органів влади різних рівнів саме для забезпечення контрольних показників (бенчмарків) часто мають фрагментарний характер. Потребує додаткового вивчення роль цифрових систем моніторингу та формування сталого послужного списку реалізованих проєктів як доказової бази для Європейської Комісії тощо.

Метою статті є дослідження інституційних механізмів та функціональних особливостей взаємодії центральних органів виконавчої влади, регіональних структур та органів місцевого самоврядування у забезпеченні виконання переговорних бенчмарків, встановлених у межах процесу вступу України до Європейського Союзу.

Сучасна система оцінювання прогресу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу зазнала фундаментальної трансформації, змістивши акцент із формального прийняття нормативно-правових актів на доведення реальної результативності та сталості впроваджених змін. Оновлена методологія розширення 2020 року закріпила цей перехід, визначивши переговорний процес як динамічну процедуру, що ґрунтується на принципі «власних заслуг» та суворій політичній обумовленості. Ключовим елементом нової логіки оцінювання є концепція «сталого послужного списку» (track record), яка передбачає не просто разові законодавчі кроки чи стратегічні декларації, а тривалу та безперервну імплементацію реформ, що приносить відчутні результати. Європейська Комісія аналізує, чи призводять реформи до створення ефективно функціонуючих інституцій, стабільної судової практики та дієвих механізмів правозастосування, що є особливо критичним для кластера «Основи». У цьому контексті виконання вступних та проміжних бенчмарків перетворюється на операційне зобов'язання, де кожен крок має бути підтверджений верифікованими даними та документальними доказами. Сталість таких перетворень неможливо забезпечити без реалізації реформ на регіональному та локальному рівнях. Це вимагає від субнаціональних органів влади високої адміністративної спроможності та готовності до роботи в умовах спільного управління фондами, де технічна відповідність стандартам поєднується з прозорістю та підзвітністю.

Центральний рівень державного управління у процесі переговорів про вступ України до Європейського Союзу виконує функцію стратегічного ядра, що забезпечує інституційну цілісність та методологічну єдність реалізації

реформ. Ключову роль у цій архітектурі відіграє Віцепрем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції спільно з Урядовим офісом координації європейської та євроатлантичної інтеграції, які здійснюють загальне керівництво вступним процесом, включаючи безперервний моніторинг виконання вступних та проміжних бенчмарків. Цей центр управління виступає головним інтерфейсом у відносинах із Європейською Комісією, забезпечуючи консолідацію прогрес-звітів від усіх галузевих інституцій та їхню відповідність зобов'язанням, прийнятим у межах переговорної рамки. Ефективність центральної ланки значною мірою залежить від функціонування Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку, що має забезпечувати горизонтальну синергію між галузевими політиками та територіальними пріоритетами. Важливим завданням центральних органів влади є трансформація широких політичних зобов'язань у конкретні операційні плани та надання методичного супроводу регіональним і локальним структурам для розбудови їхньої адміністративної спроможності. Окрім того, центральний рівень відповідає за внутрішню верифікацію даних, що надходять від виконавців, забезпечуючи точність інформації у цифрових системах моніторингу, таких як «Пульс вступу» [3]. Зрештою, успіх переговорів вимагає реалізації принципу секторальної відповідальності, згідно з яким кожне профільне міністерство стає повноцінним суб'єктом європейської інтеграції у своїй сфері, що дозволяє уникнути перекладання відповідальності та сформувати сталий послужний список реформ на загальнонаціональному рівні.

Регіональний рівень управління в архітектурі переговорного процесу щодо вступу України до Європейського Союзу посідає стратегічне місце операційного центру, де загальнодержавні реформи трансформуються у конкретні територіальні зміни. Відповідно до європейських регламентів, зокрема класифікації територіальних одиниць для статистики NUTS, українські області за кількістю населення та економічними параметрами

відповідають другому рівню – NUTS 2 [4, с. 18], що визначає їхню фундаментальну роль у майбутньому програмуванні та освоєнні коштів фондів політики згуртованості. Роль регіональних органів влади, насамперед обласних адміністрацій та перспективних виконавчих органів обласних рад (у разі завершення конституційної реформи), полягає у переході від суто адміністративного нагляду до виконання функцій повноцінних керівних органів, відповідальних за розробку, реалізацію та моніторинг регіональних операційних програм. Важливим аспектом діяльності регіональної влади у забезпеченні бенчмарків є впровадження принципу субсидіарності та багаторівневого врядування, що передбачає відхід від ієрархічної моделі управління на користь партнерської взаємодії з громадами та соціально-економічними партнерами. Водночас викликом для регіонального рівня залишається необхідність розбудови високої адміністративної спроможності в умовах воєнного стану та функціонування військових адміністрацій, що вимагає залучення кваліфікованих фахівців зі знанням англійської мови та навичками управління проєктними циклами за стандартами ЄС. Ефективність виконання переговорних зобов'язань на рівні областей безпосередньо залежить від інтеграції регіональних стратегій із Державною стратегією регіонального розвитку та належного функціонування геоінформаційних систем моніторингу, які забезпечують агрегацію верифікованих даних для цифрового звітування перед Брюсселем. Регіональні органи влади виступають не лише бенефіціарами допомоги, а й гарантами формування сталого послужного списку реформ, демонструючи спроможність держави ефективно та прозоро управляти публічними інвестиціями безпосередньо на місцях.

Локальний рівень публічного врядування, представлений територіальними громадами та їхніми виконавчими органами, виступає фундаментом практичної реалізації євроінтеграційного поступу України. Основне завдання місцевого самоврядування полягає у переході від моделі

пасивного споживання бюджетних трансфертів до активного управління повним проектним циклом, що вимагає розбудови високої адміністративної спроможності для формування портфеля «зрілих» інвестиційних проектів, готових до фінансування через структурні фонди ЄС. У межах підготовки до вступу громади забезпечують узгодженість місцевих стратегій із Державною стратегією регіонального розвитку, водночас відображаючи специфічні потреби та ендогенний потенціал своїх територій. Важливою функцією локальної влади є інституціоналізація принципу партнерства, який зобов'язує залучати громадянське суспільство, соціально-економічних партнерів та наукові установи до всіх етапів програмного циклу – від планування до оцінки результатів. Водночас територіальні громади є первинною ланкою в системі цифрової звітності, забезпечуючи агрегацію та верифікацію даних для таких платформ, як DREAM та геоінформаційні системи моніторингу, що дозволяє Брюсселю відстежувати реальний прогрес реформ у режимі реального часу [2, с. 14]. Критичним викликом для локального рівня залишається гострий дефіцит фахівців зі знанням англійської мови та навичками роботи з європейськими стандартами фінансового контролю, що за браку належної інституційної підтримки створює ризики «ненавмисної рецентралізації» повноважень на користь державних органів. Провідну роль у мінімізації цих ризиків відіграють асоціації органів місцевого самоврядування, які здійснюють стратегічну адвокацію інтересів громад у переговорних робочих групах та забезпечують методичний супровід своїх членів.

Отже, процес вступу України до Європейського Союзу трансформувався з суто технічної адаптації законодавства у складну систему політико-адміністративної перебудови, де успіх визначається не кількістю ухвалених актів, а формуванням сталого послужного списку реальних змін. Ефективне виконання переговорних бенчмарків вимагає відмови від жорстко ієрархічної моделі управління на користь гнучкого багаторівневого

врядування, що базується на синергії центрального, регіонального та локального рівнів. Ключовим фактором успіху є розбудова високої адміністративної спроможності на всіх щаблях публічної влади, оскільки дефіцит кваліфікованих кадрів на місцях створює ризики ненавмисної рецентралізації повноважень та сповільнення освоєння структурних фондів. Зрештою, інтеграція за принципом «знизу-вгору», що ґрунтується на засадничому принципі партнерства та інклюзивному залученні всіх стейкхолдерів, є єдиним шляхом до досягнення цілей та забезпечення незворотності інтеграційного поступу держави.

Список використаних джерел

1. Місцева Європа в Україні. Огляд впливу євроінтеграції на органи місцевого самоврядування. Polaris «Підтримка багаторівневого врядування в Україні». Б.м. 58 с.
2. Регіональна політика: наскільки Україна готова до вступу в ЄС. Аналітична записка Cedos. Б.м. 15 вересня 2024. 16 с.
3. Уряд затвердив Положення про інформаційну систему «Пульс вступу» для моніторингу виконання зобов'язань з євроінтеграції. Урядовий портал. 10 грудня 2025 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyy-polozhennia-pro-informatsiinu-systemu-puls-vstupu-dlia-monitorynhu-vykonannia-zoboviazan-z-ievrointehratsii> (дата звернення: 11.04.2026).
4. Як виконати вимоги вступу до ЄС у сфері регіональної політики та координації структурних інструментів, глава 22. Координація і розподіл функцій для реалізації політики регіонального розвитку та майбутнього використання структурних інструментів, глава 22. Аналітичний документ «U-LEAD з Європою». Київ, 2025. С. 32.

Лариса Харченко,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії та соціальної антропології

імені професора І. П. Стогнія

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ФІЛОСОФСЬКО-АНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Швидкий розвиток науково-технічної галузі призводить до постійних змін у розвитку суспільства, його соціальних відносин та людського існування в цілому. Інформація є ключовим рушієм цих сучасних трансформацій, набувши статусу провідного продукту, стратегічного ресурсу та інструменту виробництва. У цьому контексті цифровізація та інформаційні технології відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного поширення науково-технічних досягнень серед широких верств населення, тим самим сприяючи побудові цифрового суспільства та формуванню нової цифрової ідентичності.

Інноваційні технологічні рішення в інформаційних системах та транспортній інфраструктурі сприяють прискоренню тенденцій глобалізації в різних сферах: економічній, соціальній, гуманітарній та політичній. Це проявляється через розширення комунікації в глобальному середовищі, що характеризується багатонаціональністю, мультикультуралізмом та багаторелігійністю. Ці процеси фундаментально трансформують концепцію етики, моральних принципів та універсальних цінностей – як духовних, так і матеріальних – впливаючи як на окрему людину, так і на суспільство в цілому. Так, Т. Запорожець відзначає, що «інтенсивне впровадження та переплетення локальних і глобальних інформаційних мереж створює принципово нові засоби інформаційного обміну й інструменти впливу на масову свідомість, посилюючи значення соціально-психологічних, культурних і духовних

аспектів становлення глобального інформаційного суспільства» [3, с. 63]. Таким чином, проблема соціокультурної диференціації та змін у системі цінностей як духовних, так і матеріальних у межах сучасного інформаційного суспільства набуває особливої ваги, адже перетворення, що охоплюють особистість, соціум і державні інститути, залишаються безперервними.

Як наголошує Т. Запорожець: «Негативний зовнішній вплив на інформаційний простір країни загрожує розмиванню суспільних цінностей і національної ідентичності», оскільки «інформація перетворюється на досить ефективну зброю, яка знищує не людей, а насамперед соціокультурні та моральні механізми регуляції людини й суспільства» [3, с. 66]. На глобальному рівні спостерігається поєднання традиційних і сучасних підходів до ведення воєнних дій, що дістало назву гібридних воєн. Водночас у світовому інформаційному просторі та медіасередовищі створюється настільки значний обсяг як достовірної інформації, так і дезінформації, що пересічній людині дедалі складніше орієнтуватися в реальності, гублячись у потоці повідомлень. Як зазначає Т. Запорожець, однією з ключових моральних проблем інформаційного суспільства є втрата автентичності комунікації, адже феномен віртуальної реальності спричиняє ситуацію, за якої індивід уже не здатен чітко відмежувати об'єктивний світ від сконструйованого простору образів і цінностей, сформованого засобами масової інформації. Унаслідок цього людина поступово втрачає зв'язок із довкіллям і соціумом, зменшується її потреба у справжній взаємодії з іншими. [3, с. 67].

Сучасне українське суспільство переживає широкі соціокультурні трансформації внаслідок війни, переоцінки національної ідентичності, зміцнення громадянського суспільства, цифрової трансформації та впливу глобальних викликів. У цьому контексті система цінностей є вирішальним фактором, що відображає не лише історичну пам'ять та культурні традиції, а й зазнає змін у відповідь на нові соціальні умови. Цінності все частіше сприймаються як фіксовані норми, тоді як насправді вони постають як гнучкі

та еволюціонуючі конструкти, що відображають здатність суспільства до адаптації, стійкості, самоорганізації та відновлення перед обличчям складних криз.

Ця проблематика набуває особливої актуальності в умовах повномасштабної війни, яка виступила потужним чинником глибинних змін у ціннісній сфері. За спостереженням Ж. Денисюк, цифровий простір дедалі більше функціонує як середовище творення й поширення нових смислів, де меметичні практики та візуальна культура відіграють важливу роль у формуванні сучасних соціокультурних наративів [2, с. 13–19]. Водночас В. Волинець підкреслює, що новітнє цифрове мистецтво активно переосмислює культурні архетипи, вибудовуючи нові форми візуального вираження ціннісної ідентичності [1, с. 16–18]. У такому вимірі культура постає не лише як механізм збереження традицій, а й як динамічний простір продукування та трансляції інноваційних смислів, здатних об'єднувати суспільство у переломні історичні періоди.

Особливу увагу слід приділити значенню цифрової культури, яка нині формує нові ціннісні моделі, естетичні коди та практики споживання медіаконтенту. Як зазначає М. Кастельс, у епоху мережевого суспільства «ідентичності формуються не лише на основі традицій, а й через взаємодію в цифрових просторах» [5, с. 7]. Ця взаємодія сприяє появі множинних ідентичностей, що визначаються контекстом та представлені через спільні символічні коди, які циркулюють у віртуальному середовищі. Отже, цифрова культура функціонує не лише як канал передачі нових цінностей, а й як простір їхнього створення, формування та закріплення у масовій свідомості.

Тому вивчення змін ціннісних орієнтацій в українському суспільстві в контексті соціокультурних змін початку XXI століття має як теоретичне, так і практичне значення. Це дослідження дозволяє визначити ключові тенденції розвитку суспільства та одночасно сформулювати інструменти для ефективної

реалізації культурної політики, зміцнення національної ідентичності та розвитку громадянської свідомості.

Сучасні соціокультурні трансформації в Україні супроводжуються глибинними змінами у системі ціннісних орієнтацій, що безпосередньо позначається на стані національної ідентичності. Як зазначає Н. Лазарович, ціннісна криза є ключовим чинником руйнування колективної ідентичності, позбавляючи суспільство стабільних смислів і орієнтирів. Вона наголошує, що криза ідентичності проявляється через втрату традиційних культурних координат, невизначеність соціальних ролей та множинність ціннісних систем, які формують гібридний і амбівалентний характер українського ціннісного поля на початку XXI століття [4, с. 34–35].

Важливу роль у цих процесах відіграють історичні чинники, зокрема посттоталітарна та постколоніальна спадщина, що ускладнюють вироблення модерного ціннісного консенсусу та утвердження національної ідентичності. У результаті ціннісний ландшафт України набуває специфічних рис, зумовлених напругою між традиційними та сучасними тенденціями. Таким чином, соціокультурні зміни в країні відбуваються в умовах складної взаємодії історичних викликів і сучасних трансформацій, що формують ціннісні орієнтації та визначають траєкторії розвитку українського суспільства [4, с. 36–38].

У рамках цифрової культури особлива увага приділяється трансформації традиційних цінностей під впливом сучасних комунікаційних середовищ. Віртуальний простір сприяє переоцінці усталених культурних норм та їх адаптації до умов гібридної, візуально насиченої та швидкоплинної взаємодії. Ціннісні орієнтації дедалі більше проявляються через самобутні символічні форми цифрових платформ, зокрема меми, які виступають носіями соціального сенсу та впливають на формування колективного сприйняття реальності. Таким чином, цифрові практики є не просто засобом обміну

інформацією, а й фактором створення та закріплення нових моделей ціннісного сприйняття.

Підсумовуючи наслідки соціальної та культурної диференціації та змін у системі цінностей, як моральних, так і матеріальних, у сучасному інформаційному суспільстві, можна зазначити, що цифровізація інформації та інформаційних процесів, сучасні цифрові технології та віртуальна реальність впливають не лише на всі сфери суспільства та соціальних відносин, а й на саму людину, її соціальне, культурне та повсякденне середовище, її моральні принципи, а також глобальні етичні стандарти. Ця ціннісна орієнтація формує особистість та суспільство в цілому, і вона не обмежується лише інформаційним суспільством, а поширюється й на постінформаційне суспільство. Тому сучасна людина характеризується високою мобільністю, відкритістю та глобальним світоглядом.

Список використаних джерел

1. Волинець В. О. NFT як симбіоз сучасного digital art та технології блокчейн. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 1. С. 13–19. DOI: 10.32461/2226-3209.1.2023.277631.
2. Денисюк Ж. З. Меметичність комунікативних практик в умовах розвитку цифрового інформаційного простору. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2021. № 1. С. 13–19. DOI: 10.32461/2226-3209.1.2021.229534.
3. Запорожець Т. Моральні виклики глобального інформаційного суспільства. 2015. С. 63–76.
4. Лазарович Н. Криза соціокультурної ідентичності в сучасному українському суспільстві. *Молодий вчений*. 2019. № 10 (74). С. 34–39. DOI: 10.32839/2304-5809/2019-10-74-8.
5. Castells M. *The Power of Identity*. Malden : Wiley-Blackwell, 2010. 584 p.

Сергій Рик,

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії і соціальної
антропології імені професора І. П. Стогнія
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ЕТНОЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Важливість проблеми взаємозв'язку етносу та цивілізації зумовлена не лише загостренням суперечностей у сучасному глобалізованому світі, а й суттєвими трансформаціями соціокультурного простору, які кардинально впливають на характер культурно-ідентифікаційних процесів на світовій арені. Це проявляється у зростанні міжетнічних конфліктів, поширенні дискримінаційних практик, поглибленні соціально-економічної нерівності, регіональній диференціації, які ведуть до загроз реальної втрати культурної ідентичності окремих етнічних спільнот. Попри інтеграційний потенціал глобалізаційних трансформацій, які формують передумови для зближення народів та уніфікації соціальних відносин, реальної консолідації людства в єдину цілісну систему не спостерігається. Більше того, глобалізація нерідко супроводжується протилежними тенденціями – фрагментацією, локалізацією, актуалізацією та збільшенням числа нових етнічних відмінностей окремих спільнот. Натомість сучасна політична карта світу характеризується виникненням все нових і нових держав, загостренням внутрішніх конфліктів, загарбницькими війнами, зростанням терористичних загроз, посиленням міграційних процесів і сепаратистських тенденцій, які ще більше ускладнюють розвиток етноцивілізаційних взаємин у контексті сучасних глобалізаційних трансформацій.

У цих умовах важливо спрямовувати творчі зусилля на пошук концептуальних моделей гармонізації етнокультурного різноманіття та обґрунтування засад сталого розвитку цивілізації. Важливе місце у цьому контексті посідає ідея етнічного плюралізму, яка виступає не лише методологічною основою соціальних теорій, але й світоглядною установкою, що визнає рівнозначність культурних форм і необхідність їх співіснування. Такий підхід розглядається як альтернатива уніфікованим концепціям цивілізаційного розвитку, що прагнуть до стандартизації культурного досвіду. Глобалізаційні трансформації супроводжуються водночас посиленням інтересу до закономірностей розвитку етнічної ідентичності та причин пробудження етнополітичного ренесансу. Як зазначає В. Євтух, цей процес проявляється через активізацію етнічної самосвідомості та прагнення окремих груп до збереження власної самобутності, а також пошук дієвих шляхів участі у соціально-політичному житті суспільства та утвердження своєї ролі у державотворчих процесах [2, с. 13]. У ширшому контексті це відображає прагнення народів не лише зберегти свою культурну унікальність, але й інтегрувати власний досвід у глобальний цивілізаційний простір без втрати ідентичності.

Починаючи з ХХ століття проблема співвідношення етнічного та цивілізаційного вимірів соціально-історичного розвитку суспільства набула екзистенційного значення, оскільки йдеться не лише про існування окремих культур, а про перспективи буття людства загалом, включно з невідкладними питаннями виживання, безпеки та збереження світової культурної спадщини. Це зумовило активізацію філософського осмислення феномену цивілізації як складного багаторівневого утворення. Разом із тим багатозначність цього поняття ускладнює його однозначне визначення. У наукових концепціях воно використовується як характеристика рівня культурного розвитку, як позначення соціальних спільнот, як тип історичної організації суспільства або етап історичного прогресу. Така полісемантичність цього терміну зумовлює

необхідність уточнення змістових меж його використання у кожному конкретному дослідницькому контексті.

Спробу інтегрувати різні підходи у визначенні цього поняття здійснив А. Тойнбі, який розглядав цивілізацію як єдність всесвітньо-історичного процесу та локальних культурних утворень, підкреслюючи їхню взаємозалежність та динамічний характер [2]. Іншим деталізованим підходом до визначення цього поняття, який набув значного поширення у глобалістських дослідницьких колах, був задум С. Гантінгтона, відповідно до якого цивілізація є найвищим рівнем культурної ідентичності, що визначається через сукупність об'єктивних (мова, історія, релігія, інститути) та суб'єктивних (самоідентифікація) чинників [1]. У цьому контексті цивілізації виступають як великі культурні спільноти, що формують основу глобальних конфліктів і взаємодій у сучасному світі.

Сучасний соціокультурний простір демонструє парадоксальну тенденцію: з одного боку, відбувається розширення ідентифікації людини до рівня людства, що пов'язано з розвитком глобальних комунікацій і, а з іншого, посилюється усвідомлення власної етнічної унікальності. Це породжує суперечність між універсалізацією соціуму та його етнічною диференціацією. Адже надмірна замкненість у межах етнічного континууму може обмежувати індивідуальний розвиток особистості, звужуючи горизонти її соціального досвіду, натомість ігнорування етнічної самобутності призводить до втрати культурних і цивілізаційних зв'язків, які забезпечують цілісність ідентичності.

Проблема етнокультурної різноманітності привертала увагу ще античних мислителів, які намагалися пояснити природу відмінностей між народами. Зокрема, Геродот здійснив опис різноманітних форм етнічного буття, що нині інтерпретуються як культурно-цивілізаційні типи. Водночас Аристотель пояснював відмінності між людьми їхніми інтелектуальними

особливостями, а Гіппократ акцентував увагу на ролі природно-кліматичних і соціальних чинників.

У доктринах географічного детермінізму етнос розглядається як складова біосфери, що підпорядковується її законам і функціонує як природно-соціальна система. Відповідно, етнічні спільноти проходять певні етапи розвитку – від виникнення до занепаду – залежно від рівня пасіонарної активності та взаємодії з довкіллям. У цьому контексті етнос постає як відносно стабільна соціальна спільнота з характерною внутрішньою структурою, системою цінностей і поведінковими стереотипами, завдяки якій здійснюється взаємодія людини з природним середовищем.

На відміну від етносу, цивілізація належить до іншого рівня організації єдності природи і соціуму, а саме ноосферного, тобто надає перевагу духовно-інтелектуальним факторам взаємодії. Таким чином, вона не є продуктом окремого народу чи держави і не зводиться до певної стадії розвитку культури. Цивілізація постає як результат колективної діяльності людства, спрямованої на подолання міжкультурних суперечностей, вироблення універсальних норм співіснування та забезпечення сталого розвитку. У цьому сенсі вона має загальнолюдський характер і не може розглядатися як множинне явище, яке може мати аналоги, або така, що має конечні інтервали свого існування та приречена на зникнення з історичного простору і часу, оскільки людство як цілісність і суб'єкт цивілізаційного розвитку завжди зберігає свою історичну наступність.

Отже, етноцивілізаційні процеси сучасності відображають складну, багатовимірну та суперечливу взаємодію глобалізаційних і локалізаційних трансформаційних процесів, універсалізації та збереження культурної специфіки. Їх розв'язання можливе за умови формування нових підходів до взаємодії культур, що ґрунтуються на принципах діалогу, взаємоповаги та визнання цінності культурного різноманіття, а також на пошуку балансу між етнічною ідентичністю та інтеграцією у загальноцивілізаційний простір.

Список використаних джерел

1. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. Львів: Кальварія, 2006. 474 с.
2. Євтух В. Б. Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій. Київ: Стилос, 2004. 234 с.
3. Тойнбі А. Дослідження історії. Т. 1. Київ: Основи, 1995. 614 с.

Наталія Юхименко,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії і соціальної антропології
імені професора І. П. Стогнія
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ЄВРОПЕЙСЬКІСТЬ ФІЛОСОФСЬКОГО ВЧЕННЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Життя і діяльність Г. Сковороди збіглися зі складним і цікавим періодом розвитку української культури. Власне, це був перехідний етап, коли завершувалася епоха бароко та барокова філософія. Проте вчення Г. Сковороди неможливо назвати виключно бароковим. Варто відзначити значний вплив на європейськість українського культурного буття східної, а не західної традиції.

Київська Русь у X ст. прийняла християнство від Візантії (спадкоємниці елліно-елліністичної цивілізації), філософсько-світоглядною основою традиції якої була «внутрішня» людина. Середньовічна думка на теренах України набула неоплатонічного спрямування, а період XV–XVI ст. був співзвучний реформаційним ідеям того часу, зокрема антикатолицьким настроям. Результатом такого розвитку стала доба Бароко. Характерні риси

цієї епохи: відновлення Духу («внутрішньої людини», «серця»), який має гармонійно поєднуватися з природою.

Філософська позиція Г. Сковороди ґрунтується на східноєвропейській лінії розвитку української культури. Це підтверджує його знаменита теорія, що стала основою філософського тлумачення будови світу українським мислителем. В діалозі «Потоп зміїний» Г. Сковорода стверджує, що все буття як храм премудрого Бога включає три світи: один великий і два малих. Великий світ – це всезагальний і населений, що складається з незліченних світ-світів, що є народженими. Один малий – це мікрокосм або людина. І є ще Біблія як символічний світ, як образи вічної природи, що заховалися у тлінній так, мов малюнок у своїх фарбах [3, с. 137].

Бароковим можна вважати і символізм Г. Сковороди, адже мову образів і символів українська культура успадкувала від східноєвропейської (елліно-елліністичної [1, с. 53]) традиції.

Проводячи паралелі між філософією Г. Сковороди та західноєвропейською думкою, зауважимо, що мислитель наслідує Платона у використанні діалогічної форми замість сухого наукового стилю. Водночас він розвинув теорію щастя, яка радикально відрізняється від Аристотелевої. Якщо вчення Аристотеля є елітаристським, то щастя Г. Сковороди доступне кожному. Схоже, ідею про те, що істинне щастя можливе для всіх, Г. Сковорода перейняв від Епікура, який також вважав, що воно полягає у досягненні внутрішнього душевного спокою [4].

Філософія Г. Сковороди є завершальною у докласичному періоді (XVI–XVIII ст.) і водночас розпочинає нову класичну українську філософію (період XVIII ст.), що стала розвинутою формою східноєвропейської окцидентальної думки. Це – доба Просвітництва.

Г. Сковороду з Просвітництвом єднає переконаність у тому, що не варто піддаватися забобонам та формальним обрядам, які він називає «буйним безбожієм». Мислитель відстоював ідею вільної особистості, що має право

обирати релігію, спосіб життя та власне розуміння Святого Письма. Прагнучи зробити людину щасливою, Г. Сковорода прокладає шлях через самопізнання та духовне вдосконалення. Цим він дещо суперечить західному Просвітництву, яке проголошувало культ раціонального розуму та науки.

Існує припущення, що під час подорожі Європою в середині XVIII ст. Г. Сковорода тривалий час знаходився в Німеччині, де спостерігався активний рух за об'єднання нації. Ще в 1730-х роках там з'явилися таємні організації (німецьке масонство), що мали на меті поширення ідей рівності, всесвітнього братерства та релігійної толерантності. Деякі дослідники вбачають у філософії Г. Сковороди вплив масонства: зокрема, заклики до моральної чистоти, справедливості та неприйнятність насильства. Хоча ідеологічні мотиви масонів, що базувалися на одкровеннях Вайгеля, Беме та інших, перегукувалися з Просвітництвом, Г. Сковорода незмінно звертався саме до текстів Біблії, осягаючи їх через розкриття символів [4].

Загалом у вченні Г. Сковороди виразно простежуються риси європейського Просвітництва, проте варто погодитися з М. Кашубою: «Г. Сковорода – представник своєрідного українського потрактування ідей Просвітництва, хоча ця епоха представлена в українській духовній культурі досить невиразно» [2, с. 12].

Г. Сковороду справедливо вважають і зачинателем українського романтизму. В основі європейського романтизму – неоплатонічний принцип універсуму – розуміння світу зовнішнього і внутрішнього як єдиного цілого. Ця ж проблематика проходить і крізь усю українську філософію XVII–XVIII ст., де універсум постає у двонатурності (тілесність і духовність, скінченність і нескінченність). Свобода тут трактується як прояв вічного (Божого), що втілюється у людській діяльності. Г. Сковорода поглиблює цю теорію, формулюючи самобутню концепцію «сродної» праці.

У вітчизняній думці XVIII ст. духовність, самодіяльність та свобода людини були центральними темами. У Г. Сковороди символом такої вольності є образ Богдана Хмельницького:

Слава навіки буде з тобою, Вольности отче, Богдане-герою!

Продовжуючи лінію «людина-Всесвіт», актуалізовану ще у XVII ст., мислитель наділяє її рисами передромантичної свідомості. Його думка рухалася саме у просторі Біблії. Подібна орієнтація на Святе Письмо як на головне джерело знань була характерною для культури Англії XVII ст. (раннього Модерну). Г. Сковорода у цьому контексті постає містиком, філософом одкровення.

Найбільш характерною для філософської спадщини Г. Сковороди залишається «філософія серця», співзвучна європейському Просвітництву та літературі бароко. Яскравим аналогом є вчення Б. Паскаля. Обидва мислителі зуміли випередити класичний екзистенціалізм, вирішуючи гуманістичні питання через заглиблення у внутрішній світ. Проте поняття «серця» вони трактують по-різному: Паскаль ішов від наукового пошуку до «серця», тоді як український філософ бачив у «серці» носія тілесних сил людини та осередок відчуттів і пристрастей.

Дослідники також проводять паралелі між поглядами Сковороди та ідеями Дж. Едвардса, П.-А. Мандзолі, Ж.-Ж. Руссо, а також представників філософії XX ст. (Г. Марселя, К. Поппера, Ф. Ніцше).

Творчість Г. Сковороди є багатогранною, оскільки формувалася під впливом античності, середньовіччя, Реформації та Просвітництва. Та все ж вона оригінальна, українська і така, що продовжує впливати на формування світоглядних орієнтирів сучасної Європи.

Список використаних джерел

1. Бичко А., Бичко І. Концентрично-бароковий контекст української філософії: феномен Сковороди. *Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність*. К., 2003. С. 51–78.

2. Кашуба М. Григорій Сковорода в контексті доби Просвітництва. *Григорій Сковорода – джерело духовної величі і сучасність: [матеріали*

Переяслав-Хмельницьких 10-11-12-х Сковородинівських читань]. Тернопіль: Астон, 2007. С. 6–13.

3. Григорій Сковорода. Діалог. Назва його – *Потоп Зміїний*» / пер. М.Кашуба. *Григорій Савич Сковорода. Пізнай в собі людину*. Львів: Світ, 1995. С. 464–499.

4. Левченко Л., Юхименко Н. Філософський доробок Григорія Сковороди в Європейському контексті. *Вічно сучасний: життя, філософська, педагогічна та літературна творчість Григорія Сковороди*. Київ: Світ успіху; Чернівці: Друк Арт. 2025. С. 177–182.

Марія Плотнікова,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму

Поліського національного університету

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ

Євроінтеграція передбачає глибокі суспільні зміни, зокрема модернізацію інституцій, посилення верховенства права, забезпечення прозорості влади та стимулювання громадянської активності, що є ключовою передумовою для побудови демократичної та стійкої держави. Виключно важливою у цих процесів є роль освіти через впровадження європейських стандартів, розвиток критичного мислення, культурної толерантності та активної громадянської позиції [6]. Пріоритетами розвитку суспільства у контексті євроінтеграції України є: економічна інтеграція (гармонізація законодавства для сприяння торгівлі та інвестиціям), соціальна згуртованість (впровадження програм для підтримки менш захищених верств населення),

екологічна стійкість (адаптація до стандартів ЄС у сфері захисту навколишнього середовища).

Євроінтеграційний вибір України є не лише геополітичною орієнтацією, а глибокою трансформацією суспільства, яка охоплює всі сфери його життєдіяльності. Цей процес, підкріплений прагненням до демократичних цінностей, економічного процвітання та верховенства права, визначає нові пріоритети розвитку та вимагає комплексних трансформацій соціально-економічної та політико-правової сфери. Одним із фундаментальних аспектів трансформації є формування демократичних інститутів та верховенство права (європейські стандарти передбачають незалежну судову систему, вільні та чесні вибори, повагу до прав людини та свободи слова). Як зазначають Yekelchuk S. та Wilson A. реакція на сьогодні є виявом прагнення українського суспільства до європейських стандартів та загальнолюдських цінностей [1–2], впровадження яких цих стикається зі значними викликами, включаючи корупцію та вплив олігархів. Пріоритетом розвитку є подальша адміністративна реформа, боротьба з корупцією на всіх рівнях та забезпечення прозорості державного управління. Іншим напрямком трансформації є економічна інтеграція з Європейським Союзом. Угода про вільну торгівлю (DCFTA) стала однією з таких можливостей для бізнесу, формуючи вимоги щодо конкурентоздатності та відповідності європейським стандартам якості. Поглиблення економічних зв'язків сприяє зростанню торгівлі та інвестицій в умовах структурних реформ, покращення бізнес-клімату та залучення іноземних інвестицій, підтримка малого та середнього бізнесу, гармонізація технічних стандартів з європейськими [3]. На думку Wolczuk K соціальна сфера також зазнає значних змін у контексті євроінтеграції. Європейські цінності включають високі стандарти соціального захисту, рівні можливості та боротьбу з дискримінацією, що впливає на розвиток соціальної сфери України [4]. Євроінтеграція стимулює Україну до реформування системи охорони здоров'я, освіти та пенсійного забезпечення відповідно до

європейських норм. Пріоритетом розвитку є забезпечення інклюзивного зростання, зменшення соціальної нерівності та підвищення якості життя громадян. Також євроінтеграція має значний вплив на формування національної ідентичності та громадянського суспільства, сприяє консолідації нації. Україна як частина європейського культурного простору, орієнтована на зміцнення національної єдності та просування європейських цінностей через освіту та культуру [5]. Однак, процес євроінтеграції України не є лінійним й зазнає перешкод. Війна поставила під загрозу саму можливість європейського майбутнього України. В той же час, на думку Purici Ş. саме протистояння російській агресії та захист європейських цінностей стали потужним каталізатором консолідації українського суспільства та підтвердження його європейського вибору.

Найкраще практичне втілення ці підходи знайшли через реалізацію ідеї «Родова садиба». Зростаюче усвідомлення екологічної кризи та необхідність зміни парадигми нашої взаємодії з довкіллям [6–7] став однією з базових причин формування концепції «Родова садиба», з її акцентом на культивуванні біорізноманіття, пермакультури, розуміння глибокого зв'язку з Землею, заклик до екологічної свідомості. Попри те, що ця ідея мало представлена в академічному середовищі, вона є унікальною лінзою, через яку можна дослідити потенційні суспільні трансформації та пріоритети розвитку. Розгляд основних положень ідеї «Родова садиба» через призму соціологічної та екологічної літератури дозволяє дослідити її потенційний вплив на індивідуальний добробут, громадські структури та екологічну стійкість. Так, суть, ідеї «Родова садиба» передбачає створення цілісного самодостатнього природно-ресурсного та соціально-економічного комплексу розміром один гектар, культивуючи гармонійні стосунки з природою, створюючи «життєвий простір» для майбутніх поколінь. Таке бачення визначає виклик панівним моделям урбанізації та індустріального суспільства, орієнтуючи на локальний та переважно аграрний спосіб життя переважно через переосмислення

відносин до Землі як до живої сутності. Вона визначає стале управління земельними ресурсами, збереження біорізноманіття та створення систем із замкнутим циклом як найважливіші пріоритети розвитку. Крім того, реалізація принципів ідеї «Родова садиба» може призвести до значної реструктуризації суспільних і соціальних відносин з акцентом на згуртованість спільнот з формуванням почуття причетності, взаємопідтримки та зв'язку між поколіннями, що контрастує з та індивідуалістичним та фрагментованим характером сучасного міського життя із занепадом соціального капіталу в сучасних суспільствах [8].

Модель соціуму майбутнього за принципами «Родова садиба» на перше місце ставить повернення любові до родини, зміцнення місцевих громад, відродження традиційних навичок і знань, створення стійких соціальних мереж як пріоритетів розвитку та «життєвого простору» для майбутніх поколінь, індивідуального добробуту та людського розвитку, що сприяє формуванню довгострокової перспективи та почуттю відповідальності перед громадою та землею. Життя в безпосередній близькості до природи, осмислена фізична праця та сильне відчуття цілі власного життя, реалізованої через створення самодостатнього родової садиби призводить до покращення фізичного та психічного здоров'я, що збігається з дослідженнями, проведеними в галузях екології, охорони навколишнього середовища, соціології та екологічної психології, які демонструють позитивний вплив перебування на природі на зниження стресу [9]. Для ілюстрації наводимо приклад статуту громади Омелянівна, мешканці якої беруть на себе додаткові зобов'язання з метою розвитку населеного пункту та покращення відносин у спільноті. Положення документа сформовані у 2013 році, чому передували клопіткий мозковий штурм всіх мешканців та одноголосне схвалення отриманого результату (табл. 1).

Україна стоїть перед викликом поєднання національної ідентичності з європейськими цінностями. Євроінтеграційний вибір України є складним та

багатогранним процесом, який передбачає глибоку трансформацію суспільства у багатьох сферах. Пріоритетами розвитку є зміцнення демократичних інститутів та верховенства права, економічна інтеграція з ЄС, реформування соціальної сфери та формування національної ідентичності на основі європейських цінностей. Попри значні виклики, особливо в умовах війни, прагнення українського народу до європейського майбутнього залишається незмінним та визначає стратегічний напрямок розвитку країни на довгі роки. Реалізація концепції «Родова садиба» має такі пріоритети як екологічна стійкість (відновлення екосистем, використання відновлюваних джерел енергії), соціальна згуртованість (формування громад, оснований на довірі, співпраці та взаємній підтримці), економічна автономія (розвиток місцевих господарств, які сприяють зменшенню залежності від глобальних ринків). Мова де про формування нової соціальної парадигми функціонування автономні громади здатної адаптуватися до сучасних викликів, таких як зміна клімату та виснаження ресурсів. Повернення до локалізації та самодостатності сприяє розвитку спроможності соціуму. Також важливим аспектом є відновлення зв'язку з природою. Ідея екологічного виховання, закладена у концепції «Родова садиба» стає необхідною умовою розвитку морально та фізично здорового суспільства. Вибір на користь євроінтеграції є не лише політичною стратегією, але й цивілізаційним рішенням, яке змінює всі аспекти життя.

<p><i>Організації поселення</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Наше поселення складається з родових садиб. 2. Поселення створюється на основі літературного образу простору любові в родових садибах, викладеного в книгах. 3. Ми вдосконалюємо середовище проживання. 4. Родове садиба є нашим будинком. 5. Кожна родина створює простір любові для свого роду. 	<p><i>Прийому нових сусідів</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Прийом сусідів здійснюється більшістю колективу одноголосно. 2. Обов'язкове прочитання книг, прийняття ідей викладених в книгах і прийняття образу поселення. 3. Бажаний переїзд протягом 2-х років. 4. Вітається письмовий спільний образ садиби від всієї родини. 	<p><i>Екологія в поселенні</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ми утримуємо чистим навколишній нас простір. 2. Максимально використовуємо екологічно чисті предмети в своїй життєдіяльності. 3. Сміття, яке привозимо з собою, утилізуємо в масток. 4. Сміття бажано не спалювати. 5. Ми використовуємо екологічні миючі засоби та засоби гігієни.
--	---	---

<p>6. Родова садиба є самодостатнім (забезпечує нас всім необхідним для життя).</p> <p>7. Ми з повагою і Любов'ю ставимося до Роду.</p> <p>8. У садибі ми живемо в мирі, ладу та злагоді зі своєю родиною, який складається з різних поколінь.</p> <p>9. Поселення родових садиб створюється для постійного проживання і створення самодостатнього населеного пункту з суспільством нового типу на основі добросусідства</p> <p>10. Наше поселення – це цілісний, єдиний колектив однодумців.</p> <p>11. Земля в нашому поселенні береться виключно для створення Родової садиби та простору любові в ньому, а також проживання на постійній основі лише для себе.</p> <p>12. Земля видається в розмірі до 2-х га, одній родині для кожної садиби.</p>	<p>5. З ідеями викладеними в книгах повинні ознайомитися всі члени родини.</p> <p>6. Кожна нова родина вносить на розвиток поселення вступний внесок</p>	<p>6. Землю обробляємо екологічними способами обробки.</p> <p>7. Вся наша робота на землі сприяє підвищенню родючості землі і поліпшенню її якості.</p> <p>8. До землі ставимося з Любов'ю-ми</p> <p>використовуємо натуральні добрива.</p> <p>9. Забороняється використання промислових добрив і отрутохімікатів.</p> <p>10. Ми використовуємо чисті та екологічні насіння.</p> <p>11. Ми ставимося до живої природи усвідомлено, дбайливо і з повагою.</p> <p>12. Ми створюємо самодостатню екосистему в маєтках і поселенні.</p>
<p style="text-align: center;"><i>Проживання та взаємини у колективі</i></p> <p>1. Ми з повагою ставимося до всіх живих істот навколо нас.</p> <p>2. Ми відповідаємо за тих, кого приручили. Кожна родина несе повну відповідальність за своїх тварин і щоб вони не заважали сусідам.</p> <p>3. Тварини (в т.ч. риба) наші друзі. Ми не вирощуємо їх на забій і не полюємо на них.</p> <p>4. Швидкість пересування транспортною засобу на території поселення 25 км/год.</p> <p>5. Забороняється вживання алкоголю, сигарет та інших наркотичних засобів, і вживання нецензурної мови в громадських місцях.</p> <p>6. Забороняється палити траву. Суху траву ми збираємо та використовуємо для підвищення родючості землі й для інших потреб.</p> <p>7. Вогонь у нас горить лише в печі та у спеціально відведених для цього місцях.</p> <p>8. Ми беремо активну участь у справах поселення регулярно матеріально та участю у справах.</p> <p>9. Ми беремо на себе відповідальність за розв'язання всіх спірних питань, образ та непорозуміння з сусідами за особистої зустрічі.</p> <p>10. З повагою ставимося до власності сусідів, і не відвідуємо ділянку сусіда в його відсутність.</p> <p>11. Для розв'язання питань як особистих, так і поселенських приходимо на зустріч вчасно з радістю та доброзичливістю.</p> <p>12. Про всі моменти нашого життя, які можуть доставити неприємності й незручності сусідам (галасливе будівництво, гучне свято, тварини), ми домовляємося з сусідами, враховуючи їх побажання.</p>		

Рис. 1. Принципи становлення поселення родових садиб Омелянівка

Джерело: сформовано за даними родового поселення Омелянівка.

Ідея «Родова садиба» передбачає засад створення стійкого способу життя через побудову родових садиб та родових поселень, які об'єднують елементи екологічної свідомості, соціальної гармонії та економічної автономії. Ідея «Родова садиба» є не лише практичним підходом до сталого розвитку, а й філософським вибором, який пропонує альтернативу традиційним суспільним

моделям. Це можливість створення гармонійного суспільства, що базується на взаємодії з природою та підвищенні якості життя.

Список використаних джерел

1. Yekelchik S. *Ukraine: What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press. 2022.
2. Wilson A. *Ukraine: Crisis What It Means for the West*. London: Yale University Press, 2014. 236 p.
3. European Commission. *Ukraine: EU report notes important steps taken in the implementation of the reform agenda*. 2021. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_4706
4. Wolczuk K. *Ukraine and Europe: Reshuffling the boundaries of order*. 2016. Thesis Eleven. Vol. 136(1). P. 54–73. DOI: 10.1177/0725513616667666journals.sagepub.com/home/the
5. Hrytsak Y. *Ukraine: The Forging of a Nation*. Public Affairs, 2024. 448 p.
6. Purici Ş. *The Road to Unfreedom*. *Codrul Cosminului*, XXVI. 2020. Vol. 2. p. 477–482.
7. Beck U. *Risk Society, Towards a New Modernity*. University of Munich, Germany Series: Published in association with Theory, Culture & Society Other Titles in: Political Theory & Thought (General) | Social Theory. 1992. July. 272 p.
8. Putnam R. D. *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. *Touchstone Books/Simon & Schuster*. 2000. URL: <https://doi.org/10.1145/358916.361990>
9. Louv R. *Last Child in the Woods: Saving Our Children from Nature-Deficit Disorder*. Chapel Hill: Algonquin Press. 2008.

Юлія Кондратюк,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики та філософських студій
Державного університету «Житомирська політехніка»

ПРАВОВІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА (НА ПРИКЛАДІ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА)

Правові традиції кожного народу формуються під впливом історичних, соціальних та політичних факторів, а також у взаємодії з іншими правовими системами. Українські землі, перебуваючи на перетині різних цивілізаційних просторів, стали унікальним середовищем для поєднання власних правових традицій із європейськими правовими моделями. Одним із найяскравіших прикладів такого впливу стало запровадження Магдебурзького права, яке відіграло значну роль у розвитку місцевого самоврядування, правової культури та соціально-економічних відносин в українських містах.

Метою цієї роботи є аналіз правових традицій українських земель у контексті європейського права з особливим акцентом на Магдебурзьке право як інструмент правової інтеграції та модернізації.

Правова система українських земель формувалася протягом століть, починаючи з часів Київської Русі. Одним із перших писаних правових джерел була «Руська правда», яка відображала норми звичаєвого права та соціальні відносини того часу. Вона регулювала кримінальні, цивільні та процесуальні відносини, закладаючи основу для подальшого розвитку права [1, с. 125].

У період литовсько-польської доби українські землі зазнали значного впливу європейського права. Важливу роль відіграли Литовські статuti, які поєднували місцеві правові традиції з елементами римського та канонічного

права. Це сприяло формуванню більш структурованої правової системи, яка відповідала європейським стандартам того часу [7, с. 98].

Європейське право в середньовіччі розвивалося під впливом римського права, канонічного права та місцевих правових звичаїв. Особливого значення набули міські правові системи, які регулювали життя громад. Однією з таких систем стало Магдебурзьке право. Першу згадку про нього зустрічаємо у хроніці німецького міста Магдебург від 1235 р. У ньому вперше було розмежовано права і обов'язки виборного містянами бургомістра і управителя – призначеного королем бурграфу [6, с. 5].

Магдебургія поступово ширилася містами Європи, зокрема й Східної. На середину XIV ст. її вже отримали ряд українських міст у складі Королівства Польського та Великого князівства Литовського [8, с. 54]. Найпершим серед них вважається Сянок (Санок) який отримав Магдебургію у 1339 р. [2, с. 226]. За ним цим правом скористалися Львів (1356 р.), Кам'янець-Подільський (1374 р.), Житомир (1444 р.) [4, с. 10] та ін.

Магдебурзьке право стало символом міської автономії, економічної свободи та правової впорядкованості. Воно забезпечувало містам право на самоврядування, створення власних органів влади, судочинства та регулювання економічної діяльності.

Магдебурзьке право було комплексною системою норм, що регулювали різні аспекти міського життя. Його основні риси включали:

- автономію міста від феодалної влади;
- створення виборних органів самоврядування (магістратів);
- незалежне судочинство;
- розвиток торгівлі та ремесел;
- захист прав міщан.

Особливістю цього права було те, що воно базувалося на принципах справедливості, рівності перед законом (у межах станового суспільства) та

юридичної визначеності. Це сприяло розвитку правосвідомості населення та формуванню правової культури.

Надання Магдебурзького права здійснювалося через спеціальні грамоти, які видавалися монархами або місцевими правителями. Це право надавало містам значні привілеї, включаючи звільнення від деяких податків, право на проведення ярмарків, а також можливість самостійного вирішення внутрішніх справ [9, с. 162].

У Києві Магдебурзьке право було офіційно запроваджене наприкінці XV століття і стало важливим фактором розвитку міста як економічного та культурного центру.

Запровадження Магдебурзького права мало глибокий вплив на розвиток українських міст і суспільства в цілому. По-перше, воно сприяло розвитку місцевого самоврядування, що стало важливим кроком до формування громадянського суспільства. По-друге, це право стимулювало економічний розвиток міст, оскільки створювало сприятливі умови для торгівлі та ремесел. Міста ставали центрами економічної активності, що сприяло зростанню добробуту населення. По-третє, Магдебурзьке право сприяло формуванню правової культури та правосвідомості. Міщани отримували досвід участі в управлінні, судочинстві та вирішенні конфліктів на основі права. Запровадження магдебурзького права в українських містах сприяло європеїзації міського життя, становленню виборної системи місцевого самоврядування та судів, формуванню засад громадянського суспільства в Україні, дало змогу ввести міське життя в чіткі правові норми [3, с. 364].

Разом з цим магдебурзьке право не було досконалим правовим інститутом, особливо на українських територіях, що перебували у складі Речі Посполитої. Постійно виникали суперечки між міщанською громадою та старостами. Однією з причин було відстоювання права громади на приміські угіддя (поля, луки, ліси), які по праву належали громаді, але періодично захоплювалися старостами. Загалом «історія міст се взагалі історія вічних

спорів громад з старостами за компетенції й нарікань на старостинські надужиття» [2, с. 350]. Основним засобом вирішення таких суперечок були судові позови. Наприклад, один з таких у м. Житомирі продовжувався до існування останнього старости графа Іллінського і був завершений лише наприкінці XIX ст. Зазначимо, що відбувалося це у загальноприйнятому для Європи правовому полі [10, с. 125].

Магдебурзьке право можна розглядати як один із перших проявів правової інтеграції українських земель у європейський простір. Воно забезпечувало уніфікацію правових норм, що полегшувало економічні та культурні зв'язки між містами різних країн.

Це право стало важливим каналом передачі європейських правових ідей, таких як верховенство права, юридична визначеність та автономія місцевого самоврядування. Воно сприяло включенню українських міст у загальноєвропейську систему торгівлі та права.

З часом значення Магдебурзького права почало втрачатися, особливо після трьох поділів Речі Посполитої та входження більшості українських земель до складу Російської імперії. Наприкінці XVIII – впродовж XIX століття воно поступово було скасоване або обмежене [5, с. 42].

Незважаючи на це, Магдебурзьке право залишило глибокий слід в історії українського права. Воно стало основою для розвитку місцевого самоврядування та правових інститутів, які існують і сьогодні.

Правові традиції українських земель формувалися під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Взаємодія з європейським правом, зокрема через запровадження Магдебурзького права, відіграла важливу роль у розвитку правової системи України.

Магдебурзьке право стало не лише інструментом регулювання міського життя, але й важливим фактором формування правової культури, розвитку самоврядування та інтеграції українських земель у європейський правовий простір. Його значення виходить далеко за межі історичного контексту,

оскільки воно заклало основи сучасних принципів місцевого самоврядування та верховенства права.

Таким чином, вивчення Магдебурзького права дозволяє краще зрозуміти історичні витoki української правової системи та її місце в європейській правовій традиції.

Список використаних джерел

1. Аркас М. Історія України-Русі. 3-тє видання. К.: Вища школа, 1993. 414 с.
2. Грушевський М. Історія України-Руси: Т. V. К.: Наукова Думка, 1994. 687 с.
3. Кириченко Ю. Поширення Магдебурзького права та його особливостей в містах України. *Форум права*. 2011. № 4. С. 361–366.
4. Кондратюк Р. До питання про час надання Житомиру Магдебурзького права. *Житомир в історії Волині і України. Тези Всеукраїнської наукової краєзнавчої конференції*. Житомир: Вид-во ЖО СЖУ. 1994. С. 10–11.
5. Кондратюк Ю., Гордійчук О., Магдебурзьке право як чинник формування демократичних засад в українській політичній традиції. *Society and Security*. 2024. № 5. С. 38-43.
6. Костиця М. Житомир: від Магдебурзького права до губернського центра. Тези Всеукраїнської наукової краєзнавчої конференції. Житомир: Вид-во ЖО СЖУ. 1994. с. 5–9.
7. Крип'якевич І. Історія України. Львів: Світ, 2019. 520 с.
8. Місцеве самоврядування в Україні в умовах становлення правової держави: монографія / за ред. Ю. М. Тодики і В. А. Шумілкіна. Х.: Одиссей, 2004. 392 с.
9. Нестерович В. Виборче право України. К.: Ліра-К, 2017. 504 с.
10. Особовий фонд Н. Абрамовича. Державний архів Житомирської області. Ф. Р.3409, оп. 1, спр.1, 368 арк.

Геннадій Махорін,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри суспільних наук

Поліського національного університету

**РЕФОРМАЦІЯ І КОНТРЕФОРМАЦІЯ В УКРАЇНІ:
ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТЕНДЕНЦІЙ НА ПРОЦЕСИ
У ПРАВОСЛАВНІЙ ЦЕРКВІ**

Реформація у Європі як широкий релігійний, суспільно-політичний і культурний рух, спрямований на оновлення Римо-Католицької Церкви, досліджений досить ґрунтовно. Але його вплив на процеси в Україні ще недостатньо глибоко проаналізовано. Особливо на зміни всередині Православної Церкви і на ті своєрідні особливості, які були характерні для України. Більшість українських дослідників зосереджують увагу на поширенні реформаційних течій, які прийшли до нас через Польщу, але проводять паралелі між Реформацією усередині Римо-Католицької Церкви і Реформацією усередині Православної Церкви. Відповідне зауваження стосується і розгляду Контрреформації.

Спільним було незадоволення суспільства моральним обличчям церковної верхівки і вимога їхнього внутрішнього морального оновлення. Реформація розпочалася на початку XVI століття («95 тез» Мартіна Лютера, оприлюднені у 1517 році). В Україні таким початком стало надання у січні 1586 року статусу ставропігії Львівському Успенському православному братству, яке отримало право контролювати священників і спонукати їх до морального оновлення. Львівське братство підпорядковувалося напряму тільки антиохійському патріарху і мало свободу від впливу на них місцевих православних єпископів. У грудні 1586 року ставропігію Львівського православного братства надав і константинопольський патріарх Єремія II Транос [1, с. 69].

Звичайно, приклад Мартіна Лютера та інших борців за моральне оздоровлення Католицької Церкви надихав і Львівське братство, яке активно взялося до справи. Ієрархи православної церкви в Україні були незадоволені тим, що їм роблять зауваження і виховують прості віряни, члени Львівського братства. Особливою гостротою відзначалися стосунки з львівським єпископом Гедеоном Балабаном. Братство мало намір створити у Львові незалежне від польського впливу міське самоврядування. Братчики відкрили школу, бібліотеку і друкарню, заснували шпиталь, підтримували розвиток українського мистецтва.

Окрім львівського єпископа Гедеона Балабана, були незадоволені намаганням контролювати і «виховувати» їх луцький єпископ Михайло Рогоза. Це незадоволення стало одним із чинників, які підштовхнули їх до укладення Берестейської церковної унії. Католицька церква уже пройшла стадію оновлення, зміцніла і до того ж мала вплив на прийняття державних рішень через своїх представників у польському сеймі. Цього православні ієрархи не мали, і сподівалися шляхом унії зміцнити свої позиції.

Коли 1627 року архімандритом Києво-Печерської Лаври став Петро Могила, він розпочав Контрреформацію, яка мала свої особливості в Україні. Він погодився з існуванням низки внутрішніх проблем всередині Православної Церкви і з необхідністю їх подолання, але заявив, що зробить це «зверху». І ми бачимо послідовні кроки Петра Могили у цьому напрямі. Намагаючись знайти порозуміння зі Львівським православним братством він допоміг братчикам своїми пожертвами побудувати Ставропігійну церкву, освячував її у 1629 році.

Коли у 1633 році Петро Могила став митрополитом. Висвячення його відбувалося у Львові. Уся його діяльність була спрямована на відновлення авторитету і єдності Православної Церкви. Петро Могила сформулював основні обов'язкові вимоги до священників: мати богословську освіту, дотримуватися канонічних правил, бути моральним прикладом для вірян, піклуватися про

збереження честі та гідності, не допускаючи навіть найменших проступків. Саме про це говорили свого часу члени Львівського ставропігійного братства, вимагаючи морального оздоровлення Православної Церкви. Петро Могила перехопив ініціативу «низів» і сам провів це оздоровлення. Але, підкреслюючи увагу і повагу до Львівського та інших православних братств, Петро Могила запросив їхніх представників на Собор, який відбувався у Києві з 8 по 18 вересня 1640 року. Це був революційний крок митрополита, коли у Соборі брали участь не тільки духовні, а й світські особи.

Отже, діяльність митрополита Петра Могили можна розглядати як Контрреформацію, але в українському православному варіанті. Йому вдалося обережно, не допускаючи розколу серед православного духовенства і вірян, провести зміни, які напакі, зміцнили єдність і авторитет Православної Церкви в Україні. Петро Могила помирих православних і уніатів, зрівнявши їх у правах і можливостях переходу як з унійної церкви у лоно православ'я, так і навпаки. А. Жуковський справедливо підкреслює, що «Петро Могила вважав надзвичайно важливою справою примирення всіх православних – тих, які визнали унію, і тих, які виступали проти неї» [2, с. 124]. Він багато зробив для зближення з Європою: запровадив обов'язкове вивчення латини, яка була мовою наук у західному світі, запозичував кращі зразки європейської освіти, піднімаючи таким чином рівень традиційної української школи. Дослідник правильно зауважує, що митрополит, який володів одинадцятьма мовами, і значна частина українських культурних діячів повернулася лицем до Західної Європи, об'єктивно оцінюючи свої успіхи в царині науки й культури, а також досягнення інших європейських народів у цій галузі» [3, с. 228].

Тому ми не повинні забувати вагомого внеску Петра Могили у збереження єдності Православної церкви, підняття освіти до європейського рівня, зближення культур європейських народів.

Список використаних джерел

1. Киричук О. Львівське Успенське ставропігійне братство у контексті соціокультурних процесів Європи. *Львівська ставропігія: історія, персоналії, взаємини*. Львів: Логос. 2017. С. 64–80.
2. Жуковський А. Петро Могила й питання єдності церков. К. 1997.
3. Беспалов С. Роль та значення діяльності святителя Петра Могили в житті Української Православної церкви. *Волинський Благовісник*. № 2 (2014). С. 223–230.

Наталія Лазуріна,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри військового лідерства та управління

Житомирського військового інституту імені С.П. Корольова

ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

«Політична модернізація пов'язана з раціоналізацією влади, диференціацією структур та зростанням політичної активності населення», – так починається розділ «Політична модернізація: Америка і Європа. Три варіанти модернізації», американського соціолога та політолога Семюела Гантінгтона у його відомій праці «Політичний порядок у мінливих суспільствах» [1, с. 99]. С. Гантінгтон зазначає, що Західна Європа та Північна Америка проходили шлях політичної модернізації достатньо довго (починаючи з XVII ст. у північній Америці до кінця XIX у Західній Європі) [1, с. 99–103]. Для сучасних трансформаційних суспільств, зокрема України, цей процес набуває значного прискорення, що породжує великі соціально-політичні проблеми, але саме політична активність (участь) виступає основною наочною ознакою політичної модернізації суспільства. Отже, для

сучасних трансформаційних суспільств характерні надзвичайно швидкі зміни у механізмах політичної участі громадян. Зміни, що привнесені глобалізацією соціокультурних цінностей, пришвидшені цифровими технологіями, впливають на зміни у традиційних формах політичної активності.

С. Гантінгтон розглядав зв'язок політичної активності з функціонуванням сталих політичних інститутів, – «Стабільність будь-якого суспільства залежить від співвіднесеності рівня політичної активності населення та рівнем політичної інституалізації. З ростом політичної активності повинні рости також складність, автономія, адаптивність і узгодженість політичних інститутів суспільства – якщо, ми бажаємо, щоби політична стабільність зберігалася» [1, с. 86]. Ця теза підтверджується сучасними соціологічними дослідженнями, які фіксують парадоксальну ситуацію: «.. з одного боку, технологічні можливості для політичної участі значно розширилися, а з іншого – у багатьох демократичних країнах фіксується зниження традиційних форм політичної активності, таких як участь у виборах чи членство в політичних партіях» [2, с. 34]. Іншими словами, технології лише спрощують політичну участь, тоді як політична активність залишається основним якісним показником функціонування політичних інститутів.

Для демократичної держави надзвичайно важливо мати ефективні, діючі механізми залучення громадян до політичних процесів та оптимізації взаємодії демократичного врядування та громадянського суспільства. Поняття політичної участі у перехідних суспільствах окрім традиційного змісту, як от електоральної активності, розуміється як самодіяльність, самоорганізація, самоврядування, що у концепції партисипативної демократії визначається вже, як політична активність. Сама політична активність, на відміну від політичної участі, яка більш обумовлена об'єктивними чинниками, стає все більшою мірою залежною від суб'єктивних чинників, таких як мотивація своєї участі у політичному процесі, відчуття причетності до політики, та ін.

Дослідники процесів політичної активності наполягають, що саме суб'єктивні показники дають якісну характеристику політичній активності, на основі якої пропонують її диференціацію. Так, український науковець Скороход О. П. у своєму дослідженні «Еволюція моделей політичної участі: від класичних концепцій до цифрової епохи е-демократії» пропонує такі моделі політичної участі. Перша модель – громадянського волонтаризму, де участь – результат добровільної активності громадян, що залежить від мотивації, ресурсів і мобілізації. Наступні: раціонального вибору – результат раціонального обрахунку вигід і витрат; соціально-психологічна модель – участь визначається інтересом, довірою, громадянським обов'язком, соціальними нормами; модель мобілізації – участь залежить від зовнішнього залучення (партії, організації, лідера) та модель загальних стимулів – поєднання ресурсів, мотивації, мобілізації, соціальних стимулів [2, с. 38].

Отже, якщо об'єднати модель С. Гантінгтона, де політична активність прямо залежить від рівня розвитку політичних інститутів і політичного режиму та модель суб'єктивних чинників, сучасних дослідників політичної активності, то можна зробити висновок про багаторівневу структуру політичної активності населення у трансформаційних суспільствах. Перший рівень закладений механізмами усталених політичних інститутів, це формалізовані норми та практики включення чи виключення з політичної участі. На другому рівні політична активність обумовлена соціальною ієрархією, тобто приналежністю до певної соціальної групи, її соціальними можливостями та доступом до ресурсів. Третій рівень повністю обумовлюється культурною самоідентифікацією та ціннісними переконаннями суб'єкта політичної активності.

В Українських реаліях повномасштабної воєнної агресії рф соціологічні дослідження політичної активності населення звичайно гальмуються можливостями збору адекватної інформації, але навіть в таких важких умовах, надають надію, що громадянська та політична активність населення свідчать про зростання громадянської єдності, готовності захищати цінності

європейської демократії [3]. Відмова від політичних чвар, сплеск громадської активності неурядових організацій, волонтерська діяльність з перших днів війни – все це докази дієвого впливу на розвиток політичної активності українців в напрямку інтеграції до європейської демократії.

Список використаних джерел

1. Гантінгтон С. Політичний порядок у мінливих суспільствах / пер. з англ. Тарас Цимбал. К.: Наш формат. 2020. 448 с.
2. Скороход О. П. Еволюція моделей політичної участі: від класичних концепцій до цифрової епохи Е-демократії. *Політичне життя*. 2025. (Лип 2025). С. 33–41. DOI:<https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.2.4>.
3. Дабіжа В.В. Політична активність населення в умовах війни. *Modern scientific journal (Сучасний науковий журнал)*. 2024. №4(2). С. 105–113. DOI: <https://doi.org/10.36994/2786-9008-2024-4-14>

Олена Кравченко,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії і соціальної антропології
імені професора І. П. Стогнія
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

КОМУНІКАТИВНА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ

В умовах трансформацій українського суспільства, зумовлених європейським інтеграційним вектором, важливою є ефективна суспільна взаємодія. Водночас сьогодні суспільство стикається з проблемами недовіри до державних інституцій, різкої соціальної поляризації та численних

інформаційних маніпуляцій, що ускладнюють комунікативні процеси й актуалізують потребу у відновленні публічної сфери як середовища відкритого дискурсу. Саме тому філософське осмислення комунікативної раціональності як основи суспільних змін в Україні набуває особливої значущості.

У межах критичної соціальної теорії комунікативна раціональність визначається як здатність учасників дискурсу досягати згоди через аргументоване обговорення та передбачає орієнтацію суб'єктів на взаєморозуміння. У філософії таку концепцію розвиває Ю. Габермас. На відміну від інструментальної раціональності, яка орієнтована на досягнення цілей будь-якими ефективними засобами, комунікативна раціональність спрямована на досягнення взаєморозуміння між суб'єктами комунікації і, на переконання філософа, може стати ефективним засобом вирішення проблем у суспільстві. Габермас називає «взаємодію комунікативною, коли учасники узгоджують свої плани дій консенсусно, при цьому досягнута в будь-який момент угода оцінюється з точки зору інтерсуб'єктивного визнання заяв про валідність» [6, с. 58]. Науковець концептуально оформлює модель комунікативної раціональності, вводячи в неї поняття «дискурсивної етики»: моральні питання вирішуються через вільний від примусу діалог, орієнтований на взаєморозуміння. Адже «говорити лише з точки зору соціальної користі – це опускати щось важливе в нашій концепції цих практик. Життєво важливу річ можна відновити, звертаючи увагу на цю складну мережу ставлень і почуттів, які становлять суттєву частину морального» [6, с. 50].

Критичний аналіз дискурсивних практик, запропонований М. Фуко [4], дозволяє доповнити габермасівське бачення, звертаючи увагу на те, що комунікація завжди пов'язана з відносинами влади. Це підкреслює необхідність аналізу комунікативних процесів у суспільстві і розгляду соціуму не лише як системи інституцій, а й як можливості порозуміння, де

формується суспільні норми, легітимність влади та громадянська відповідальність. У цьому контексті важливим є поняття «публічної сфери» – простору, де відбувається обговорення суспільно значущих питань і формується громадська думка. «Уявіть собі сферу відкритості як посередницьку систему комунікації між формально організованими і неформальними дискурсами, що йдуть лицем до лиця на аренах, розташованих як на найвищому, так і на найнижчих рівнях політичної системи», – розмірковує Ю. Габермас [5]. Така сфера відкритості функціонує ефективно лише за умови дотримання принципів комунікативної раціональності, рівності та аргументованості.

В українських реаліях формування комунікативної раціональності зумовлюється низкою чинників. Насамперед це демократичні трансформації, коли розвиток соціальних інститутів створює умови для відкритого публічного діалогу. Вибірчі процеси, громадські обговорення та діяльність громадських організацій сприяють формуванню культури аргументованої комунікації. Також активізація громадянської участі формує практики горизонтальної комунікації. Суттєвим чинником є вплив цифровізації. Цифрові медіа значно розширюють можливості комунікації, але водночас створюють ризики маніпуляцій і поширення дезінформації.

Важливою є орієнтація учасників соціальної взаємодії на досягнення взаєморозуміння шляхом аргументованого діалогу, що ґрунтується на принципах відкритості, рівності та довіри. Тому практична реалізація комунікативної раціональності вимагає впровадження відповідних механізмів на різних рівнях суспільного життя.

1. Інституційні механізми – це розвиток відкритих і прозорих інституцій, що забезпечують ефективну комунікацію між державою та громадянами. До таких механізмів належать електронне урядування, цифрові платформи участі, громадські консультації та інструменти електронної демократії. Україна стала одним із лідерів у впровадженні цифрового уряду через застосунок «Дія»

(скорочення від «Держава і я»), що забезпечує доступ до публічних послуг онлайн [1, с. 49]. Введення подібних практик відповідає сучасним європейським підходам до управління та розвитку цифрового суспільства.

2. Освітні механізми є ключовим середовищем формування комунікативної культури та навичок раціонального діалогу. У сучасних умовах особливого значення набуває розвиток критичного мислення та аргументативної компетентності. Освітня політика держави дедалі більше орієнтується на формування комунікативних стратегій як складової «м'якої сили». А «ефективність освітньої моделі має реалізовуватися через інструментарій модернізації матеріально-технічної бази та освітніх програм, підготовки фахівців відповідно до потреб економіки, активної міжнародної академічної мобільності здобувачів та освітян» [2, с. 234].

3. Соціокультурні механізми: соціокультурний простір виступає важливим середовищем реалізації комунікативної раціональності через міжкультурний діалог, громадські ініціативи та публічні дискусії. Такі практики сприяють формуванню спільних цінностей і соціальної солідарності, що є необхідною умовою суспільної консолідації.

4. Медіа та інформаційні механізми виконують функцію ключового посередника у комунікативних процесах. Водночас зростає загроза інформаційних маніпуляцій, що впливають на суспільну свідомість. У цьому контексті важливим є розвиток незалежних медіа, дотримання журналістських стандартів та підвищення рівня інфомедійної грамотності.

5. Громадянське суспільство як середовище комунікації сприяє артикуляції суспільних інтересів, формуванню публічного дискурсу та зміцненню демократичних процесів. Комунікативні практики в межах громадських організацій розвивають соціальну відповідальність і взаємодовіру. Крім того, український досвід демонструє, що комунікація відіграє ключову роль у формуванні національної ідентичності та громадянської солідарності. «Модель комунікативної раціональності

«працює» з проблемами множинної ідентичності та адаптації індивіда не через традицію, а автономно: через зростання ролі рефлексії, зняття суперечності між множинністю, фрагментованістю та цілісністю суб'єкта інформаційної культури. У центрі її уваги опиняється необхідність відновлення етичного горизонту в просторі взаємодії індивідуальних «життєвих світів», які прагнуть автономії та свободи від традиційних картин світу», – переконані сучасні науковці [3, с. 63]. Діалог між різними соціальними групами сприяє подоланню відчуження та зміцненню соціальної єдності.

В Україні процес формування комунікативної раціональності не проходить рівномірно й ускладнюється низкою чинників: авторитарними практиками комунікації, низьким рівнем міжособистісної довіри, поширенням маніпулятивних стратегій у медіапросторі, інформаційною поляризацією суспільства.

Тому подальший розвиток українського суспільства значною мірою залежить від здатності впроваджувати принципи комунікативної раціональності у різні сфери життя. Одним із ключових напрямів є формування культури діалогу, що базується на взаємній повазі, толерантності та готовності до компромісу. У контексті європейської інтеграції це означає не лише адаптацію до європейських стандартів, а й активну участь у формуванні спільного ціннісного простору. Крім того, необхідним є подолання інформаційних бар'єрів і протидія маніпулятивним практикам, що спотворюють комунікативні процеси. Це вимагає як інституційних змін, так і підвищення рівня медіаграмотності населення, а також передбачає наявність ідеальних мовленнєвих умов, за яких існують довіра, взаємоповага, відповідальність і забезпечується рівний доступ кожного до участі в комунікації.

Отже, комунікативна раціональність формується як результат тривалого соціального, культурного та освітнього процесу. Вона виникає у взаємодії індивідів, інституцій та соціальних практик і виступає необхідною умовою

ефективних суспільних трансформацій в Україні, оскільки сприяє розвитку демократичних інститутів; забезпечує інтеграцію суспільства; виступає інструментом подолання конфліктів; формує умови для ефективної публічної комунікації.

Список використаних джерел

1. Кравченко О. Роль соціальних практик у зміцненні суспільної згуртованості. *Консолідація суспільства як ключовий чинник національної стійкості й розвитку суб'єктності України*. Переяслав (Київська обл.): Домбровська Я.М., 2025. С. 45–51.
2. Маргулов А. Освітня траєкторія як «м'яка сила» та комунікативна стратегія державної політики України. *Українознавство*. 2025. №3 (96). С. 228–237. [https://doi.org/10.17721/2413-7065.3\(96\).2025.339616](https://doi.org/10.17721/2413-7065.3(96).2025.339616)
3. Триняк М., Руденко С. Феномен множинної ідентичності у контексті парадигмального повороту від інструментальної до комунікативної раціональності. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2023. №3 (58). С. 58–72. <https://doi.org/10.21564/2663-5704.58.285641>
4. Фуко М. Порядок дискурсу. *Соціальні, економічні та релігійні виміри свободи*. Львів, 2002. С. 264–291.
5. Habermas J. Political communication in media society: does democracy still have an epistemic dimension? The impact of normative theory on empirical research. *Communication Theory*. 2006. V.16 (4). <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2006.00280.x>
6. Habermas J. *Moral Consciousness and Communicative Action*. Cambridge: MIT Press, 1990. 225 p.

Микола Рик,

кандидат філософських наук, старший викладач
кафедри філософії і соціальної антропології
імені професора І. П. Стогнія
Університету Григорія Сковороди у Переяславі

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СПАДЩИНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Проблематика національної ідентичності посідає важливе місце в сучасному гуманітарному знанні, оскільки визначає не лише культурну самобутність народу, а й рівень його соціальної консолідації та історичної суб'єктності. В умовах глобалізаційних процесів і загострення геополітичних викликів питання збереження й осмислення власної ідентичності набуває особливої актуальності. Український контекст розв'язання цього питання характеризується складністю соціально-історичного розвитку, що включає періоди бездержавності, імперського тиску та трансформацій соціальних і культурних інституцій.

У цьому зв'язку особливого значення набуває звернення до інтелектуальної спадщини українських мислителів, яка містить глибинні смисли національного буття. Філософія Григорія Сковороди є одним із ключових джерел осмислення духовних основ української ідентичності. Його ідеї не лише відображають специфіку світоглядних орієнтирів українського народу, а й формують цілісну систему цінностей, яка базується на самопізнанні особистості та її інтеграції в культурний простір нації.

Метою цих тез є концептуалізація основних положень філософії Г. Сковороди у контексті формування української ідентичності, а також виявлення їх значення для сучасного українського соціуму.

Українська ідентичність постає як багатовимірний феномен, що охоплює культурні, духовні, соціальні та історичні компоненти. Вона формується через систему цінностей, символів і традицій, які забезпечують зв'язок індивіда з національною спільнотою. При цьому ідентичність не є статичною категорією – вона змінюється під впливом історичних умов, соціальних трансформацій і культурних взаємодій.

Філософія українського мислителя репрезентує унікальну модель осмислення людини та її місця у світі, в якій центральне місце займає духовний вимір буття. Однією з ключових ідей філософа є концепція свободи як фундаментального принципу людського існування. У дванадцятій пісні «Саду божественних пісень» Г. Сковорода пише: «...о свобода! в тебѣ я начал мудрѣть. До тебе моя природа, в тебѣ хочу и умрѣть» [1, с. 63]. Свобода у цьому контексті не зводиться мислителем до політичного чи соціального виміру, а розглядається як внутрішній стан, що визначає здатність особистості до самореалізації та духовного розвитку. Саме через свободу людина відкриває свою справжню сутність і формує власну ідентичність.

Ідея «внутрішньої людини» є ще одним визначальним елементом філософської системи Г. Сковороди. Вона репрезентує глибинний рівень особистості, який не залежить від зовнішніх обставин і соціальних ролей. «Внутрішня людина» виступає носієм істинних цінностей, моральних орієнтирів і духовного досвіду. Такий підхід підкреслює пріоритет внутрішнього світу над зовнішніми проявами, що є характерною рисою української культурної традиції.

Важливим аспектом цієї концепції є її зв'язок із ідеєю самопізнання. Пізнання себе розглядається як необхідна умова досягнення гармонії та щастя. У цьому процесі людина відкриває свої справжні потреби, здібності та покликання, що сприяє формуванню цілісної особистості. Самопізнання водночас виступає механізмом інтеграції індивіда в культурний простір, оскільки дозволяє усвідомити свою належність до певної традиції.

Концепт серця у філософії Г. Сковороди відіграє роль центрального елемента духовного життя людини. Серце трактується як осередок істинного знання, моральної волі та внутрішньої істини. На відміну від раціоналістичних підходів, де домінує розум, філософ підкреслює значення інтуїтивного та духовного пізнання. Така позиція формує специфічний тип світогляду, в якому емоційно-ціннісний компонент є визначальним. Через поняття серця мислитель обґрунтовує ідею цілісності людини, яка досягається шляхом гармонізації внутрішніх і зовнішніх аспектів буття. Серце виступає своєрідним духовним компасом, що спрямовує людину до істини та морального вдосконалення. У контексті української ідентичності ця ідея підкреслює значення духовності як основи національного характеру.

Не менш важливим елементом філософії Г. Сковороди є концепція «сродної праці». Вона ґрунтується на ідеї природної відповідності між здібностями людини та її діяльністю. Згідно з цим підходом, кожна особистість має унікальне покликання, реалізація якого забезпечує гармонію як на індивідуальному, так і на суспільному рівні. Праця, що відповідає внутрішній природі людини, стає джерелом задоволення, розвитку та соціальної користі. Вона значно важливіша і цінніша за будь-який матеріальний прибуток. «Прибыль не есть увеселеніе, но исполненіе нужности тѣлесныя, а если увеселеніе, то не внутреннее. Родное же увеселеніе Сердечное обитает в дѣланіи сродном. Тѣм оно слаже, чем сроднѣе» [1, с. 664]. У сучасному контексті ця концепція набуває особливого значення, оскільки сприяє формуванню професійної етики, заснованої на самореалізації та відповідальності. Вона також може розглядатися як основа для розвитку ефективного суспільства, де кожен індивід реалізує свій потенціал відповідно до власних здібностей.

Слід також зазначити, що філософські ідеї українського мислителя формувалися в контексті освітніх і культурних традицій свого часу. Вплив європейської інтелектуальної спадщини поєднувався з національними

особливостями, що сприяло створенню оригінальної філософської системи. Це поєднання універсального та національного є важливою рисою української ідентичності, яка характеризується відкритістю до зовнішніх впливів і водночас збереженням власної самобутності.

У результаті проведеного аналізу можна стверджувати, що філософська спадщина Г. Сковороди має фундаментальне значення для осмислення української ідентичності. Її ключові положення формують цілісну модель духовного розвитку особистості, яка інтегрує ідеї свободи, самопізнання, внутрішньої гармонії та професійної самореалізації. Ця модель може бути розглянута як концептуальна основа формування української ідентичності, що поєднує індивідуальний і колективний виміри.

Ідея свободи постає як базовий принцип, що забезпечує можливість самореалізації та духовного розвитку особистості. Вона визначає здатність людини до автономного мислення і морального вибору, що є важливим чинником формування зрілого суспільства. Концепція «внутрішньої людини» акцентує увагу на глибинному вимірі особистості, який виступає джерелом її ідентичності та моральних цінностей.

Особливу роль відіграє концепт серця, який символізує духовний центр людини та визначає її здатність до пізнання істини. Через цей концепт утверджується пріоритет внутрішнього світу над зовнішніми обставинами, що є характерною рисою українського світогляду. Концепція «сродної праці» доповнює цю систему, пропонуючи практичний механізм реалізації індивідуального потенціалу та формування соціально відповідальної особистості.

Таким чином, філософія Г. Сковороди може бути розглянута як універсальна модель духовного розвитку, яка зберігає свою актуальність і в сучасних умовах. Вона сприяє формуванню цілісної ідентичності, заснованої на поєднанні духовних, культурних і соціальних чинників. У цьому контексті

її значення виходить за межі історичного періоду, стаючи важливим ресурсом для подальшого розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / за редакцією проф. Леоніда Ушкалова. Харків–Едмонтон–Торонто : Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. 1400 с.

В'ячеслав Магась,

доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри військового лідерства та управління
Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова

ЕРОЗИЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЛІДАРНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНИХ ДІЙ ВІЛЬФРЕДО ПАРЕТО

У сучасному світі дедалі гостріше постає питання про ірраціональні чинники, що визначають поведінку виборців та державних лідерів. Традиційні підходи до міжнародних відносин часто не здатні повноцінно пояснити, чому держави, які мають глибокий історичний досвід радянської окупації та придушення національно-визвольних рухів (Угорщина у 1956 р. чи Чехословаччина у 1968 р.), демонструють політичну лояльність щодо сучасної Російської Федерації. Для розкриття глибинних механізмів такої поведінки варто звернутися до фундаментальної праці Вільфредо Парето «Трактат із загальної соціології», де запропоновано концепцію резидуїв та дериватів як основних рушійних сил соціальної дії.

У соціологічній теорії Вільфредо Парето конкретні соціальні явища розглядаються як такі, що складаються з двох основних частин: постійного,

інстинктивного елемента (резидуїв) та мінливого елемента (дериватів), який має пояснити або виправдати перший [1, с. 500].

У теорії В. Парето концепція «резидуїв» (залишків) є фундаментальною складовою для розуміння нелогічної поведінки людей та принципів формування соціальної рівноваги. Сутність резидуїв полягає в тому, що вони відповідають певним людським інстинктам, але не є самими інстинктами чи почуттями як такими [1, с. 511]. Вони є їхніми проявами, подібно до того, як підняття ртуті в термометрі є не самою температурою, а лише проявом її підвищення [1, с. 511]. Парето також наводить аналогію з філологією: резидуї можна порівняти з незмінними коренями слів, тоді як деривати – це змінні похідні слова, які з них утворюються [1, с. 512–513]. Разом з інтересами та апетитами, резидуї є головними силами, які визначають соціальну рівновагу [1, с. 511].

Парето поділяє всю масу резидуїв на шість великих класів:

1. Інстинкт комбінацій (Class I). Це схильність людей поєднувати певні речі, що є рушієм винахідливості та прогресу суспільства [1, с. 519].

2. Персистенція або збереження агрегатів (Class II). Це консервативна сила суспільства, яка прагне зберегти утворені комбінації незмінними в часі [1, с. 596-597]. Вона лежить в основі звичок та традицій [1, с. 599].

3. Потреба вираження почуттів через зовнішні дії (Class III). Проявляється в релігійних екстазах або в імпульсивній потребі людини «щось робити» під впливом сильних емоцій [1, с. 647–648].

4. Резидуї, пов'язані із соціальністю (Class IV). Сюди входять почуття, необхідні для життя в соціумі: потреба в конформізмі, жалість і жорстокість, здатність до самопожертви, почуття ієрархії та аскетизм [1, с. 659–660].

5. Цілісність індивіда та його приналежностей (Class V). Почуття, що змушують людину чинити опір порушенням соціальної рівноваги та захищати власні інтереси [1, с. 727–729].

6. Сексуальний резидуї (Class VI). Розглядається Парето з тієї точки зору, що статевий інстинкт впливає на людський спосіб мислення [1, с. 807].

Деривати – це змінні, нелогіко-експериментальні теорії та міркування, за допомогою яких люди намагаються приховати, змінити або логічно обґрунтувати справжній характер своєї нелогічної поведінки [2, с. 885]. Вони задовольняють глибоку потребу людини в логічному або псевдологічному мисленні [2, с. 886]. Свою силу деривати отримують не з логіки чи експериментальних фактів, а з самих почуттів (резидуїв), на які вони спираються [2, с. 885]. Як зазначає Парето, тварина не розмірковує, вона діє виключно під впливом інстинкту, тому не використовує дериватів. Людина ж, навпаки, відчуває потребу мислити і водночас внутрішній імпульс приховувати свої справжні інстинкти та почуття за ширмою логіки [2, с. 888]. Таким чином, деривати є проявом людської «спраги до мислення» та потреби в логічному чи псевдологічному розвитку [2, с. 885–886, 889]. Головною рушійною силою дериватів є не їхня логіко-експериментальна чи наукова обґрунтованість, а почуття (резидуї), з яких вони випливають [1, с. 885]. Люди зазвичай переконані, що приймають або відкидають певну теорію (дериват) на основі логіки та експериментальних фактів, не помічаючи, що насправді їхній вибір диктується власними почуттями [2, с. 890].

Цікавою властивістю дериватів є їхня мінливість і взаємозамінність. Парето підкреслює, що коли одне ненаукове міркування або форма деривата руйнується, на його місце негайно приходять новий дериват. Якщо стає очевидною хибність логічного ланцюжка, що поєднує резидуї із певним висновком, це не скасовує самого висновку: суспільство просто конструює новий дериват на заміну старому [2, с. 897].

В. Парето поділяє деривати на чотири основні класи, залежно від характеру пояснень та інструментів переконання, які вони пропонують:

1. Ствердження: прості безапеляційні, догматичні заяви про факти або почуття, які пропонуються без доказів як аксіоми. До цього класу належать як твердження фактів, так і твердження почуттів або їх суміш.

2. Авторитет: аргументація, що базується на використанні авторитету як інструменту переконання. Сюди входить авторитет окремих індивідів чи груп, авторитет традицій, звичаїв чи божественних істот.

3. Згода з почуттями або принципами: пояснення, що апелюють до згоди з почуттями більшості, до індивідуальних чи колективних інтересів, а також до юридичних, метафізичних або надприродних сутностей.

4. Словесні докази: софістика, використання нечітких термінів для позначення речей, застосування метафор, алегорій, аналогій та термінів із багатьма значеннями, які насправді не відповідають реальності [2, с. 899].

Проаналізуємо зовнішню та внутрішню політику Угорщини та Словаччини з точки зору В. Парето. Аналіз політики прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана засвідчує функціонування резидуїв класу I (інстинкт комбінацій) та класу II (збереження агрегатів). Орбан послідовно стверджує, що Росію не слід «виштовхувати» з європейської системи безпеки, енергетичної та торговельної систем. Він намагається сконструювати нову модель відносин, де агресія проти України не є перешкодою для співпраці з РФ [3]. Така спроба поєднати несумісні елементи (безпеку ЄС та ресурси агресора) є проявом інстинкту комбінацій, спрямованого на отримання вигоди.

Для виправдання цієї позиції Орбан використовує деривати класу 4 (словесні докази) та класу 3 (згода з почуттями). Зокрема, його заклики повернутися до «колишньої гармонії» з РФ або створити «нову систему безпеки» разом із нею [3] є софістикою, що використовує метафору «гармонії» для маскуванню реальних загроз. Заява про те, що угорський народ надав уряду «мандат на мир» на виборах до Європарламенту [4], є апеляцією до почуттів більшості (Class 3), що легітимізує політику пасивності. Крім того, характеристика підтримки України з боку ЄС як «божевільної» [5] виступає дериватом класу 1 (безапеляційне ствердження), який спирається на глибинний резидуї класу V (захист власних інтересів), навіюючи виборцю страх перед втратою ресурсів.

Позиція прем'єр-міністра Словаччини Роберта Фіцо також яскраво ілюструє використання дериватів для приховування ірраціональної лояльності до Москви. Характеристика України як «чорної діри», де зникають мільярди євро [6], є потужним дериватом класу 4 (словесні докази). Використання такої метафори активує резидуй класу V (цілісність приналежностей), створюючи у громадян відчуття прямої загрози їхньому економічному добробуту.

Фіцо активно застосовує деривати класу 2 (авторитет), стверджуючи, що Україна не є суверенною державою, а перебуває під «повним контролем США». У цьому випадку негативний авторитет «зовнішнього управління» використовується як інструмент переконання, що впливає з резидую класу II (персистенція агрегатів) – прагнення зберегти уявну стабільність через заперечення суб'єктності України. Твердження про те, що вступ України до НАТО стане основою для «Третьої світової війни» [7], є дериватом класу 1 (ствердження), який експлуатує базовий інстинкт самозбереження (Class V), блокуючи раціональне обговорення стратегічних рішень.

Особливий інтерес викликає те, як Орбан та Фіцо працюють із історичною пам'яттю про 1956 та 1968 рр. Згідно з теорією Парето, історична пам'ять сама по собі не є резидуєм, а лише матеріалом, який може бути по-різному оформлений дериватами. Замість того, щоб ці події формували резидуй опору агресору (Class II), лідери використовують нові деривати, щоб нейтралізувати цей імпульс. Орбан порівнює методи Брюсселя з радянською окупацією, стверджуючи, що ЄС намагається позбавити Угорщину ідентичності. Це дозволяє йому не змінювати сам резидуй класу IV (соціальність та конформізм), а переспрямувати його дію: замість протидії Москві, почуття «захисту спільноти» мобілізується проти європейських інституцій.

Фіцо, в свою чергу, заявляє, що війна в Україні «спотворила свободу слова» в ЄС, а його власна позиція ледь не коштувала йому життя [8]. Тут бачимо спробу підмінити реальну історичну травму 1968 р. (вторгнення військ Варшавського договору) дериватом класу 3 (згода з принципами), де головною

загрозою виступає «цензура» демократичного світу. Це забезпечує соціальну рівновагу через лояльність до лідера, який нібито захищає народ від «нового тоталітаризму», маскуючи справжній інстинктивний потяг до збереження зв'язків із Росією як джерела енергетичного комфорту.

Таким чином, риторика Орбана та Фіцо є класичним прикладом механізмів, описаних Вільфредо Парето де деривати «миру», «суверенітету» та «економічного прагматизму» слугують лише ширмою для глибинних, часто ірраціональних резидуїв, що визначають політичну траєкторію сучасної Угорщини та Словаччини. «Ерозія солідарності не є наслідком браку інформації у виборців Угорщини чи Словаччини. Це результат того, що деривати національного егоїзму виявилися психологічно ближчими до фундаментальних резидуїв самозбереження, ніж деривати ліберальної демократії.

Список використаних джерел

1. Pareto V. The Mind and Society. Vol. II : Analysis of Sentiment (Theory of Residues); trans. by A. Bongiorno, A. Livingston ; ed. by A. Livingston. New York : Harcourt, Brace and Company, 1935. 727 p.

2. Pareto V. The Mind and Society. Vol. III : Sentiment in Thinking (Theory of Derivations); trans. by A. Bongiorno, A. Livingston ; ed. by A. Livingston. London: Jonathan Cape Ltd., 1935. 1120 p.

3. Бондарева Х., Балачук І. Орбан хоче, щоб Росія була частиною безпекової і енергосистеми Європи. 19 березня 2026 // Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2026/03/19/8026201/>

4. Бондарева Х. Партія Орбана показала на євровиборах найпровальніший результат в історії. 10 червня 2024 // Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/06/10/7187768/>

5. Орбан: В Україні «немає шансів» виграти війну, а її підтримка з боку ЄС – «божевільна». 17 листопада 2025 // iPress.ua. URL:

https://ipress.ua/news/orban_v_ukrainy_nemaie_shansiv_vygraty_viynu_a_ii_pidtrymka_z_boku_ys_bozhevilna_378850.html

6. Прем'єр Словаччини Роберт Фіцо назвав Україну «чорною дірою», яка поглинає мільярди євро. 15 грудня 2025 // 24 Канал. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OfKzmH845oA>

7. Свиридюк Ю. Прем'єр Словаччини: Україна повинна відмовитися від територій, щоб припинити російське вторгнення, 22 січня 2024 // Суспільне Мовлення. URL: <https://suspihne.media/666372-premer-slovaccini-ukraina-povinna-vidmovitisa-vid-teritorij-sob-pripiniti-rosijske-vtorgnenna/>

8. Фіцо каже, що його заява про Україну, коли він порівняв державу з травою, «ледь не коштувала йому життя». 11 серпня, 2025 // Еспресо.TV. URL: <https://espreso.tv/svit-fitso-kazhe-shcho-yogo-zayava-pro-ukrainu-koli-vin-porivnyav-derzhavu-z-travoyu-led-ne-koshtovala-yomu-zhittya>

Валентина Довженко,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економічної теорії,

інтелектуальної власності та публічного управління

Поліського національного університету

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КРЕАТИВНИМИ ІНДУСТРІЯМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ

Трансформація сучасних економічних систем у напрямі постіндустріального розвитку висуває на передній план інтелектуальні ресурси та творчий капітал як визначальні чинники конкурентоспроможності держав. У цьому контексті культурні та креативні індустрії (ККІ) перестають

бути лише сферою дозвілля або збереження спадщини, перетворюючись на потужний сектор економіки, що формує значну частку доданої вартості та забезпечує високий рівень зайнятості. Для України, яка перебуває у процесі глибокої соціокультурної та інституційної інтеграції до європейського простору, публічне управління цим сектором набуває критичного значення. Це не лише питання економічної доцільності, а й засіб утвердження національної ідентичності та механізм адаптації до стандартів Європейського Союзу. Сучасна ситуація в Україні ускладнюється викликами повномасштабної війни, що спричинила масштабні руйнування інфраструктури, відтік людського капіталу та дестабілізацію фінансових потоків. Проте саме ККІ продемонстрували надзвичайну стійкість та здатність до швидкої адаптації, ставши основою для інформаційного спротиву та збереження соціальної згуртованості. Публічне управління у цій сфері має трансформуватися з кризового менеджменту в проактивну стратегію, яка використовує потенціал креативності для повоєнного відновлення та остаточної інтеграції в європейську цивілізаційну матрицю.

Метою даного дослідження є вивчення механізмів публічного управління креативними індустріями як інструменту соціокультурної інтеграції України до європейського простору.

Креативні індустрії в Європейському Союзі утвердилися як один із найбільш динамічних сегментів єдиного ринку. Згідно з масштабним дослідженням ЕУ «Rebuilding Europe», до 2019 року сектор ККІ генерував приблизно 4,4% валового внутрішнього продукту (ВВП) ЄС за обсягом загального обороту [1]. Це свідчить про те, що креативна економіка є не просто «додатком» до промисловості, а самостійним двигуном добробуту, чий внесок перевершує багато традиційних галузей. Вражають також показники зайнятості у секторі ККІ. Так, понад 7,6 мільйона осіб у Європі працюють у сферах, пов'язаних із культурою та творчістю, що у 8,4 раз перевищує кількість робочих місць у телекомунікаційній індустрії [1]. Характерною особливістю цього

сектору є висока концентрація малих та середніх підприємств, а також індивідуальних підприємців і фрілансерів, що робить його гнучким, але водночас вразливим до макроекономічних коливань.

Результати дослідження ЕУ «Rebuilding Europe» підкреслюють парадоксальну природу креативного сектору: його надзвичайну вразливість до раптових зупинок фізичної активності та одночасно високу здатність до відновлення. Під час пандемії COVID-19 ККІ втратили близько 31% доходів, що стало одним із найглибших падінь серед усіх екосистем ЄС. Особливо постраждали сектори живих виступів та музики, де втрати сягали 76-90% [1].

Проте публічне управління в ЄС ідентифікувало ККІ як одну з 14 ключових екосистем, необхідних для відновлення Європи [1]. Стійкість сектору базується на трьох стовпах, визначених європейськими лідерами:

1. відкриття – креативні індустрії як ключ до перезапуску соціального життя та туризму;
2. відновлення – використання культури для відбудови економічної активності та ментального здоров'я громадян;
3. перебалансування – встановлення нових правил гри на цифровому ринку для захисту авторів та забезпечення справедливої конкуренції.

Стійкість виявляється і у здатності сектору до інновацій. Креативні професіонали швидше за інших адаптують штучний інтелект, технології віртуальної реальності та нові бізнес-моделі монетизації контенту [3]. Це створює підґрунтя для довгострокової інвестиційної привабливості, навіть коли прямі іноземні інвестиції в традиційні галузі демонструють спад.

Україна розпочала системне формування політики у сфері ККІ відносно нещодавно, але з високою інтенсивністю. Ключовим етапом стало внесення змін до Закону України «Про культуру» у 2018 р., де вперше на законодавчому рівні було закріплено поняття «креативні індустрії» [4]. Це визначення базується на використанні інтелектуального капіталу для створення товарів та

послуг з високою доданою вартістю. У 2019 р. Уряд затвердив перелік видів економічної діяльності, що належать до креативного сектору. Це рішення, хоч і мало певні методологічні недоліки через складність класифікації творчої праці, дозволило розпочати об'єктивний статистичний моніторинг. До списку увійшли: візуальне мистецтво (живопис, скульптура, фотографія); сценічне мистецтво (театр, танці, музика); аудіовізуальне мистецтво (кіно, ТБ, радіо); дизайн, архітектура та мода; література та видавнича справа; ІТ, нові медіа та реклама [5].

Роль публічного управління в Україні сьогодні фокусується на створенні екосистеми, яка б підтримувала таланти та стимулювала бізнес-рішення. Важливим інструментом став Український культурний фонд (УКФ), що запровадив прозору конкурсну систему фінансування проектів, подібну до європейських моделей. Однак ефективність інновацій прямо залежить від інституційної спроможності органів влади та рівня цифрової грамотності суспільства.

Нині креативні індустрії генерують близько 2-3% ВВП України, демонструючи надзвичайно високу ефективність інвестицій, де кожна гривня у ІТ-секторі забезпечує 3,2 грн економічного зростання. Незважаючи на скорочення зайнятості на 37% внаслідок воєнної міграції, сектор зберігає життєздатність завдяки переходу на грантову підтримку та міжнародну донорську допомогу [6].

Повномасштабна агресія РФ внесла драматичні корективи в розвиток українських ККІ. Основними проблемами стали знищення культурної інфраструктури, обмеження доступу до кредитних ресурсів та падіння сукупного попиту на творчі послуги всередині країни [7]. Проте саме війна активізувала процеси деколонізації та пошуку нових ідентичностей, що створило запит на якісний український контент. Згідно з опитуваннями 2024 р., основними потребами сектору є: фінансування програмної діяльності

(65,6%); кошти на заробітні плати (49,8%); матеріально-технічне забезпечення (57,6%); підтримка ментального здоров'я команд (30,7%) [6].

Досвід українських культурних хабів та громадських центрів, які виникли під час вторгнення, демонструє інноваційні рішення у сфері соціальної згуртованості. Культура стала інструментом роботи з громадським здоров'ям, допомагаючи людям долати травми війни. Публічне управління має масштабувати ці практики, інтегруючи культуру в стратегії регіонального розвитку та повоєнного відновлення. Важливим аспектом є «цифрова стійкість». Українські підприємці в умовах війни продемонстрували здатність до використання наявних цифрових інструментів для підтримки операційної діяльності та реконфігурації бізнес-моделей. Це дозволило багатьом компаніям реального сектору та ККІ продовжувати роботу, забезпечувати зайнятість та сплачувати податки.

Соціокультурна інтеграція України неможлива без активної культурної дипломатії. Після початку великої війни Україна стала об'єктом безпрецедентної солідарності, проте довгостроковий успіх залежить від переходу до стратегічного партнерства. Український інститут як головна установа культурної дипломатії реалізує понад 180 проектів у 61 країні, зміцнюючи розуміння України як невід'ємної частини європейської цивілізації [8]. Участь у програмі «Креативна Європа» відкриває доступ до фінансування транскордонних проектів, що сприяє професійному розвитку митців через мобільність та навчання, спільній продукції кіно- та відеоконтенту в межах підпрограми MEDIA, збереженню та реставрації культурної спадщини за європейськими стандартами.

Аналіз траєкторій розвитку України та Польщі з точки зору публічного управління ККІ дає важливі уроки. Польща після вступу до ЄС змогла трансформувати свою економіку в експортно-орієнтовану модель з високою часткою прямих іноземних інвестицій та доданої вартості. Польська креативна

індустрія, особливо в сегментах ігрового дизайну та кіно, стала одним із драйверів цього успіху [9].

Україна має потенціал прискорити цей процес, використовуючи прямі іноземні інвестиції для модернізації структури експорту ККІ. Ключовим завданням публічного управління є вихід із «пастки сировинної орієнтації» через стимулювання високотехнологічних секторів креативної економіки. Польський досвід побудови ринкових інституцій за специфікаціями ЄС є найбільш релевантним шаблоном для українських реформ [9].

Публічне управління креативними індустріями в Україні базується на системних рішеннях. Зокрема, схвалена Кабінетом Міністрів Стратегія розвитку культури до 2030 р. визначає культуру як елемент національної безпеки та драйвер економічного відновлення. Стратегія включає 12 пріоритетів, де культура та ККІ стоять поруч із євроінтеграцією та антикорупційною політикою. Основні напрями Стратегії 2030: інституційне зміцнення, цифровізація, міжнародна інтеграція та економічні стимули [10]. В умовах постійних атак на інфраструктуру публічне управління має забезпечити гнучкість інструментів, що дозволить швидко реагувати на зміни безпекової ситуації.

У контексті гібридної війни ККІ набувають рис оборонного сектору. Виробництво фільмів, що розповідають про стійкість українців, створення цифрових архівів пам'яток та захист української мови – це заходи, що зміцнюють інформаційний суверенітет. Публічне управління має чітко артикулювати культуру як простір відповідальності, солідарності та турботи про людину.

Процес європейської інтеграції для України – це також процес «деколонізації» смислів. ККІ дозволяють створювати нові майбутні для громад, що постраждали від війни, використовуючи децентралізацію як шлях до змін. Якість життя в регіонах, насиченість культурного середовища та

розвиток креативних хабів стають вирішальними факторами для повернення переміщених осіб та залучення молодих талантів.

Публічне управління креативними індустріями є фундаментальним інструментом соціокультурної інтеграції України до європейського простору. Досвід ЄС демонструє, що ККІ – це 4,4% ВВП та 7,6 млн робочих місць, а також стійка екосистема в умовах цифрової трансформації. Для України цей сектор є одночасно засобом економічного виживання та зброєю у війні за ідентичність. Проте наразі необхідно завершити адаптацію правової бази до норм ЄС, зокрема у сфері авторського права та цифровізації, а також розробити механізми подолання «відтоку мізків» через створення сприятливих умов для креативного підприємництва та підтримку ментального здоров'я професіоналів.

Загалом Україна має використовувати свій креативний потенціал для формування стійкого бренду «нації-інноватора», що є критично важливим для отримання довгострокової підтримки та інвестицій. Для реалізації цього завдання публічне управління до 2030 р. повинно базуватися на принципах відкритості, цифровізації та кроссекторальної співпраці. Креативні індустрії мають потенціал, щоб Україна стала повноправним співтворцем нового європейського культурного та економічного ландшафту. Приклади успіху Польщі та стійкості європейських ККІ під час пандемії доводить, що за умови системного управління креативність стає невичерпним ресурсом національного процвітання.

Список використаних джерел

1. High Level Conference Rebuilding Europe with Culture. URL: <https://www.rebuilding-europe.eu/conference>
2. Федорів С., Познякова О. Політика європейського союзу щодо креативних індустрій: виклики та перспективи державного управління для

України. *Державне управління та політика*. 2025. №5(9).
<https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.5.02>

3. Відбудова Європи: культурна та креативна економіка до та після кризи COVID-19. URL: <https://www.rebuilding-europe.eu/>

4. Про культуру: Закон України № 2778-VI від 01.12.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 24. С.168

5. Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.04.2019 № 265-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-%D1%80#Text>.

6. Cultural and creative sectors in Ukraine: Resilience, recovery, and integration with the EU: July 2024. URL: <https://www.kreativnievropea.cz/co5fokmmap3aa309/uploads/2024/08/DGEAC-CRP-UA-Report-July-2024-EN.pdf>

7. Федорів С. Фінансові детермінанти функціонування креативних індустрій в Україні за умови сучасних викликів. *Філософія та управління*. 2025. № 12(16). URL: <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.12.13>

8. Ukraine's Diplomacy in 2024: Score B+
<https://prismua.org/en/scorecards2024/>

9. Kamyshnykova E. Calibrating Ukraine's Growth Model: How Can Ukraine Emulate Poland's Growth? *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. 2024. Vol. 27, №3. p. 191–216.

10. Про схвалення Стратегії розвитку культури в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження кабінету Міністрів України від 28 березня 2025 р. № 293-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/293-2025-%D1%80#Text>

Світлана Шевчук,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри суспільних наук

Поліського національного університету

Любов Кондратюк,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії та суспільних наук

Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

ФРОНТИР ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

У контексті досліджень різноманіття та особливостей суспільних процесів, зростає увага до проблеми пограниччя, буферної або перехідної зони. Актуальність таких досліджень була підтверджена створенням Асоціації прикордонних досліджень (1976) та становленням навчальної дисципліни – лімології (кордонознавства).

Корені зацікавленості цією проблематикою – досить глибокі. У 1893 році американський вчений Фредерік Тернер у доповіді «Значення фронтиру в історії США» звернув увагу на той факт, що такі визначальні риси американців, як демократизм та індивідуалізм, були сформовані внаслідок руху європейських переселенців просторами Дикого Заходу. Ключовим поняттям у його промові було поняття *фронтиру*, тобто лінії зіткнення «цивілізованих» європейців із «варварами» індіанцями [4].

У 1940 р. Оуен Леттімор, характеризуючи фронтір, акцентував увагу на тій його властивості, що він зазвичай є зоною інтенсивної взаємодії різних культур.

Концепт «фронтір» присутній і у праці українського вченого Стефана Томашівського «Українська історія» (1919), але й пізніше багато дослідників

привертали увагу до необхідності досліджувати Україну та українців за допомогою феномену пограниччя.

Отже, фронтир – це зона більш-менш сталої взаємодії на перетині кількох різних соціальних структур, внаслідок чого відбувається трансформація старих та виникнення нових структур (а фронтирність, відповідно, – це стан людських спільнот на фронтірі).

Характеристиками типового фронтіру є: а) «ентропія державної влади» – значно менший вплив формальних інституцій, ніж у центрі, з одночасним посиленням як індивідуального вождізму, так і прямої колективної демократії та самоврядування; б) на руїнах старих ієрархій виникають нові, що спираються на особисті чесноти, а не на родовий, становий чи майновий статус; в) вироблення нових принципів функціонування суспільства; г) посилення мілітаризація (народ-військо, пропаганда військової честі як найвищої чесноти, лицарський етос, зменшення цінності людського життя в очах суспільства); д) зовнішня і внутрішня свобода: значно менший ступінь контролю з боку центру, більший обсяг індивідуальної свободи та можливостей для самоорганізації, схвалення приватної ініціативи; є) фронтірна ідентичність, представлена «фронтірними» культурою, мовою та релігією.

Отже, суспільство на фронтірі було більш вільним як в індивідуальному, так і в колективному сенсі. Культурне, мовне та релігійне різноманіття фронтірних суспільств робило звичним і прийнятним існування інших способів життя (за умови взаємної поваги).

Щодо України, то підказку надає саме ім'я – край, країна, окраїна одного світу, протиставленого іншим. Унікальність та багатство української культури має своєю причиною перехрестя, взаємовплив багатьох культур та релігій.

Будучи «пограниччям», Україна вмістила в собі різноманітні релігійно-культурні традиції, а разом з ними зіштовхнулась з протиріччями: осілий і кочовий спосіб життя, християнська та ісламська, католицька і православна

релігії, різні конституційні системи (наприклад конституція Пилипа Орлика вже у 1710 р. поруч патримоніального деспотизму Івана Мазепи). Сама назва України, яка прийшла на зміну стародавній назві «Русь», втілила в собі Великий кордон. Нечасто згадують про те, щ розташований у центрі сучасної України Київ, був протягом багатьох століть прикордонним містом, містом Великого кордону, містом на межі степу.

Дослідники сходяться на тому, що Україна – складова частина європейської спільноти народів, вона є «західною». Цей західний (європейський) характер України формувався впродовж всієї її історії під впливом контактів з європейцями та їх культурами.

Однак, не можна не помітити в українстві і сильних, відмінних від Заходу елементів. М. Грушевський, порівнюючи українців із великоросами, відмічав, що «український народ – є народом західної культури, збагаченої східними, орієнтальними впливами, у той час як великоруси, хоч і європеїзовані, стоять вповні у власті орієнтального духу і стихії» [1, с. 399].

Слід зауважити, що поняття «Сходу», розуміють двояко: в одному випадку під ним розуміється східне християнство і візантійська культура, в іншому – світ євразійських кочівників» [3, с. 92]. Зосередимось на проблемі з точки зору останнього аспекту.

Згідно з Тернером, «пограниччя» стало найбільш визначальним фактором формування особливостей американського національного характеру. Людиною пограниччя там були піонер і ковбой, характерні особливості яких закріпились у характері типового американця. Звичаї й установки, що виникли в умовах життя на фронтірі, пронизують весь американський побут [4].

У випадку України границя впродовж віків була рухливою. Хлібороби-слов'яни намагались освоїти Дике Поле, прагнучи дістатись берега Чорного моря. Однак цей рух періодично гальмувався хвилями номадизму. Ця боротьба скінчилася лише у другій половині XVIII ст. після знищення

Кримського ханства, коли хліборобська культура змогла тривало заселити степи.

Українська людина пограниччя – козак, який в XVI – XVII ст. репрезентував свій народ. За своєю суттю козацтво – організація військової самооборони населення пограничних земель, що перебували під загрозою. Це був авангард української селянської колонізації, що запозичив багато тактичних засобів від своїх ворогів-номадів.

Козацтво формувалося на неспокійній, рухливій межі між осілою цивілізацією і кочовим світом, християнськими і мусульманськими світами, сповненими конфронтацій та взаємодій, фобій та запозичень у різних сферах. Козаки стали суб'єктом перехресних впливів. Сама поява феномену українського козацтва була специфічним компромісом навиків виживання в Полі з орієнтацією на цінності осілого світу.

Українське козацтво стало головною військово-політичною силою, що протистояла набігам кочовиків. Однак, зображати українське козацтво тільки як військову силу, було б однобічним. Цю думку розвиває дослідник В. Брехуненко, розглядаючи українське козацтво з допомогою концепту «кордонного дискурсу». Адже поряд із військовими конфліктами на прикордонні відбувались активні культурні та господарські контакти. За Брехуненком, козаки «були приречені стати найактивнішими поглиначами тогочасних тюркських впливів» [1, с. 286].

Величезна кількість запозичень, зафіксованих у мові, топоніміці, звичаєвій культурі підтверджують думку про інтенсивні контакти і взаємовпливи. Якщо не зважати на це, то стає незрозумілим, чому «козаки» назвали себе тюркською назвою, полюбляли носити широкі шаровари, голили голови як кримські татари, і чому козак Мамай, зображений на картинах, сидить у позі Будди» [6, с. 116].

Східними запозиченнями були довгі люльки, криві шаблі, інтонаційно орієнтальний спів під бандуру (пандоур) чи кобзу (кабиз). У тюркському світі

поняттям «козак» називали осіб різного походження, коли ті якимось чином вибивались із традиційного ритму життя і пливли проти течії. Козаки також почувались вільними від соціальних і правових умовностей, притаманних материнському суспільству.

Одяг і кухня українців періоду раннього модерну виглядають акцентовано орієнтальними (навіть американські «рослинні мігранти» – кукурудза і квасоля – в Україні 18 ст. були знані як «турецька пшениця» і «турецькі боби», а паління тютюну вважалося в Україні турецькою звичкою).

Схід у побуті панував до 19 ст. включно. Один з мандрівників (К.-Б. Феєрабенд) відмічав, що Кам'янець-Подільський – це головний склад найрізноманітніших турецьких та перських товарів. Перелік східних товарів, що приходили в Україну, охоплює десятки найменувань. Французький граф А. де Шамбона записав у 1818 р., що одяг подільської шляхти – східний. За східними взірцями в Україні засновували у ХУІІІ ст. мануфактури, на яких виготовлялись шовкові пояси, прикрашені золотими нитками. Подільські селянки ще на початку ХІХ ст. носили жовті чобітки, запозичивши цю моду від татар. Запорозький козак був одягнений у типово східний костюм і носив мусульманську зачіску – чуб (оселедець), який у християнському середовищі цілком втрачав свій мусульманський ритуальний зміст.

Перебування на перехресті світів нівелювало, поглинало у собі протиріччя культур і релігій, випрацьовуючи особливий стиль життя. «Інший» тут не був чужим апріорі. Етнічне, релігійне, мовне різнобарв'я лише підкреслювало унікальність регіону і відкривало простір для творчості, що втілювалася в образі життя, цінностях та домінуючих моделях поведінки. Надзвичайна як для станового європейського суспільства свобода підкреслювалася тут самою природою. Безмежний степ, перерізаний річками, посилював відчуття цієї свободи; річки мали чимало безпечних для місцевого люду островів і могли вважатися межею чи кордоном, проте людей фронтиру вони не зупиняли.

Серед визначальних рис характеру людей фронтиру важливу роль відіграють уміння маневрувати, швидко пристосовуватись до нових викликів, інтуїтивно відчувати геополітичні зміни.

Зазвичай люди фронтиру мають витончену інтуїцію і здатні наперед прораховувати перебіг подій. Таке уміння, відпрацьоване століттями і доведене до досконалості, обумовлене прагненням вижити і зберегти свою ідентичність. Фронтирна окремішність у вигляді Запорозької Січі на той момент була символом життя людей, які не бажали тотального контролю з боку держави.

Стереотип мислення козака, в центрі якого ідеї волі та землі, визначив незалежну поведінку, із якою були змушені рахуватись землевласники та урядовці.

Однак, українська ментальність увібрала в себе і риси, які сформувалися, можливо, під впливом південно-східної сторони кордону і не можуть вважатись позитивними. Це такі, як пасивність, рабськість, фаталізм, анархічність, отаманство, жорстокість, підступність, зрадливість, розбишацтво, забобонність.

Таким чином, український національний характер формувався у віковій боротьбі з номадами. Зауважимо при цьому, що серед кожного народу є більш сміливі, відчайдушні, ризиковані люди і люди мирної вдачі. Мирна вдача певною мірою пов'язана з хліборобством.

Степ не відігравав у нас тієї ролі, як наприклад, праліси південної Америки, які були темними та глухими і страшили людину. Однак, предки українського народу були слабшими в порівнянні з номадами – чужими кочівниками, які використовували степ як вихідну точку для наїздів та руйнувань осель українців. Але саме у цьому небезпечному степу з'явився новий елемент, з якого мало народитись козацтво. Тут ніби відбувся синтез свободололюбивої української людини зі степом, який став для козаків місцем їхнього життя. Як зазначав М. Грушевський, в степу, далекім від контролю

державної влади, «розвивалося козацтво як заняття, тут організовувалось воно в певні, правда примітивні форми» [2, с. 320].

Степ був придатним не тільки для здобичництва, але й для хліборобства. Проте мінливі умови, неспокійне та небезпечне життя гальмували заняття хліборобством. Тому в південних степах переважно жили уходники, що займались полюванням, риболовством, здобичництвом, сезонними роботами. У цих людей спостерігалась виразна тяга до волі: бути вільною людиною – це основне. Хліборобство ж видавалось їм такою системою відносин, яка пов'язана з поневоленням людини людиною. І все ж український тип у своїй основі був і залишається хліборобським типом. Археолог Щербаківський говорив про матріархальну хліборобську культуру українського народу як про певний сталий тип.

І справді, коли придивитись ближче, то реакція українця на степ – це реакція переважно хлібороба. Степове землеробство відповідало українській вдачі, адже українець ніби намагався поєднати свою любов до плодючої землі широких степів з не менш дорогим йому ідеалом свободи. З одного боку, у ньому було щось і від здобичницької ватаги як спілки рівних з рівними з правом вийти зі спілки, з іншого – він втілював хліборобську витривалість і цупкість, що йшла від органічного зв'язку з землею. Таким чином, українець вмів і міцно триматися землі, і бути рухливим та ініціативним у пошуках нових хліборобських теренів. Він поєднав риси хлібороба і степовика.

Притримуючись думки про важливість реакції людей на природні обставини та у зв'язку з проблемою лісу і степу, можна виділити два аспекти української вдачі – оборонний і офензивний. Ліс давав людині захист, обороняв її від ворогів, тоді як степ примушував активно виступати проти ворога.

Оборонні і офензивні тенденції проходять через усю нашу історію. Були в Україні люди, що схилилися до оборони, і люди більш офензивної (наступальної, спрямованої на атаку) вдачі. Офензивні тенденції виявились і у

нашого хлібороба, який проявляв активність у пошуках кращої долі та землі. Однак, ці тенденції були притаманні людям більш номадського, авантюрного типу, які полюбили вільне життя, здобичництво і зовсім не прагнули вести осілий спосіб життя на землі. Це були уходники, січові братчики, запорожці, гайдамаки; вони першими освоювали нові землі, а вже за ними йшли активні хлібороби.

Перевага оборонності, спричинена потребою захищатись від ворогів та відстоювати свої права і свободи в умовах залежності від інших (Москви або Польщі), наклали відбиток на українську психіку. Характер українця утримує немало оборонних елементів, зокрема скритність, недовірливість, впертість.

Це почуття вічної загроженості для себе, свого народу та території породило в українця безкінечну тугу за свободою. Українець – індивідуаліст, і через історичні обставини, що постійно спонукали боронити свою свободу. Він не схиляється перед авторитетами і любить добровільні об'єднання. Хліборобський індивідуалізм проявився і в хуторянському ідеалі життя, який також є свого роду оборонністю.

Таким чином, порубіжжя (фронтір) виявилось суттєвим фактором формування особливого типу світосприйняття, специфічних цінностей та нових ментальних рис і стереотипів. Це була територія не лише зустрічі та конфліктів, але й інтенсивної взаємодії та взаємовпливів різних систем світобачення, різних уявлень про сенс життя, різних релігій та моральних норм. Люди фронтиру відчували постійну небезпеку, непередбачуваність, що стало причиною формування афективного, навіть демонстративного стилю поведінки, в якому завжди був присутній поділ на «своїх-чужих».

Список використаних джерел

1. Брехуненко В. Українські козаки на степовому фронтірі. *Український Мультифронтір: нова схема історії України (неоліт – початок ХХ століття)* / Упор. С. Громенко. Харків: ВД «Фабула», 2025. С. 286 –309.

2. Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. Т. 7. Київ: «Наукова думка», 1995. 628 с.
3. Лисяк-Рудницький І. Україна між Сходом і Заходом (фрагменти). *Український Мультифронтир: нова схема історії України (неоліт – початок XX століття)* / Упор. С. Громенко. Харків: ВД «Фабула», 2025. С. 90–98.
4. Тернер Ф. Значення фронтиру в історії США. URL: <https://bookchain.ai.>turner-f-d>znachenie-frontira-v-amerikanskoj-istorii>
5. Томашівський С. Загальні основи української історії (фрагменти). *Український Мультифронтир: нова схема історії України (неоліт – початок XX століття)* / Упор. С. Громенко. Харків: ВД «Фабула», 2025. С. 38–40.
6. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Пер. з англ. Р. Клочка. Харків: КСД, 2024. 512 с.

Неля Романюк,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри суспільних наук

Поліського національного університету

ПРОБЛЕМИ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Розглядаючи відносини власності з позицій історизму, варто зазначити, що ця проблема була актуальною як у давнину, так і залишається важливою донині, адже вона безпосередньо пов'язана з економічним розвитком суспільства, соціальними відносинами та формуванням правових систем у різні історичні періоди.

На теренах України зародження понять і права власності відбувалися ще за умов коли соціальну основу суспільства становила родова община.

Об'єктами групової та індивідуальної власності виступали різного роду споруди, пристосування для здійснення колективного господарювання, полювання, риболовлі, мисливські знаряддя, спорядження. У Київській Русі відбулися зміни в контексті прав власності. У послідуючі періоди змінювалися умови набуття і відповідно припинення права людини на власність.

В основі державної політики сталінського керівництва початку 1930-х рр. в основі якої було заволодіння власністю і утримання економічної влади. Закріплювався курс державного будівництва, економічною основою якого повинна стати соціалістична власність на засоби матеріального виробництва, виробничі механізми, знаряддя праці, вироблену продукцію тощо. Насправді це означало конституційне, тобто правове узаконення вже здійснюваної примусової ліквідації приватної власності шляхом безоплатної націоналізації та встановлення різноманітних майнових обмежень. Абсолютне несприйняття більшовиками приватної власності призвело також до ліквідації права власності на домоволодіння та національного житлового фонду, насамперед у містах, хоча ні економічної, ні політичної необхідності у проведенні такої акції не було [1]. Націоналізація, незадоволеність різних власників викликала гострий громадянський конфлікт як в Росії так і Україні. Заможні верстви населення не могли примиритися з втратою надбаної тяжкою працею власності. Аналогічно і безоплатно здійснювалось вилучення приватної власності землі. Вона, як відомо, передавалася безземельним селянам і ставала основою для організації майбутніх державних, колективних господарств.

У період НЕПу держава вимушена була змінити курс у цих питаннях та дозволити правове оформлення приватних ініціатив і приватної власності, що спричинило поживлення товарно-грошових відносин у промисловості та сільському господарстві шляхом розширення дрібних приватних підприємств та одноосібних селянських господарств. Однак це абсолютно не означало, що вирішальна роль залежала від приватноправових започаткувань. Навпаки, визначалися граничні межі, до яких правляча більшовицька партія дозволяла

поширення приватновласницької ініціативи в певних межах. Ще на початковому етапі НЕПу вони одразу і рішуче були чітко і однозначно окреслені, супроводжувалися цілою низкою декларацій і постанов. Під суворий контроль адміністративних органів ставилися всі без винятку угоди, внаслідок яких могли виникати чи встановлюватися право власності передусім на нерухоме майно, наслідки праці. Громадяни допускалися лише до користування нерухомістю на засадах оренди. Відповідно коло об'єктів права приватної власності обмежувалося тільки рухомим майном, не вилученим з цивільного обігу, використання [2]. Крім того, визначаючи можливість заснування і діяльності дрібних промислових підприємств як на засадах приватної власності, так і на кооперативних засадах, постанови все ж по цілому ряду позицій надавали явну перевагу саме останнім. Така позиція призвела до того, що у 1922р. з 52,3% підприємств, що становили питому вагу дрібної промисловості в загальному обсязі промислового виробництва, у 1928 р. цей показник знизився до 23,6%. Постійно зменшувалася і питома вага приватних підприємств у дрібній промисловості: з 89,7% в 1923/1924 до 77,7% в 1925/1926 роках.

Свої переваги демонструвала приватна власність у сфері торгівлі. В 1922–1923 рр. 96,3% роздрібною торгівлі і її майна перебувало у приватній власності [3]. Водночас у подальшому, коли неухильно утверджувався контроль держави за здійсненням власників своїх повноважень, такий вид діяльності здійснювати ставало все важче, складніше, що безперечно даний процес гальмувало і стримувало.

Перший Цивільний кодекс УРСР практично заклав правові засади відносин власності, передбачав три форми власності: державну (націоналізовану і муніципальну), кооперативну і зрештою приватну. Предметом останньої могли бути: націоналізовані будівлі, торговельні і промислові підприємства з найманими працівниками, яка не повинна була перевищувати встановленої спеціальними законами; знаряддя і засоби

виробництва; гроші, цінні папери та інші цінності, у тому числі золота срібна монета та іноземна валюта; предмети домашнього вжитку, господарства і речі особистого користування; товари, продаж яких не заборонено законом, і всяке інше майно, не вилучене з приватного обігу. Земля, надра, ліси, води і залізниці загального користування могли бути лише власністю держави.

Із згортанням НЕПу почався новий період в цих процесах, який в історичному контексті називають періодом сталінської, тобто тоталітарної модернізації. Практично з цього часу започаткувався тоталітарний наступ на приватний сектор економіки, здійснювалися кардинальні зміни у правовому регулюванні відносин власності. Сталінське керівництво дрібне виробництво як на селі, так і у місті розцінювало гальмом поступу соціалізму, властивих йому творень і перетворень. Проблема ж приватизації уявлялася багатоплановим явищем, оскільки торкається цілого комплексу економічних, соціальних, психологічних чинників, і тому неоднозначно сприймалась українським суспільством.

Феномен приватизації в умовах вже незалежності супроводжувалися великими труднощами та прорахунками. Боротьба двох політичних таборів, один з котрих притримувався радянських принципів центрально-планової економіки відстоював примат максимального збереження вагової частки власності у державному виробництві. Інший був проринковим і виступав за якомога найшвидше роздержавлення та передачу власності тільки у приватні руки. Окрім того останній напромак намагався, аби частка власності у державному секторі досягла такого рівня, коли кінцево унеможлиблюється реставрація старого ладу. Перехід до ринкових відносин здійснювався надзвичайно швидко, майже поспіхом. Наслідком цього стало широке поширення тіньової приватизації, що, за різними оцінками, охопила 40–70% валового внутрішнього продукту.

Ставлення політичних сил до приватної власності і приватизаційних процесів були і залишаються надзвичайно важливими. Сама державна

ідеологія зміни форм власності, роздержавлення і приватизації відбувалась суперечливо, через призму загравання з електоратом, особливо напередодні чергових виборів в органи влади. Підкреслюємо, що саме лідери правих і лівих політичних сил постійно декларували неухильність дотримуватись права на приватну власність.

У Концепції Конституції України, схваленої Верховною Радою України 19 червня 1991 р., у розділі III, «Громадянське суспільство і держава» зазначалося, що творці Основного закону намагалися окремими положеннями закласти гарантії економічної свободи, багатоманітності, рівноправності і недоторканості форм власності, право власника на свій розсуд володіти, користуватися і розпоряджатися об'єктами своєї власності з метою задоволення власних потреб і всього суспільства [4]. Конституція України закріпила три форми власності: приватну, державну, кооперативну. До прорахунків в справі приватизації слід віднести штучне приниження інших форм, в тому числі колективної власності. В Конституції та інших документах здійснені намагання, «вивести» поняття, «колективної власності» зі статусу домінанти і не уможливити захист прав на неї з боку трудових колективів, кооперативів.

Цивільний кодекс же зовсім не передбачав колективну власність, а зафіксував норму про суспільну власність. Безумовно, це робилось в інтересах конкретних зацікавлених осіб, які прагнули стати власниками великих обсягів майна. Прихильники приватної власності й олігархічні групи намагалися змінити перебіг приватизації на власну користь, стримуючи та блокуючи соціальні ініціативи. Цим самим вводилось в дію нові підходи до права розпоряджатися спільним майном, дозволялось його так би мовити безпроблемно привласнювати окремими особами та суб'єктами господарювання.

Штучне вихолощення політико-правового змісту суті колективної власності відбувалося всупереч розвитку кооперативного сектора економіки,

кооперативного законодавства ЄС і світу, шкодило євроінтеграційним устремлінням України. В економічно розвинутих і соціально благополучних країнах світу чітко закріплені законодавчі основи колективних соціально-економічних відносин. Колективна власність, скажімо, має широке практичне застосування: США – у промисловості, Ізраїлі – у сільському господарстві.

Законодавство передових країн ЄС все в більшій мірі фіксує об'єктивний процес зростаючої соціалізації правових і економічних відносин власності. Стаття 15 Конституції Німеччини, наприклад, містить положення: «Земля, природні багатства і засоби виробництва можуть бути з метою усупільнення переданими у громадську власність або інші форми громадського (колективного) господарства». Конституції багатьох країн заперечують стару концепцію безмежного панування в суспільстві приватної власності. Нова економічна структура цих країн побудована на демократичному розвитку капіталізму, в основі якої визнання і використання різних форм власності та суттєве обмеження права приватної власності.

Отже, коли говорити про відносини власності в контексті історизму, слід констатувати про те, що у світі є нові ідеї розвитку їх форм. Дані обставини стали визначальними, домінуючими, є відповідними закономірностями, з чим об'єктивно не можна не рахуватись.

Список використаних джерел

1. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні. К.: Вентурі. 1996. 272 с.
2. Домашенко М. В., Рубаник В. Є. Власність і право власності: Нариси з історії, філософії, теорії і практики регулювання відносин власності в Україні. Харків: Факт, 2002. 550 с.
3. Історія держави і права України: у 2-х т.: підручник / Академія правових наук України, Національна юридична академія України імені

Ярослава Мудрого; за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка; Київ: Ін Юре. 2003. 655 с.

4. Конституція незалежної України. У трьох книгах / Під заг. ред. С. Головатого. Кн. 2, ч. 1. К.: Українська Правнича Фундація. 1997. 278 с.

Оксана Литвинчук,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин і
політичного менеджменту

Державного університету «Житомирська політехніка»

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК МАРКЕР ЄВРОПЕЙСЬКОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Гендерна рівність у сучасному філософському дискурсі постає не лише як правова чи соціальна категорія, а передусім як фундаментальний принцип, що визначає рівень розвитку демократичного суспільства та його належність до певного цивілізаційного простору. У цьому контексті гендерна рівність дедалі частіше розглядається як один із ключових маркерів європейськості, тобто системи цінностей, що сформувалися в межах європейської історико-культурної традиції та закріплені в сучасних політико-правових інституціях. Для України, яка перебуває у стані глибоких соціальних трансформацій і водночас реалізує стратегічний курс на європейську інтеграцію, проблема гендерної рівності набуває особливого значення, оскільки виступає індикатором не лише формального наближення до стандартів Європейського Союзу, але й внутрішньої ціннісної переорієнтації суспільства.

Проблематика гендерної рівності активно розробляється як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці. Дослідження охоплюють як нормативно-

правові аспекти, так і соціокультурні трансформації гендерних відносин. Важливе місце займають також міжнародні документи, зокрема Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [2], Пекінська декларація [4] та стратегічні документи Ради Європи, що формують універсальні стандарти гендерної рівності.

Тож метою нашої наукової розвідки є філософське осмислення гендерної рівності як маркера європейськості та аналіз трансформацій українського суспільства в умовах євроінтеграції.

Філософські засади гендерної рівності сягають витоків європейської думки, зокрема ідей природного права, соціального контракту та універсальної гідності людини, що отримали розвиток у добу Просвітництва. У працях класичних мислителів було закладено розуміння рівності як невід'ємної властивості людської природи, що не залежить від статі, соціального статусу чи інших ознак. Одна з перших філософинь, феміністок XVIII століття, яка системно обґрунтувала ідею рівності жінок і чоловіків у межах ліберальної традиції, була британка М. Волстонкрафт: «Хочу переконати жінок прагнути здобути силу, як розумову, так і фізичну, і переконати їх, що м'які слова, вразливість серця ... майже синонімічні епітетам слабкості» [5].

У сучасній філософії ця ідея трансформується в концепцію рівності можливостей і недискримінації, що передбачає створення умов для повноцінної реалізації потенціалу кожної особистості. Гендерна рівність у цьому сенсі постає як конкретизація ширшого принципу соціальної справедливості, який вимагає не лише формальної рівності перед законом, але й усунення структурних бар'єрів, що перешкоджають рівному доступу до ресурсів, влади та соціальних благ.

Європейський Союз сформував власну систему цінностей, у центрі якої перебувають права людини, демократія, верховенство права та рівність. Гендерна рівність у цій системі виступає не лише одним із елементів, але й

своєрідним інтегративним принципом, що пронизує всі сфери суспільного життя – від політики та економіки до освіти і культури. Вона закріплена в основоположних документах ЄС, зокрема Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [2] та Пекінської декларації [4], які визначають універсальні стандарти забезпечення рівності жінок і чоловіків.

У такому контексті поняття «європейськості» дедалі більше відходить від суто географічного розуміння і набуває аксіологічного змісту. Бути європейцем означає поділяти певні цінності та дотримуватися відповідних норм суспільного життя, серед яких гендерна рівність посідає провідне місце. Вона виконує функцію своєрідного індикатора, що дозволяє оцінити рівень демократичності, відкритості та гуманістичної спрямованості суспільства. У такому контексті ступінь забезпечення гендерної рівності може розглядатися як критерій цивілізаційної зрілості та інтегрованості країни в європейський простір.

Для України процес утвердження гендерної рівності тісно пов'язаний із загальними трансформаційними процесами, що відбуваються у суспільстві в умовах євроінтеграції. Протягом останніх десятиліть було здійснено значні кроки в напрямі гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, створено інституційні механізми забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Як зазначає О. Литвинчук, «держава впроваджує широкомасштабні реформи, скеровані на модернізацію діяльності всіх державних структур відповідно до найкращих міжнародних практик та європейських стандартів» [3, с. 75].

Водночас трансформація українського суспільства не обмежується лише інституційними змінами, а передбачає глибоку зміну соціальних установок і культурних стереотипів. Традиційні уявлення про ролі жінок і чоловіків, що сформувалися під впливом історичних, культурних і соціально-економічних чинників, часто вступають у суперечність із сучасними європейськими цінностями. У цьому контексті гендерна рівність виступає не лише як

нормативна вимога, але й як виклик, що потребує переосмислення усталених моделей поведінки та соціальних відносин.

Особливого значення проблема гендерної рівності набуває в умовах сучасних безпекових викликів, пов'язаних із війною, яка суттєво вплинула на соціальну структуру українського суспільства. З одного боку, відбувається зростання ролі жінок у публічній сфері, зокрема у секторі безпеки і оборони, що сприяє подоланню традиційних гендерних стереотипів. З іншого боку, війна загострює соціальні нерівності та створює нові виклики, пов'язані з забезпеченням прав і свобод людини. У цьому контексті філософія соціальної справедливості набуває особливої актуальності, оскільки вимагає забезпечення рівного доступу до ресурсів, захисту вразливих груп населення та подолання структурної дискримінації. Як зазначається в аналітичній доповіді Центру Разумкова, гендерна рівність є важливим чинником сталого розвитку та соціальної стабільності, що особливо актуально для країн, які перебувають у стані трансформації [1].

Таким чином, гендерна рівність у сучасному українському контексті виступає не лише як елемент державної політики чи вимога міжнародних зобов'язань, а як глибинний ціннісний орієнтир, що визначає напрям розвитку суспільства. Гендерна рівність – важливий маркер європейськості, який відображає рівень інтеграції України в європейський цивілізаційний простір, а також показник готовності суспільства до сприйняття і реалізації принципів демократії, прав людини та соціальної справедливості. Подальший розвиток України як європейської держави значною мірою залежить від того, наскільки успішно буде інтегровано ці цінності в усі сфери суспільного життя – від законодавства і політики до повсякденних практик і соціальних взаємодій.

Список використаних джерел

1. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Центр Разумков. URL: <https://razumkov.org.ua/upload/Gender-FINAL-S.pdf>

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Верховна Рада України.

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text

3. Литвинчук О.В. Імплементация в українське законодавство міжнародних стандартів щодо питань гендерної рівності. *Society and Security*. Житомир: Житомирська політехніка. 2023. № 1. С. 75–80. URL:

<https://sas.ztu.edu.ua/article/view/298072/290868>

4. Пекінська декларація. Верховна Рада України.

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text

5. Wollstonecraft M. A Vindication of the Rights of Woman (1792)

<https://www.gutenberg.org/cache/epub/3420/pg3420-images.html>

Вікторія Мельничук,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри суспільних наук

Поліського національного університету

ГУМАНІСТИЧНА СУТНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

Формування спільного європейського аксіологічного простору відбувалося впродовж багатьох епох, починаючи від Античності і до сьогодні. Творення цінностей було поступовим, їх перелік та сутність розширювалися, що було пов'язано з суспільними процесами, які відбувалися у Європі. Варто акцентувати увагу на тому, що, не зважаючи на будь-які трансформації, підґрунтям розвитку європейських цінностей завжди була ідея людини та її значущості. Особливо виразно це можна прослідкувати в епоху Відродження, коли утвердився гуманізм як домінуючий тип світогляду, згідно з яким відбувалося подальше становлення системи цінностей орієнтацій. У

подальшому права та свободи людини розширювалися, що є взаємообумовленим процесом із поширенням цінностей, що їх відображають. Остаточне утвердження та інституалізація європейських цінностей відбувалася водночас із творенням Європейського Союзу.

Цінності завжди детерміновані домінуючим світоглядом людини та суспільства, тому в цьому контексті необхідно розкрити сутність гуманізму. У «Філософському енциклопедичному словнику» зазначено: «Гуманізм – це система світоглядних орієнтацій, центром яких є людина, її сутність, призначення та право на самореалізацію» [2, с. 134]. Гуманізм передбачає реалізацію можливостей людини, її благо вважається критерієм оцінки соціальних інститутів, а також основним принципом взаємовідносин між людьми. Основоположні принципи гуманізму викладено у «Промові про гідність людини» (1496 р.) Дж. Піко делла Мірандоли, у якій людині відводиться найважливіша роль у світі. Впродовж багатьох століть гуманізм не втрачає своєї актуальності, адже він зумовив розвиток системи загальнолюдських цінностей, цивілізаційних стандартів існування, а також потребу у взаємодії та діалозі культур з метою збереження самобутності, їх взаєморозуміння і взаємозбагачення [2, с. 134–135]. Необхідно зауважити, що цінності можуть як об'єднувати, так і роз'єднувати, оскільки вони формуються в межах певної культури та способу існування людини, мають історичний вимір. Європейські цінності є історичним та соціокультурним феноменом, адже їх становлення відбувалося впродовж історії розвитку Європи, їх утвердження значною мірою відбулося в епоху Просвітництва [1, с. 118–119]. На нашу думку, важливою є формування спільної системи цінностей, яка б відображала права та свободи людини, незалежно від національних чи будь-яких інших особливостей, зокрема у міждержавних об'єднаннях, яким є Європейський Союз. У цьому контексті саме гуманізм є універсальним світоглядом, який може виступати інтегруючим чинником. Відтак проблемі формування спільної системи цінностей відводиться важлива роль у ЄС, що відображено у низці документів.

Передусім необхідно проаналізувати Хартію основних прав Європейського Союзу, де виокремлено європейські цінності та розкриваються особливості їх реалізації. У Хартії закріплено основні політичні, соціальні та економічні права громадян Європейського Союзу. У шести розділах відображено основні європейські цінності гідність, свобода, рівність, солідарність, права громадян та правосуддя, у сьомому – особливості застосування документу. У Преамбулі розкрито гуманістичну спрямованість Європейського Союзу: «Усвідомлюючи своє духовне та моральне надбання, Союз ґрунтується на нероздільних та загальних цінностях – людській гідності, свободі, рівності та солідарності; спирається на принципи демократії та верховенства права. Він ставить людину в основу своєї діяльності, запроваджуючи громадянство Союзу та створюючи простір свободи, безпеки та справедливості» [3]. Таким чином, діяльність Європейського Союзу орієнтована передусім на людину, забезпечення її прав та свобод, зокрема через діяльність Європейської комісії з прав людини, Європейського суду з прав людини, що підкреслює гуманістичний зміст європейських цінностей.

Зауважимо, що єдиного усталеного переліку європейських цінностей немає, основними з них у Лісабонському договорі (стаття 1) визначаються: плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність і рівність між жінками і чоловіками. У Преамбулі зазначено, що на основі культурної, релігійної та гуманістичної спадщини виникли універсальні цінності недоторканих і невід'ємних прав людини, свободи, демократії, рівності та верховенства права [4]. Вважаємо, що універсальність цінностей може визначатися лише їх гуманістичним підґрунтям.

Важливо звернути увагу на те, що європейські цінності не просто декларуються на теоретичному рівні, а визначаються як результат соціокультурного розвитку європейських народів. На початку творення системи цінностей в епоху Античності складно стверджувати, що вони були універсальними, проте надалі розширювалася їх сутність, в епоху

Просвітництва відбувалося подальше утвердження, а вже в ХХ ст. вони набувають універсального характеру, оскільки стають підґрунтям для формування спільного аксіологічного простір та європейської спільноти загалом [1, с. 119].

Як зазначає М. Зайцев, у кінці ХХ ст. універсальність цінностей зазнає змін, що зумовлено посиленням глобалізації, міграційних процесів, і як наслідок розмивання системи цінностей. Абсолютизація толерантності зумовила розмивання системи цінностей, її культурно-національних засад. Оскільки у різних культурних контекстах розуміння цінностей (гідності, свободи, рівності тощо) має свої особливості, що не завжди є тотожними з європейськими, то актуалізується проблема їх універсальності. Світ зазнає значних трансформацій, змінюється розуміння раціональності та цінності, тому можна говорити про кризу європейських цінностей. Хоча, як зауважив 30-й президент Європейського економічного і соціального комітету (ЕЕСК) А. Малосс це визначається не стільки зовнішніми факторами, скільки внутрішньоєвропейськими. Європа постала перед значними викликами, на які ще потрібно знайти відповіді [1, с. 119–120]. На нашу думку, враховуючи вищезазначене, спільний аксіологічний простір є надзвичайно важливим для подолання сучасних викликів та проблем.

Отже, цінності є основоположним чинником для формування європейської спільноти, оскільки важливим аспектом творення Європейського Союзу стала спільна система цінностей. Зважаючи на те, що це ЄС є об'єднанням різних держав та культур, саме гуманістична основа європейських цінностей, сутність яких розкривається через повагу до гідності людини, реалізацію прав та свобод, забезпечення рівності, заборону будь-яких проявів дискримінації, сприяє євроінтеграційним процесам. Осмислення людини як самоцінності та соціальної цінності є визначальним у сучасному європейському аксіологічному просторі.

Список використаних джерел

1. Зайцев М. Чи універсальні європейські цінності. *Матеріали Міжнародної наукової конференції «Україна та цінності Європи: культура, політика, освіта»*. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2020. 128 с. С. 117–120.
2. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
3. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>
4. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ%3AC%3A2007%3A306%3ATOC>

Людмила Гарбар,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії та політології

Житомирського державного університету імені Івана Франка

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Соціальна політика України перебуває у стані глибокої трансформації обумовленої двома взаємопов'язаними процесами – внутрішньою реформою децентралізації та зовнішнім курсом на євроінтеграцію. Ці процеси визначають нові підходи до забезпечення соціальних прав громадян, формування інклюзивного суспільства та зміцнення стійкості держави.

Реформа децентралізації, започаткована в Україні у 2014 році, передбачає передачу значних повноважень і фінансових ресурсів від

центральної влади до місцевих громад. Це сприяє створенню умов для розвитку місцевої інфраструктури (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист); підвищення якості послуг завдяки наближенню управлінських рішень до потреб населення; формування відповідальності громад за соціальний розвиток. Водночас реформа виявила низку проблем, серед яких зокрема нерівність між громадами у фінансових можливостях, кадровий дефіцит, потреба у підвищенні управлінської компетентності. Зазначені виклики не є унікальними для України – вони характерні для багатьох країн, що проходили шлях децентралізації, зокрема Польщі та Німеччини. Саме тому порівняння українського досвіду з європейськими моделями дозволяє окреслити можливі напрями щодо його вдосконалення й орієнтуватися на нові можливості в умовах успішного завершення євроінтеграційних процесів.

Фінансова нерівність в Україні проявляється у різному рівні доходів місцевих бюджетів та значній залежності від державних дотацій, що створює дисбаланс у розвитку інфраструктури та соціальних послуг. Фахівці НІСД ще в 2020 році аналізуючи досягнення зауважували, що пріоритетним завданням державної економічної та соціальної політики у процесі децентралізації має стати забезпечення умов для зростання фінансової спроможності територіальних громад [1]. Досвід Польщі засвідчив вирішення аналогічних проблем через надання громадам права на власні доходи та майно, що забезпечило більш стійку фінансову базу. У Німеччині ж муніципалітети мають високий рівень податкової автономії та значні бюджети, що дозволяє їм самостійно реалізовувати політику розвитку. Для України важливим аспектом є необхідність розширення фінансової автономії громад та створення стабільних джерел доходів, оскільки різний рівень доходів місцевих бюджетів, залежність від дотацій та субвенцій призводить до дисбалансу в розвитку інфраструктури, соціальних послуг і можливостей інвестування.

Кадровий дефіцит в українських громадах особливо відчутний у невеликих населених пунктах, де бракує кваліфікованих управлінців. Польща зробила акцент

на професіоналізації місцевих кадрів та залученні громадян до процесів управління через демократичні механізми. Німеччина ж має розвинену систему підготовки державних службовців та конкурентну оплату праці, що забезпечує високий рівень мотивації. Для України актуальним є створення системної програми підготовки управлінських кадрів та підвищення престижності служби в органах місцевого самоврядування, оскільки відсутність висококваліфікованих кадрів призводить до низької якості управлінських рішень, труднощів у стратегічному плануванні, позаяк молоді спеціалісти часто мігрують у великі міста. Як результат – недостатній рівень знань у сфері фінансового менеджменту, стратегічного розвитку, комунікацій призводить до того, що громади не завжди ефективно використовують можливості й повноваження, зокрема і в сфері соціальної політики.

Ще одним викликом є управлінська компетентність, а точніше її недостатній рівень в українських громадах. Аналіз польського досвіду засвідчив ефективність навчання управлінців та розвиток місцевої демократії, що сприяє підвищенню якості рішень. У Німеччині муніципальна автономія поєднується з тісною кооперацією із центральними органами влади, що забезпечує баланс між самостійністю та підтримкою. Відтак, Україні варто інвестувати у підвищення управлінської компетентності та розвивати механізми участі громадян у прийнятті рішень.

Зважаючи на те, що процес децентралізації влади й добровільного об'єднання громад в Україні ще не завершений, зазначене створює ризики для їхньої дієздатності, тому особливу увагу варто приділяти проблемі малих громад, особливо в сучасних умовах. Свідченням зазначеного є міркування Ємельяненко Л.М., Федулової Л.І. які зауважують на тому, впродовж останніх років ситуація набуває загрозливого характеру через нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів та посилення соціальної нерівності, що особливо проявляється на рівні міст, селищ і сіл, у результаті чого відбувається розбалансування територіального простору України, що в

кінцевому підсумку ставить під загрозу її цілісність [2]. Позитивним прикладом може слугувати Польща, яка застосовує механізми міжмуніципального співробітництва, що дозволяє громадам спільно реалізовувати проєкти та долати фінансові обмеження. У Німеччині після об'єднання країни було проведено укрупнення адміністративних одиниць, що забезпечило їхню ефективність.

Узагальнюючи зазначене, вважаємо доцільним для України поєднання добровільного об'єднання з інституційними механізмами підтримки малих громад, оскільки вітчизняна децентралізація стикається з універсальними проблемами, які вже вирішували європейські країни. Оптимальна стратегія полягає у синтезі польської моделі багаторівневого самоврядування та німецької моделі муніципальної автономії. Це дозволить забезпечити фінансову стійкість, кадрову спроможність та ефективне управління громадами, що є ключовою умовою для сталого розвитку місцевого самоврядування й ефективної реалізації соціальної політики в умовах сучасних українських реалій та євроінтеграційних процесів.

Євроінтеграційний курс закріплений Угодою про асоціацію з ЄС [3], яка визначила адаптацію законодавства України до європейських стандартів й основні принципи ЄС у сфері соціальної політики, окремі з яких (субсидіарність, партнерство, інклюзія та соціальна справедливість) стали орієнтирами для українських реформ. Вимоги ЄС щодо членства передбачають дотримання з боку України таких кроків у плані реалізації соціальної політики як захист прав людини та соціальних груп; боротьбу з бідністю та соціальною нерівністю; розвиток системи соціальних послуг відповідно до європейських практик. Зважаючи на результати й досягнення України можемо зробити висновок, що децентралізація та євроінтеграція взаємно підсилюють одна одну. Передача повноважень громадам відповідає принципу субсидіарності ЄС, а європейські стандарти сприяють формуванню більш справедливої та інклюзивної соціальної політики в Україні.

Сучасний стан реалізації соціальної політики в Україні дозволив з'ясувати, що серед практичних прикладів варто виокремити успішні кейси об'єднаних територіальних громад у сфері медицини та освіти й використання грантових програм ЄС для розвитку соціальної інфраструктури. Важливим аспектом розвитку соціальної політики є те, що попри всі обставини сучасних реалій, держава намагається мінімізувати виклики та їх наслідки. Найактуальнішими серед яких є нерівномірний розвиток регіонів, потреба у фінансовій підтримці депресивних територій, досягнення балансу між національними інтересами та європейськими вимогами.

Можливості, які отримує Україна в межах євроінтеграційних процесів дозволяють інтегрувати європейські практики у діяльність місцевого самоврядування, що сприяє підвищенню якості соціальних послуг і розвитку громад. Міжнародна підтримка України щодо соціальної політики включає різні програми, які спрямовані на підвищення охоплення, стійкості та ефективності соціальних виплат, а також на реформування важливих програм соціальної допомоги (U-LEAD with Europe, Ukraine Facility, School Repairs in Ukraine). У 2027 році має завершитися «Програма для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку "U-LEAD з ЄВРОПОЮ"» яку було розпочато ще 01.01.2016 року [4]. Програма має 24 регіональні офіси та працює з громадами по всій Україні, а сума допомоги становить 217 млн EUR. Не менш важливими є й міжмуніципальні партнерства завдяки яким через платформи Cities4Cities чи Global Partnerships Programme громади знаходять нових донорів або отримують технічну допомогу. Масштабні проєкти реалізують міжнародні інституції (Світовий банк, UNDP, EBRD, EIB), часто – у співпраці з кількома країнами. Наприклад, фонд URTF об'єднав ресурси партнерів із Європи, США й Азії. Частина проєктів виконується спільно різними організаціями – як EU4Recovery чи School Repairs in Ukraine, які не лише забезпечують фінансову підтримку, що є необхідною для національного виживання та довгострокового відновлення, а й передбачають гуманітарну

допомогу, макрофінансову стабільність, ремонт інфраструктури, інституційні реформи та економічний розвиток.

Міжнародна підтримка також включає в себе координацію донорських програм, що сприяє ефективному використанню ресурсів. Ці програми й проєкти є важливими для покращення міжнародного статусу України та забезпечення її можливостей для відновлення. Зокрема Проєкт «EU4Recovery – Розширення можливостей громад в Україні» [5] є флагманською ініціативою Європейського Союзу, який реалізується за його фінансової підтримки. EU4Recovery реалізує підхід, орієнтований на конкретні потреби визначених регіонів та територій, поєднуючи можливості міжгалузевої співпраці. Завдяки такій синергії програма спрямована на суттєве підвищення якості життя населення на рівні місцевих громад. Проєкт впроваджується ПРООН в Україні із залученням Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) та Структури ООН із питань гендерної рівності (ООН Жінки). Партнерськими організаціями в межах реалізації проєкту є ГО «Інтерньюз-Україна», БФ «Слов'янське серце» та ГО «Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем». Друга фаза проєкту EU4Recovery (2026–2028 рр.) передбачає 50 млн євро на підтримку стійкості громад.

Ми підтримуємо думку дослідниць, які зауважують на тому, що запровадження нових моделей адміністрування соціальної підтримки мешканців ОТГ у поєднанні з модернізацією фронт-офісів та інтеграцією електронних сервісів (зокрема програмного комплексу «Соціальна громада») сприятиме посиленню управлінської спроможності у сфері надання соціально-адміністративних послуг [2]. Соціальна політика України в умовах децентралізації та євроінтеграції набуває нових рис і стає більш гнучкою, орієнтованою на потреби громад й водночас узгодженою з європейськими стандартами.

Узагальнюючи, варто зазначити, що децентралізація та євроінтеграція виступають не лише інструментами реформування соціальної політики, а й

чинниками формування нової моделі суспільного розвитку України. Децентралізаційні процеси в Україні стикаються з універсальними проблемами, які вже вирішували європейські країни. Оптимальна стратегія полягає у синтезі польської моделі багаторівневого самоврядування та німецької моделі муніципальної автономії. Це дозволить забезпечити фінансову стійкість, кадрову спроможність та ефективне управління громадами, що є визначальними умовами сталого розвитку місцевого самоврядування й успішної та ефективної реалізації соціальної політики в умовах сучасних українських реалій. Подальший розвиток соціальної політики передбачає забезпечення рівності можливостей для всіх регіонів; посилення кадрового потенціалу місцевого самоврядування; гармонізації національних інтересів із вимогами ЄС. Саме ці питання будуть проаналізовані в наших подальших дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. [Шевченко О.В., Романова В.В., Жаліло Я.А. та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук Я.А. Жаліла. Київ: НІСД, 2020. 153 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/decentralizatsiya-i-formuvannya-polityky-regionalnogo-rozvytku-v-ukraini_0.pdf (дата звернення 09.03.2026).
2. Ємельяненко Л.М., Федулова Л.І. Децентралізація в сфері соціальної політики в регіонах України. *Економіка та держава*. 2021. № 4. С. 4–11. URL: DOI: [10.32702/2306-6806.2021.4.4](https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.4.4) (дата звернення 10.03.2026).
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: сайт Верховної ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 12.03.2026).

4. Програма для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку «U-LEAD 3 ЄВРОПОЮ». Децентралізація. URL: <https://decentralization.ua/donors/u-lead> (дата звернення 14.03.2026).

5. EU4Recovery – Розширення можливостей громад в Україні (EU4Recovery) URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/projects/eu4recovery-rozshyrennya-mozhlyvostey-hromad-v-ukrayini-eu4recovery> (дата звернення 14.03.2026).

Світлана Троч,

викладач вищої категорії,

викладач суспільствознавчих дисциплін

ВСП «Житомирський торговельно-економічний

фаховий коледж ДТЕУ»

НАВІГАЦІЯ У СВІТІ ЦІННОСТЕЙ: РОЛЬ ФАСИЛІТАЦІЇ В РОБОТІ З МОЛОДІУ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

*«Освіта — це не заповнення відра водою,
а запалювання вогню. Педагог не повинен
давати готові істини; він має
створити простір, де учень сам
дійде до розуміння добра і зла
через власний досвід і критичне мислення».*

Вільям Батлер Єйтс

Ми живемо в часи, коли майбутнє людства є особливо непередбачуваним та нестабільним, а кожен день приносить нові виклики. Особливо це стосується воєнного повсякдення українців, котрі, долаючи сучасний екзистенційний і безпековий тиск та соціально-економічні негаразди, продовжують розбудовувати державу та розвивати освіту.

Сучасний світ характеризується станом, який польський і британський соціолог та філософ Зигмунт Бауман (1925–2017рр.) визначав як «плинна

сучасність» (liquid modernity) – перебування у швидких змінах, індивідуалізації, крихкості соціальних зв'язків, невизначеності та домінування споживання над тривалими цінностями. У таких умовах стабільні соціальні інститути та традиційні життєві стратегії втрачають свою передбачуваність і часто виходять з-під контролю звичайної людини [2].

Також сучасність характеризується глобальними кризами інститутів та філософій, зокрема і кризою освіти. Остання відбувається на тлі значної соціальної трансформації, яку науковець концептуалізує за допомогою двох антиномічних англійських термінів – «solid» та «liquid». «Solid» – «сталий», «твердий», «незмінний»: таким був етап класичної модерності. У цей період людина здобувала освіту лише один раз і на все життя, проте темп застарівання знань був набагато нижчим, ніж зараз, як і глобальна мобільність робочої сили. Нині ми живемо в епоху «liquid modernity» – епоху «плинної», «текучої» сучасності. Це епоха «індивідуалізованого» суспільства зі швидким темпом застарівання знань, високим рівнем соціальної динаміки, глобальною мобільністю освічених працівників, невизначеністю, а також гнучкістю та мінливістю всього, що нас оточує. Досягнення найбільш амбітної цілі освіти – підготовки до життя – в епоху «плинної сучасності» ускладнюється.

Сучасному суспільству властива суб'єктивізація соціального хаосу, в умовах якого свідомість індивіда стає «сплутаною», оскільки не має чітких зовнішніх орієнтирів у постійному інформаційному безладі. Інакше кажучи, світ людини – невизначений, а тому в неї самої немає і не може бути чіткого стандарту «нормальності» і стабільності. Це спричиняє формування особистості, для якої властивим є стан сплутаності думок, відмови від активних дій, бажання «плисти за течією». Вона не може діяти інакше, оскільки не знає, який спосіб дії є «нормою», адже «норма» в постмодерному світі фактично відсутня. Згідно з З. Бауманом, такий стан властивий для епохи «пізньої модерності», «надмодерності», «постмодерності» – періоду, коли не існує певних «рамочок» або «зразків», на які можна орієнтуватися [3, с. 126]

Оскільки в умовах «плинної сучасності» сталості та порядку не існує, швидкість пристосування до нових умов стає основною умовою адаптації індивіда до життя.

Проблема кризи освіти полягає в тому, що освіті складно досягнути своєї мети в умовах соціальної реальності, яка помітно змінилася і продовжує змінюватися останніми десятиліттями.

Підготовка до життя – це вічне і незмінне завдання будь-якої освіти – має насамперед означати: розвиток здатності співіснувати в сучасному світі з невизначеністю і двозначністю, з різноманітністю точок зору і відсутністю нездатних помилятися і гідних довіри авторитетів; прищеплення терпимості до відмінностей і готовності поважати право бути відмінними; укріплення критичних і самокритичних здатностей і мужності, необхідних для прийняття відповідальності за свій вибір і його наслідки; вдосконалення здатності «змінювати рамки» і протистояти спокусі втечі від свободи з причини тієї болісної невизначеності, яку вона приносить разом з новими і незвіданими радощами [1, с. 89].

Від нас, педагогів, тепер очікують, що ми підготуємо молодь до життя у світі, який робить саму ідею «бути підготовленим» (що означає адекватно навченим і кваліфікованим, готовим не бути заскоченим зненацька подіями та тенденціями, що змінюються) майже недійсною [3, с. 127]. Для молоді це створює ситуацію «онтологічної невпевненості», де вибір ціннісних орієнтирів ускладнюється постійною трансформацією соціальних норм.

Рональд Інглгарт у своїх дослідженнях зазначає, що в суспільствах, які проходять через кризи, спостерігається зсув від «цінностей самовираження» назад до «цінностей виживання» або пошуку нових форм колективної ідентичності [7]. В умовах українських реалій ця трансформація посилюється необхідністю адаптації до екстремальних безпекових викликів, що робить проблему ціннісного самовизначення питанням не лише особистісного зростання, а й соціальної стійкості.

У ситуації, коли готові відповіді минулого не працюють, роль викладача трансформується. Згідно з концепцією Карла Роджерса, навчання стає ефективним лише тоді, коли воно є значущим для особистості, а викладач виступає фасилітатором – тим, хто полегшує процес самостійного пізнання [5].

У контексті цього фасилітація з боку сучасного педагога передбачає:

1. Створення безпечного дискусійного простору, де студент може висловити сумнів або змінити позицію без ризику осуду. У світі, де, на жаль, панує полярність думок та «мова ворожнечі», заклад освіти має стати територією, де студент не боїться помилитися, бути висміяним або засудженим за свою інакшість. Головним гаслом такого освітнього середовища має бути: «Ми можемо не погоджуватися з тезою, але поважаємо того, хто її виголосив».

2. Актуалізацію сенсів: допомога молоді знайти відповідь на питання «Навіщо?», що, за Віктором Франклом, є фундаментом для виживання особистості в умовах хаосу [6, с. 74].

Віктор Еміль Франкл (1905-1997 рр.) – австрійський психотерапевт, психіатр і філософ, який протягом Другої світової війни провів три роки в Освенцимі, Дахау та інших концентраційних таборах. Згодом він написав книжку «Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі», у якій розкрив свої роздуми на тему нездоланного дару захистити себе перед лицем невимовного страждання, а також нагадування про відповідальність кожного з нас за те, щоб цінувати співтовариство людей. Автор переконаний: іноді людина навіть не знає, що вона хоче робити. Натомість вона або хоче робити те, що роблять інші (конформізм), або робить те, що хочуть від неї інші (тоталітаризм). Завдання педагога – допомогти їй розібратися з власними сенсами і цілями.

3. Відмову від дидактизму: замість трансляції догм фасилітатор стимулює критичне мислення через аналіз етичних дилем та соціальних кейсів. Це перехід від моделі «вчитель як єдине джерело істини» до моделі

«вчитель як партнер у пошуку сенсів». Викладач-фасилітатор не просто викладає факти, а ставить їх під сумнів, створюючи ситуацію інтелектуального виклику.

Трансформація цінностей молоді сьогодні демонструє зростання запиту на суб'єктність. Студенти прагнуть бути не об'єктами виховного впливу, а активними учасниками соціальних змін. Викладач-фасилітатор використовує методики «навчання через дію», де теоретичні знання з суспільствознавства перевіряються реальною соціальною практикою. Це дозволяє молоді інтегрувати абстрактні поняття «справедливість», «свобода» та «відповідальність» у власну життєву стратегію, перетворюючи невизначеність із загрози на простір для нових можливостей.

Через призму ціннісного виховання чітко проглядається відповідальність закладу освіти, адже такий заклад в умовах невизначеності бере на себе роль «соціального якоря». Його відповідальність полягає не лише у видачі диплома, а й у формуванні компетентностей, закріплених у нормативній базі, зокрема у здатності до відповідальної громадянської поведінки згідно Закону України «Про освіту».

Соціальна відповідальність проявляється і через створення етосу закладу. Етос (від грец. *ethos* – «звичай», «характер») – це сукупність панівних цінностей, моральних норм, стилю життя та ідеалів певної соціальної групи, культури чи професії. Він визначає прийнятні норми поведінки та етичні засади. Створення етосу означає створення атмосфери, де академічна доброчесність, волонтерство та екологічна свідомість є живою практикою. Педагог-фасилітатор у цьому процесі стає медіатором між глобальними гуманістичними цінностями та індивідуальним досвідом студента.

Реалізація ролі педагога-фасилітатора потребує відходу від класичних семінарів-опитувань на користь інтерактивних форматів. Нижче наведено приклади методів, які допомагають молоді кристалізувати власні цінності:

1. Метод «Світове кафе»

При вивченні теми «Глобальні проблеми сучасності», викладач не диктує перелік загроз, а організовує обговорення за кількома столами. Студенти в малих групах шукають відповідь на питання: *«Яка з глобальних проблем найбільше загрожує моєму особистому майбутньому?»*. Роль фасилітатора у ньому: створювати атмосферу неформального спілкування та допомагати групам синтезувати ідеї і як результат - перехід від абстрактного знання до персональної відповідальності.

2. Етична дилема «Вибір у човні»

Студентам пропонується ситуація обмеженого ресурсу, де потрібно прийняти колективне рішення, кого врятувати або як розподілити допомогу. Фасилітатор не оцінює «правильність» вибору, а ставить уточнюючі питання: *«Якою цінністю ви керувалися, приймаючи це рішення?»*, *«Чи готові ви нести відповідальність за наслідки перед громадою?»*. Результатом має стати усвідомлення того, що в умовах невизначеності кожен вибір має етичну ціну.

3. Проєкт «Жива історія»

В рамках вивчення соціальних трансформацій, студенти отримують завдання взяти інтерв'ю у представників різних поколінь про їхні ціннісні орієнтири в кризові періоди минулого. Викладач-фасилітатор здійснює супровід у підготовці питань та допомога в рефлексії після отриманого досвіду, що сприяє розвитку емпатії та розуміння тяглості цінностей, що в свою чергу зменшує відчуття хаосу та розгубленості перед майбутнім.

Важливо зазначити, що результатом такої роботи є не просто оцінка в журналі, а зміна поведінкових маркерів молоді. За науковими спостереженнями, використання фасилітативних технік підвищує рівень соціальної активності студентів та знижує рівень тривожності перед невизначеним майбутнім, оскільки молодь відчуває наявність внутрішнього «ціннісного компаса» [6, с. 136].

Отже, враховуючи вищезазначене можна констатувати, що в сучасному світі через кризу модерності досягати цілей в освіті стає складно. Необхідні

нові моделі викладання, які відповідають соціальним умовам сучасності. Нині освіта не лише опиняється перед епохальними викликами – вона сама є відповіддю на ці виклики. Коли усталений стан речей змінюється в невизначеному світі, освітній заклад має готувати людину до такого мінливого життя. Світоглядна криза та зміна ціннісних орієнтирів не може бути розв’язана простими технічними рішеннями. Вона вимагає цілісного фундаментального підходу, в якому роль освіти є беззаперечною.

Список використаних джерел

1. Бауман З., Донскіс З. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності. Київ: Дух і літера, 2014. 280 с.
2. Бауман З. Плинні часи. Життя в добу непевності. К.: Критика, 2013. 176 с.
3. Гальченко М., Ковальов О. Постмодерна концепція освіти Зигмунда Баумана. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. К., 2021. С. 125–131.
4. Пономаренко О. В. Плинна сучасність і проблема масової культури у філософії З. Баумана. *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: здобутки і стратегії*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Київ, 20 трав. 2020 р. / Нац. акад. пед. наук України [та ін.]; [редкол.: С. О. Сисоєва (голов. ред.) та ін.]. Біла Церква: Авторитет, 2020. С. 169–172.
5. Роджерс, Карл Р. Становлення особистості. Погляд на психотерапію / пер. з англ. Володимир Горбатько. Київ: КСД, 2023. 608 с.
6. Франкл Віктор Еміль. Людина в пошуках справжнього сенсу: психолог у концтаборі: пер. с англ. / Віктор Еміль Франкл; пер. Олена Замойська. Харків: "КСД", 2025. 159 с.
7. Inglehart, R. *Cultural Evolution: People's Motivations are Changing, and Reshaping the World*. Cambridge University Press, 2018. Режим доступу: <https://changing-sp.com/ojs/index.php/csp/article/view/35>

Наталія Сангаєвська,

здобувачка другого(магістерського) рівня вищої освіти

ОП «Публічне управління та адміністрування»

Поліського національного університету

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Потреба в системній трансформації державної політики щодо ресурсного забезпечення загальної середньої освіти зумовлена необхідністю впровадження принципу децентралізації. Ключовим викликом є забезпечення фінансової самостійності шкіл та цифровізація управлінських процесів в умовах воєнного стану, що є обов'язковою умовою інтеграції української освіти в європейське цивілізаційне середовище. Сучасна модель управління ресурсами вимагає узгодження місцевих інтересів громад із державними стандартами безпеки та якості освіти в умовах євроінтеграції.

В сучасних умовах трансформації суспільства під впливом європейської інтеграції та викликів воєнного стану, ефективне управління ресурсним потенціалом закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) набуває стратегічного значення. Освіта розглядається як інструмент інтеграції у світову економіку знань, що вимагає гармонізації українських освітніх програм із європейськими стандартами та напрямами, які визначають UNESCO, OECD та Європейська комісія [3, с. 9]. Ці міжнародні організації задають ключові стандарти та напрями для інтеграції в освітньому просторі. ЮНЕСКО визначає шість ключових сфер навичок, які мають бути інтегровані в освітні програми [7, с. 189]. Ці трансверсальні (наскрізні) компетентності в освітній галузі України визначені в Державному стандарті базової середньої освіти [1] та Державному стандарті початкової освіти [2] та професійному стандарті «Вчителя закладу

загальної середньої освіти» [5]. Наскрізні компетентності розкриті у Державних стандартах освіти як обов'язковий результат навчання. В управлінському аспекті вони є інтегральним показником якості освітнього процесу, на забезпечення якого спрямовується ресурсний потенціал закладу. При цьому ресурсний потенціал – це не просто набір матеріальних чи фінансових благ, а складна динамічна система, що охоплює кадровий капітал, цифрові інструменти, матеріальні цінності та безпекову інфраструктуру.

Трансформація управління трудовим потенціалом. Українська освітня реформи «Нова українська школа» (НУШ) передбачає розподіл загальної середньої освіти на початкову школу, гімназію (5–9 класи) та профільний ліцей (10–12 класи). Така структура базується на практиках країн Європейського Союзу. У країнах ЄС функціонують багаторівневі системи освіти, де виокремлення старшої профільної школи (ліцеїв) є поширеним явищем. Зокрема, можна виділити такі особливості трирівневої системи та виокремлення профільних ліцеїв у країнах ЄС:

Франція має чітко виражену трирівневу систему, яка закріплена навіть на рівні управління та фінансування матеріальної бази. Кожен рівень підпорядковується різним органам влади: комуни будують і утримують початкові школи, департаменти відповідають за коледжі (молодші середні школи, аналог гімназій), а регіони управляють ліцеями (старша профільна школа).

Польща у 1999 році запровадила структурну реформу, яка також сформувала трирівневу систему: було скорочено навчання в початковій школі до шести років, запроваджено окремий рівень гімназії (три роки), після якої йшло навчання у школах вищого від гімназійного рівня (ліцеях).

Трирівнева система з виокремленням профільних ліцеїв є типовою для Європи. Проте європейські інституції рекомендують здійснювати профілізацію у старшому віці (15–16 років), щоб уникнути соціальної

несправедливості та дати кожній дитині рівні можливості для розкриття свого потенціалу в базовій школі.

Упровадження реформи «Нова українська школа» та перехід на трирівневу систему освіти (з виокремленням профільних ліцеїв) заплановано з 2026 року [4]. Це створює глибокі структурні кадрові проблеми. Існує територіальна диспропорція, коли в сільських школах є надлишок вчителів, змушених викладати багато суміжних предметів, а для старшої профільної школи бракує вузьких спеціалістів. Для подолання цих криз держава впроваджує нові інструменти, орієнтовані на стимулювання педагога: сертифікацію (з 20% надбавкою), однорічну інтернатуру з менторством для залучення практиків без педагогічної освіти, а також принцип «гроші ходять за вчителем», що надає педагогу академічну свободу у виборі форм підвищення кваліфікації.

Модель «гроші ходять за вчителем» впроваджується в Україні в рамках концепції «Нова українська школа» та нормативно закріплена Постановою Кабінету Міністрів України № 800. Її головна ідея полягає у зміні вектору фінансування: кошти спрямовуються не напряму до державних інститутів післядипломної освіти (ШПО), як це було традиційно, а йдуть за вибором самого педагога. Аналогічна програма «економічного порятунку» діє в ЄС. У межах європейської освітньої політики 2024–2026 років концепція Lifelong Learning (LLL) перестала бути просто «гуманітарною місією» і перетворилася на стратегічний інструмент економічного виживання. Європейський Союз розглядає безперервне навчання як єдиний спосіб адаптації ринку праці до викликів штучного інтелекту (ШІ) та масової автоматизації. Для державної політики управління ресурсним потенціалом означає зміну фокуса, де ресурси – це не тільки будівля школи та підручники, це адаптивність персоналу. Держава витрачає ресурси на створення цифрових платформ, які дозволяють педагогу вчитися щодня. Економічне виживання системи освіти залежить від того, чи зможе вона готувати дітей до життя, де професії

змінюються кожні 5 років. Якщо вчитель сам не перебуває в процесі LLL, він не зможе виховати учня, здатного конкурувати з автоматизацією. В ЄС це закріплено в стратегії Digital Education Action Plan, де навчання цифровій грамотності триває протягом всієї професійної діяльності [6].

Фінансова децентралізація та розширення автономії шкіл. Сьогодні ресурсний потенціал школи — це не просто «майно на балансі», а динамічний актив, що визначає конкурентоспроможність нації в межах Європейського освітнього простору (ЕЕА 2030). Світова практика та досвід таких країн, як Польща, свідчать, що найефективнішою є змішана децентралізована модель. Вона поєднує базове державне фінансування із широкою автономією шкіл, де заклади можуть самостійно заробляти, здійснювати фандрайзинг та розпоряджатися ресурсами. Українська законодавча база все ще тримає школи в рамках мінімальної автономії. Крім того, воєнний стан докорінно змінив пріоритети використання коштів: ресурсний потенціал школи тепер визначається насамперед наявністю захисної споруди (укриття) та альтернативних джерел енергії, відтіснивши капітальні інвестиції в «освітній простір» заради «безпечного середовища».

Цифровізація як новий вимір освітніх ресурсів. План дій з цифрової трансформації освіти на 2021–2027 роки (Digital Education Action Plan) – це флагманський стратегічний документ Європейського Союзу, спрямований на підтримку стійкої та ефективної адаптації освітніх систем до цифрової ери. Він пропонує довгострокове бачення високоякісної, інклюзивної та доступної європейської цифрової освіти, враховуючи безпрецедентні виклики та масовий перехід на технології, що виникли під час пандемії COVID-19.

В умовах пандемії та війни електронні платформи (такі як «Дія. Освіта», «Всеукраїнська школа онлайн», системи електронних журналів та хмарні середовища) перетворилися з допоміжних інструментів на фундаментальний інформаційний ресурс управління. Цифровізація дозволяє вирішити проблему малокомплектних шкіл через створення «цифрових філій» – формату, коли

учні початкових класів навчаються очно, а старшокласники дистанційно за підтримки тьюторів, що зберігає заклад як соціальний центр села та суттєво економить ресурси.

Державно-громадське партнерство (ДПП) та оптимізація мережі. Для виживання та розвитку в умовах браку державних коштів необхідно залучати альтернативні ресурси. Експерти рекомендують змінити організаційно-правовий статус шкіл із «бюджетної установи» на «комунальне некомерційне підприємство». Це дозволить школам активно застосовувати механізми державно-приватного партнерства: отримувати гранти, благодійні пожертви, здавати майно в оренду та залучати інвестиції бізнесу без переходу права власності на комунальне майно. Паралельно громади мають продовжувати оптимізацію мережі, об'єднуючи зусилля для створення спільних опорних шкіл та організації підвезення учнів. Стійкість та конкурентоспроможність української загальної середньої освіти залежить від відмови від жорсткого адміністрування на користь стратегічного менеджменту, децентралізації, радикальної дебіюрократизації через єдині електронні системи та розвиток шкіл як відкритих спільнот.

Державна політика управління ресурсами в Україні успішно трансформується. Тому комплексний підхід, що поєднує реформування міжбюджетних трансфертів, перехід закладів на фінансову самостійність та розбудову цифрової прозорості як основи соціальної підзвітності, дозволить перетворити українські ЗЗСО на сучасні, гнучкі та відповідальні осередки освітніх послуг. Реалізація Бюджетної декларації 2026–2028 років створює всі умови для того, щоб до 2030 року українська загальна середня освіта стала повноправною та ресурсноспроможною частиною європейської цивілізації.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF> (дата звернення: 18.03.2026).

2. Державний стандарт початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87 (у редакції постанови КМУ від 24.07.2019 р. № 688). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 19.03.2026).

3. Локшина О. Європейський освітній простір як інтеграційна перспектива української освіти. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 2. С. 6–19. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-2-6-19> (дата звернення: 01.03.2026).

4. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи : стратегічний документ. МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 23.03.2026).

5. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти»: Наказ Мінекономіки України від 23.12.2020 р. № 2736. URL: <https://mon.gov.ua/> (дата звернення: 11.03.2026).

6. Digital Education Action Plan (2021-2027): Resetting education and training for the digital age : European Commission policy document. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. URL: <https://education.ec.europa.eu/> (дата звернення: 04.03.2026).

7. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. Official Journal of the European Union. 2018/C 189/01. URL: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018H0604%2801%29> (дата звернення: 30.03.2026).

Вікторія Панченко,

кандидат історичних наук, викладач вищої категорії,

викладач-методист, голова Центру науки,

голова Циклової комісії гуманітарних та природничих дисциплін

ВСП «Житомирський торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ»

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОНТЕРСТВА: ЯК СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ ТРАНСФОРМУЄ ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ СОЛІДАРНОСТІ

Нині Європейський Союз є не просто механічним поєднанням країн на основі лише економічного чи геополітичного інтересу, це передусім союз однодумців, які мають спільні цінності. Чільне місце серед духовних орієнтирів європейського співжиття займає солідарність, яка забезпечує необхідну єдність для подолання поточних і майбутніх криз, зберігаючи міцну моральну основу. Солідарність – це про взаємодопомогу, підтримку, демократизм і толерантність, інклюзивне і громадянсько-активне суспільство. З метою поширення цих ідей серед молоді була створена спеціальна програма ЄС «Європейський корпус солідарності», основними напрямками якої є побудова більш інклюзивного суспільства, об'єднання молодих людей для реагування на соціальні та гуманітарні виклики соціуму [1].

Метою розвідки є з'ясування як українська студентська молодь трансформує європейські цінності солідарності у своїй волонтерській діяльності.

Серйозна геополітична загроза – російсько-українська війна – значно активізувала наше суспільство і зокрема молодь. За даними Держкомстату влітку 2022 р. 59% українців долучились до волонтерства на користь Збройних Сил, внутрішньо переміщених осіб та інших громадян, які постраждали внаслідок війни [2]. У наступні роки ця частка поступово, хоч і незначно,

зростала. За результатами дослідження «Роль волонтерства у житті школярів», яке в межах проєкту «Шкільний урок волонтерства» провела Українська волонтерська служба спільно з цифровою платформою U-Report у 2023 р. 51,2% українських учнів і учениць бодай один раз волонтерили [3]. За результатами анкетування студентів ВСП «ЖТЕФК ДТЕУ» у листопаді 2025 р. 60% опитаних активно волонтерять, ще 30% бодай раз брали участь у благодійних і гуманітарних акціях допомоги.

Що ж дає волонтерство молоді? 65% опитаних в першу чергу наголосили на соціальній значимості волонтерства для вразливих категорій населення (ВПО, ветеранів і поранених бійців, членів сімей загиблих захисників, сиріт, людей похилого віку тощо). Через масштабність соціальних трагедій у часи війни, дефіцит бюджету та спеціалізованих кадрів державі складно і практично неможливо охопити своєю увагою і турботою всіх цих громадян. Але місцева громада і у першу чергу молодь здатна у цьому допомогти. Шляхами посиленої допомоги може бути надання правових консультацій, збір медикаментів, речей, продуктів; побутова допомога немічним, звичайне відвідування і спілкування для психоемоційного розвантаження. Тому волонтерство ще й вчить молодь емпатії, дає розуміння потреб інших, ефективній комунікації і толерантності (28,8% респондентів). Воно допомагає молодій людині зрозуміти цей світ і знайти місце у ньому, навчає ставити потреби близьких людей іноді вище власних, ділитися і бути щедрим не лише матеріально, але й духовно.

На думку третини опитаних, волонтерство дає навички, корисні для майбутньої кар'єри (19,1%), розвиває лідерські задатки (12,2%); формує почуття обов'язку і відповідальності (21,5%). Тобто на другому місці за значимістю особистий інтерес та вигода. Оскільки, волонтерючи, студенти вчаться керувати великими групами людей, будувати логістичні маршрути, налагоджувати зв'язки і шляхи ефективної комунікації, обчислювати фінанси, працювати із базовими соціальними та економічними поняттями і

категоріями, то це дійсно стає важливим практичним досвідом і базою їх професійних навиків у галузях менеджменту, маркетингу, фінансів, бухгалтерського обліку, виробництва харчової продукції тощо. Крім професійного розвитку, волонтерство відкриває нові можливості для навчання, подорожей (13,1%), допомагає подолати стрес (11,1%).

Також важливим в очах молоді волонтерство є для регіональних інтересів: приміром, створює позитивний вплив на місто або населений пункт (27,4%) або допомагає із місцевими потребами (прибирання територій, допомога безхатнім тваринам і т.п. 22,3%).

У ході реалізації благодійних акцій чи волонтерських ініціатив українське студентство трансформує класичне європейське поняття солідарності, додаючи до нього елемент екстремальної адаптивності. На відміну від великих міжнародних організацій, студентські ініціативи здатні розгортати логістичні мережі за лічені години. Використання 3D-друку для потреб фронту в навчальних лабораторіях, написання компютерних програм для координації гуманітарної допомоги або перетворення студентських гуртожитків на хаби для ВПО – це і є трансформація солідарності в дієвий інструмент адаптації до кризи. Відбувається перехід від «норм обов'язку» (голосування, сплата податків) до «залученого громадянства» – активної участі у житті тих, хто потребує допомоги. Тобто молода людина вже не чекає коли хтось відбудує зруйновану школу чи дасть ресурси переселенцям. Вона сама особисто шукає шлях вирішення проблеми «тут і зараз». Це робить громадянське суспільство в Україні одним із найживіших у Європі. Як слушно зазначала Олександра Матвійчук – голова «Центру громадянських свобод», лауреатка Нобелівської премії миру: «Ми живемо в часи, коли звичайні люди роблять незвичайні речі. Волонтерство – це не просто допомога, це спосіб мислення вільної людини, яка бере на себе відповідальність за те, що відбувається в її країні, не чекаючи вказівок зверху» [4].

Волонтерство стає ключовим етапом професійного та особистісного становлення молоді, а участь у таких проєктах, як European Solidarity Corps, дає досвід лідерства, комунікації та роботи в інклюзивних середовищах. Студент-менеджер, керуючи волонтерським штабом, опановує кризове управління, логістику та фандрейзинг на рівні топ-менеджера корпорації. Робота в умовах війни вчить молодь взаємодіяти з різними групами: людьми з інвалідністю, ветеранами, переселенцями. Це формує глибинне розуміння інклюзії не як терміну з підручника, а як щоденної практики поваги та підтримки.

Україна не лише запозичує європейські цінності, а й збагачує їх власним досвідом: рівень довіри до благодійних та гуманітарних організацій в Україні суттєво зріс (з 23% у 2011 р. до понад 58% у 2020-х), що є фундаментом для проєвропейських інституцій. Програми на зразок «Будуємо Україну Разом» стають прикладом того, як спільна праця долає культурні бар'єри та сприяє соціальній інтеграції. Співзасновник руху Юрій Дідула говорив, що українська солідарність – це не про жалість, а про спільну дію. Коли студент зі Львова їде відбудувувати дім у Макарові, він будує не просто стіни, він будує довіру, на якій тримається європейська цивілізація.

Отже, українська модель «швидкого волонтерства» може стати предметом вивчення для європейських країн у контексті кризового менеджменту. Студенти-волонтери є головними провідниками євроінтеграції «знизу вгору», впроваджуючи цінності солідарності у щоденну практику.

Список використаних джерел

1. Європейський корпус солідарності: Актуальні зміни у програмі 2023 року. URL: <https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/european-solidarity-corps-2023-2024.pdf> (дата звернення - 05.04.2026)

2. Концепція Державної цільової соціальної програми з розвитку волонтерської діяльності на період до 2030 року. URL: <https://lnk.ua/7euR0aHUS> (дата звернення - 05.04.2026)

3. Понад половина українських школярів хоч раз волонтерила – результати дослідження. URL: <https://lnk.ua/hy3IZuKuc> (дата звернення - 05.04.2026)

4. Промова Олександри Матвійчук на врученні Нобелівської премії миру. Історична правда. 12 грудня 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/12/12/162157/> (дата звернення - 05.04.2026)

Олександр Суліменко,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри суспільних наук

Поліського національного університету

МІЖЄВРОПЕЙСЬКІ ВІДНОСИНИ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА ЗА ПРАВЛІННЯ РОМАНА МСТИСЛАВИЧА ТА ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО

Галицько-Волинське князівство займало північно-східні райони Карпат, а на південь від них – територію між річками Дністер, Прут, тобто охоплювало всю сучасну Холмщину, Підляшшя, Белзщину (нині це польські землі), частину Лемківщини і Закарпаття, а з початку XIII ст. Київщину, Переяславщину. В регіоні були родючі ґрунти в річкових долинах, значна кількість лісів, а також великі поклади кам'яної солі, яку вивозили у сусідні країни. Важливим було зручне географічне положення князівства, адже воно межувало з Польщею, Чехією, Угорщиною.

Об'єднання Галицького і Волинського князівств відбулося за правління волинського князя Романа Мстиславича (1170–1205 рр.). Українсько-руська земля в той час розпалася на окремі землі – князівства, і серед цих земель Київ уже не відігравав ролі політичного центру. Такий центр утворився на західноукраїнських землях. Галицько-Волинська держава, використовуючи своє вигідне стратегічне розміщення на шляху між Чорним і Балтійським морями, домоглась широкого міжнародного визнання і стала одним із найбільших центрів об'єднання давньоруських земель.

Утворення Галицько-Волинського князівства було подією великої історичної ваги. Територія князівських володінь охоплювала всю Південно-Західну Русь. Недаремно літописець записав про Романа наступне: «вікопомний самодержець всієї Русі, який одолів всі поганські народи мудрістю ума, додержуючи заповідей Божих» [3, с. 268].

Як зазначалося вище, князівство мало вдале розташування і тому через Волинь і Галичину проходили важливі торговельні шляхи. Один з них з Регенсбурга, Праги, Кракова, Любліна, Сандомира, галицького Перемишля та волинських міст Червена, Володимира, Луцька прямував далі на Київ. А інший – вздовж Західного Бугу і Дністра – зв'язував Балтику з Чорним морем, творячи в такий спосіб ще один шлях «з варяг у греки» [2, с. 72].

Слід відмітити, що Роман був сином польської княжни, дочки Болеслава Кривоустого. Він з раннього дитинства жив у Польщі й Німеччині і це йому дуже «придалося для розуміння політики в середній Європі» [1, с.88].

Літопис записав: «Роман Мстиславич князюючи у Володимирі, увійшов був у приятні стосунки зі своїм троюріднім братом Лешком Білим (у літописі – Леськом), сином Казимира II Справедливого, одруженого (вдруге), за польськими даними, з двоюрідною тіткою Романа – Оленою Ростиславівною. Але як твердить літопис через інтриги Владислава III Тонкононого (Лясконогого), сина Мешка III Старого, який боровся з Лешком Білим за королівський стіл, ці відносини зіпсувалися [3, с. 370]. Роман пішов походом

на Польщу, можливо, щоб здобути собі Люблінську землю, і був убитий 19 червня 1205 р. біля міста Завихвоста на річці Вісла. Так закінчилося його коротке перебування при владі.

Варто зазначити, що Роман підтримував добрі стосунки з Візантією, Угорщиною, з Папою Римським Інокентієм III, який пропонував йому прийняти королівський титул. Після смерті князя його вдова утекла до Польщі, де король Лешко залишив її з сином Васильком у себе, а малого Данила вислав в Угорщину до короля Андрія.

Данило Романович Галицький (правив у 1223–1264 рр.) столицею князівства обрав місто Холм (нині– Хелм, місто у Люблінському воєводстві). В 1223 р. князь Данило в авангарді свого війська та спільно з полками киян, чернігівців, смолян тощо вступив у бій над річкою Калкою проти монголо-татар, де русичі зазнали нищівної поразки. Літописець записав: «...І сталася перемога над усіма князями руськими, якої ото не бувало ніколи» [3, с. 381]. У цій битві Данило Романович отримав поранення в груди, але воно було не смертельним. Данило вів дуже обережну політику проти своїх сусідів, шукаючи з ними зв'язків. Так, зокрема, після смерті Лешка в 1227 р. почалася боротьба польських князів за краківський престол і Данило у цій війні виступав на допомогу Конраду Мазовецькому. Князь разом з братом Васильком та військом доходили до міста Каліша і, як записано в літописі: «ніякий князь руський не входив у землю Лядську так глибоко, окрім Володимира Великого, що охрестив землю Руську» [3, с.386].

В той час Данило уклав союз з Литвою, яка почала активно виступати на історичній арені і поморським князем Святополком, за якого він видав свою сестру Соломію. В 30-х рр. XIII ст. з'явилася серйозна загроза з боку тевтонських лицарів Добжинського ордену, які захопили великий торговий центр на Підляшші – місто Дорогичин. Данилу вдалося розгромити цих ворогів у 1238 р. і взяти в полон магістра ордену Бруно. Ще напередодні битви

Данило проголосив: «Не гоже держати отчизну нашу крижевникам (хрестоносцям)» [3, с. 392]

Негативним для Данила було те, що йому необхідно було їхати до монголо-татар на поклін після захоплення ними Русі – України на початку 40-х років XIII ст. Отримавши дозвіл (ярлик) на князювання, він почав зміцнювати свої сили й засоби оборони, упорядкувавши відносини зі своїми найближчими сусідами. В першу чергу були налагоджені відносини з Угорщиною та її королем Белою IV. Тут вирішальну роль відіграла шлюбна дипломатія. В 1247 р. відбувся шлюб сина Данила Лева з донькою Бели IV Констанцією. Важливими були стосунки з Папою Інокентієм IV (між ними було налагоджене листування після повернення Данила від хана). Папа Римський хотів організувати оборону християнства від монголо-татар і залучити до цього країни, яким вони погрожували: Галицько-Волинське князівство, Чехію, Угорщину, Польщу, Литву, Сербію.

Підтримуючи добрі відносини з Папою, Данило задумав досить далекоглядний план, який мав забезпечити йому певну опору на Заході. У 1246 р. був убитий останній герцог Австрії з династії Бабенбергів Фрідріх II Войовничий і почалася боротьба за престол. Країну захопив чеський король Отокар II. Угорський король Бела запропонував (за згодою Папи) одружити Данилового сина Романа з сестрою померлого герцога Гертрудою. Роман поїхав до Австрії і одружився з нею під Віднем у 1252 р. Угорці слабо підтримали Романа у боротьбі з Отокаром і той змушений був залишити дружину і втекти до батька [1 с. 93]. Варто відмітити, що Данилу вдалося налагодити добросусідські відносини з Польщею, хоча влада князя поширювалася на всю Холмщину та Белзьку землю, а в 1243 р. він навіть зайняв місто Люблін.

Окремо слід зазначити, що у 1253 р. Данило Романович прийняв від Папи королівський титул і вів переговори про церковну унію в обмін на обіцянку Папи організувати хрестовий похід проти монголо-татар, але це стало

нездійсненним. У 1258 р. військо монгольського воєначальника Бурундая змусило Данила знищити на своїй землі усі фортеці, щоб цим продемонструвати мирні наміри. Це було важким ударом для Данила і в 1264 р. він помер у м. Холмі (нині місто Хелм у Польщі).

Таким чином, Данило Галицький увійшов в історію як один з найвидатніших українських князів. Йому вдалося здобути авторитет своєї держави поряд з такими сусідніми країнами, як Угорщина, Чехія, Німеччина, Польща, Литва, та окремо встановити дружні стосунки з Папою Інокентієм IV. Завдяки виваженій політиці князя, який використав зручне розташування регіону, йому вдалося побудувати міцну на той час державу, заснувати низку нових міст (особливо м. Львів), що у свою чергу приваблювало масову міграцію до князівства не лише зі східних руських земель, а й з сусідніх європейських держав. Слід наголосити на тому, що внаслідок умілої політики Данилу Галицькому вдалося зберегти від золотоординських впливів традиційні руські порядки. Галицько-Волинська держава більшою мірою ніж інші руські землі перейняла прогресивне із західноєвропейських порядків: професіоналізацію державного управління, розширення прав міст. А в часи, коли міжхристиянська релігійна конфронтація була нормою життя, ця держава демонструє нам зразок віротерпимості, оскільки на території регіону проживали представники різних етносів та віросповідань.

Список використаних джерел

1. Дорошенко Д. Нарис історії України / Передмова І.О. Денисюка. Львів: Світ, 1991. 576 с.
2. Литвин В. Історія України. Підручник. «Видавництво «Наукова думка» НАН України. К., 2011. 838 с.
3. Літопис руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. К.: Дніпро, 1989. 591 с.

Світлана Марченко,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних наук
Поліського національного університету

ІВАН ФЕЩЕНКО-ЧОПІВСЬКИЙ: УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ НАУЦІ ТА ОСВІТІ

Євроінтеграційний курс України, який українці гідно відстоювали на Євромайдані та під час Революції Гідності, а також цивілізаційний вимір російсько-української війни актуалізували питання західноєвропейських соціокультурних впливів в Україні та сприйняття України як частини європейської цивілізації. В багатьох сучасних наукових дослідженнях доводиться, що впродовж тисячолітньої історії Україна жила спільним культурним життям з Європою. Культурну євроінтеграцію України забезпечували: династичні шлюби руських князів з представниками європейських правлячих династій; освітні мандрівки українців до перших європейських університетів; єзуїтська освіта в Україні та організація української вищої школи (Острозька академія, Києво-Могилянська академія) за західними зразками; поширення в Україні ідей Гуманізму та Реформації; еволюція західноєвропейського бароко у культурі України XVII – XVIII ст.; розвиток громадянського суспільства у добу Гетьманщини; масонський рух як продукт європейського Просвітництва; Гран-тури шляхетської молоді з українських земель; традиції колекціонування та меценатства серед знатних українських родів тощо. Проте, в різні історичні епохи це не був односторонній культурний вплив Європи на Україну. Це був процес взаємодії, взаємовпливу, оскільки українці постійно і активно долучалися до творення європейської та світової культури.

Важливою сферою українсько-західноєвропейської культурної взаємодії була освіта та наука. Сьогодні хрестоматійними є імена Юрія Дрогобича, Павла Русина, Феофана Прокоповича та інших українців, чий внесок у розвиток європейської освіти і науки є незаперечним. Проте, багато українських вчених, творців європейської науки, залишаються поза належною увагою дослідників. Серед них – уродженець Житомирщини, учасник процесу українського державотворення початку ХХ століття, міністр уряду УНР, учений-металург зі світовим ім'ям Іван Феценко-Чопівський.

Реалії суспільно-політичного життя Європи першої половини ХХ століття не дали можливості І. Феценко-Чопівському реалізувати свій науковий потенціал в повній мірі на батьківщині. Іван Адріанович опинився в еміграції, як і багато представників української інтелігенції, діячів українського національного руху в умовах утвердження в Україні більшовицької влади. У науково-дослідній та педагогічній діяльності І. Феценка-Чопівського виділяють київський та польський періоди, хоча результати цієї діяльності в обидва періоди мали загальноєвропейську вагу.

Творчий шлях І. Феценка-Чопівського є яскравим прикладом українсько-європейських освітньо-наукових взаємодій і взаємовпливів та цілком відповідає сучасним тенденціям розвитку освіти і науки (міжнародні стажування, інтеграція навчального процесу з науковою діяльністю, взаємодія освіти і науки з виробництвом тощо). Окреслимо кілька їх основних аспектів.

Після закінчення класичної гімназії у Житомирі, майбутній вчений здобув освіту у Київській Політехніці на хімічному факультеті і отримав диплом інженера-технолога. Вимоги до дипломантів у Київському політехнічному інституті були складнішими, ніж, наприклад, у Краківській Гірничій Академії. Для отримання інженерного диплома у Кракові потрібно було або підготувати проект будови фабрики чи гуті, або ж розв'язати якесь практичне дослідницьке завдання. Випускники Київської Політехніки обов'язково виконували і те, і інше [2, с. 79]. Серед випускників КПІ було

чимало поляків, з якими Івана Феценка-Чопівського доля зведе в подальшому в еміграції. Після виробничих практик на Катеринославських металургійних заводах студент Феценко-Чопівський розробив проект мартенівського цеху і з відзнакою захистив дипломний проект у 1908 р. під керівництвом професора В. П. Іжевського, видатного вченого, відомого своїми дослідженнями проблем доменного виробництва, електрометалургії, металографії і термічної обробки металів і сплавів [1, с. 15]. За підтримки В. П. Іжевського, І. Феценко-Чопівський розробив наукову теорію цементації сталей спеціальними добавками, яка лягла в основу доповіді на Всеросійському з'їзді металургів у Петербурзі (1911 р.). Нагородою за результативне наукове дослідження було дворічне стажування за кордоном (Німеччина, Італія, Франція) від Міністерства Промислу й Торгівлі. Мріючи про наукову кар'єру, у 1913 р. Іван склав екзамени на ад'юнкта, а у 1914 р. розпочав стажування у Німеччині (м. Бреслау) у лабораторії наукового світила в галузі металургії, металографа, професора П. Обергоффера [2, с. 27]. Через початок Першої світової війни стажування достроково перервалося. Проте співпраця молодого українського науковця з німецьким вченим не минула даремно. Вже у 1925 р. Пауль Обергоффер у своїй праці «Технічне залізо» посилається на теорію цементації заліза, розроблену І. А. Феценко-Чопівським. Більше того, професор П. Обергоффер у листі до Феценка-Чопівського визнав свої помилки у тлумаченні процесу цементації заліза [1, с. 27].

Важливим кроком наукової кар'єри І. Феценка-Чопівського став захист у 1927 р. докторської дисертації у Варшавській Політехніці. Промотором виступив професор В. Броневський (видатний вчений-металознавець, металург, який після навчання у Сорбоні викладав на кафедрі технології металів Львівської політехніки, у 1914-1918 рр. читав курс металографії у Сорбоні, після чого повернувся до Львова, а з 1922 р. очолив кафедру металографії Варшавської Політехніки). На захисті був присутній Президент Польщі, професор І. Мосніцький, який впродовж 1912-1926 років очолював

кафедру неорганічної хімії, хімічної технології і технічної електрохімії Львівської Політехніки [1, с. 17, 32]. Наведені факти свідчать про тотожний викладацький склад українських та польських вищих навчальних закладів, а отже, про європейський рівень освіти у Галичині.

Викладацька діяльність Івана Фещенка-Чопівського охоплювала і київський, і польський періоди та здійснювалася у різних навчальних закладах. Будучи професорським стипендіатом без коштів утримання у КПІ, у 1908-1909 рр. він заробляв на життя вчителюванням у приватній жіночій гімназії Плетневої у Києві на Печерську. З 1909 року мав посаду асистента в Київській Політехніці, вів практичні заняття з гутничного аналізу та з металографії. З початком Першої світової війни поєднував педагогічну діяльність в Київській Політехніці (асистентура при кафедрі мінеральної технології у професора Д. Чернобаєва) з роботою інженера у Київському Комітеті для розподілу палива й металів, а згодом – у Військово-промисловому Комітеті [2, с. 22, 28]. З евакуацією Політехніки у 1916 р. педагогічна робота перервалася і відновилася лише в еміграції.

З початку 1922 р. український вчений-емігрант був призначений контрактним старшим асистентом Варшавської Політехніки при кафедрі металургії та металознавства, яку очолював професор В. Броневський (відомий металознавець, що мав споріднені наукові інтереси з Фещенко-Чопівським), але за півроку отримав запрошення на посаду професора металографії Краківської Гірничої Академії. У Гірничій Академії викладав «Загальну металургію» та «Металографію і термічну обробку», а згодом – «Спеціальні сталі» [2, с. 71]. Водночас у 1923 р. Українська Таємна Політехніка у Львові обрала І. А. Фещенка-Чопівського професором, тому щомісяця він їздив до Львова читати лекції з «Вступу до металознавства». Таким чином, педагогічна діяльність Івана Адріяновича була пов'язана з Київською, Львівською і Варшавською Політехніками та Гірничою Академією у Кракові.

Важливою складовою науково-освітнього процесу було запозичення міжнародного досвіду. У 1910 р. старший асистент при кафедрі металургії Київської Політехніки І. Феценко-Чопівський разом із наставником професором В. П. Іжевським відвідав міжнародну виставку у Брюселі, про що згодом згадував у «Хроніці мого життя»: «Провели ми там цілий тиждень і я встиг побачити різні дива. Багато набрався я вражень і знання...» [2, с. 24]. На зворотному шляху вони відвідали Міжнародний Конгрес з питань металургії в Дюссельдорфі у Німеччині, науково-дослідні центри у Лондоні та Шеффільді, що також посприяло знайомству із науковими здобутками європейських вчених у металургійній сфері. Згодом професор І. А. Феценко-Чопівський ділився власним досвідом і здобутками на численних конференціях, конгресах, симпозіумах, інших наукових зібраннях та відвідуючи лабораторії у Лондоні, Теддінгтоні, Стокгольмі, Парижі, Аахені, Шарлоттенбурзі, Бреслау, Дюссельдорфі.

Вчителі і наставники І. Феценка-Чопівського (київський професор В. П. Іжевський та варшавський професор В. Броневський) належали до групи науковців французької школи, були учнями відомого фізика-хіміка і металознавця із Сорбони А. І. Ле Шательє [1, с. 15]. А сам Іван Адріанович заснував польську наукову школу металознавства у Кракові та організував металографічну лабораторію у Гірничій академії. Діяльність кафедри металографії та науково-дослідної лабораторії була спрямована по-перше, на навчальну роботу (лекції, практичні та лабораторні заняття); по-друге, на науково-дослідну роботу (власне наукові дослідження); по-третє, на технологічно-дослідну роботу (експертні дослідження, технологічні проби на замовлення підприємств). Кафедра стала одним з кращих осередків підготовки фахівців для металургійної та машинобудівної промисловості Польщі. З 1926 по 1939 р. І. Феценко-Чопівський мав 49 дипломантів, 44 з яких успішно захистилися, а п'ятьом завадила війна. Серед дипломантів було п'ять українців [2, с. 79]. Усі учні Івана Адріановича готували дипломи

лабораторним шляхом. Вчений був противником «масової підготовки спеціалістів» і дотримувався принципу індивідуальної підготовки інженерів-науковців. Його дипломанти зайняли провідні позиції в металургійній промисловості Польщі.

Вагому роль у розвитку освіти і науки в Україні та Європі відіграли видані Іваном Адріановичем підручники та монографії, що знадобилися як вітчизняним, так і європейським студентам та науковцям. Це, передусім, «Економічні нариси: природні багатства та велика промисловість України» (1917), «Природні багатства України» у двох частинах (1919), «Економічна географія України» (1922), «Нариси з теорії металознавства» (1926), «Металознавство» у трьох томах (1932, 1934, 1936 pp.). В цілому, до наукового доробку вченого належить 29 праць українською мовою, 87 – польською, 10 – німецькою, 3 – французькою, 25 – російською [1, с. 65–75].

Фещенко-Чопівський займався і видавничою діяльністю. У польський період започаткував науково-технічні періодичні видання металургійного спрямування «Наукові праці державних оборонних підприємств» та «Наукові праці Гути «Байльдон»». Співпрацював з харківським «Науково-технічним Вісником». Був співредактором та співавтором журналу «Технічні Вісті» [1, с. 18–19].

Наукові досягнення Івана Адріановича забезпечили йому членство у багатьох наукових товариствах та міжнародних інститутах (Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка, Українське технічне товариство у Львові, Інститут заліза і сталі, Інститут сталі (Лондон), Польське хімічне товариство у Варшаві, Російське металургійне товариство, Німецьке товариство металургів тощо). Водночас вчений долучився до організації Польського товариства гутників та був обраний членом-кореспондентом Академії технічних наук Польщі [1, с. 19–20].

Наукові здобутки вченого не обмежувалися теоретичною цариною, а мали неабияке практичне значення. На окрему увагу заслуговують експертизні

дослідження І. Феценка-Чопівського, які допомогали встановити причини недосконалості металопродукції, причини проблем в її експлуатації, а згодом – вдосконалити технологію виробництва продукції та підвищити її якість. Перше таке дослідження відбулося ще на початку наукової кар'єри Феценка-Чопівського. На замовлення фабрики сільськогосподарських машин у Єлисаветграді він удосконалив процес цементації лемішної сталі для плуга. Молодий науковець дослідним шляхом розгадав секрет німецьких колоністів, які кустарним способом виробляли якісні леміші на Хортиці, і обґрунтував необхідність додавання чітко визначеної кількості солей калію й азоту для цементації сталі [3]. Згодом дослідник займався виявленням причин руйнування парових котлів та проблем якості котельних сталей, причин руйнування залізничних рейок тощо. З 1927 р. був запрошений консультантом в справах сталей та термічної обробки сталевих конструкцій до Польської Державної Збройовні, що відкривало можливості для практичної діяльності. З 1928 р. став начальником Дослідницького Інституту гуті «Покуй» в Новому Битомі, який об'єднав усі лабораторії підприємства (хімічну, металографічну, вогнетривких матеріалів, аналізу коксу та олій, тривкості матеріалів та магнітних помірів) і нараховував близько 80 співробітників [2, с. 75, 80]. З 1930 р. вчений очолював Дослідний центр Гуті «Байльдон» у Катовіце. На Гутах «Покуй» та «Байльдон» проводилися дослідження, спрямовані на покращення якості та надійності зброї [1, с. 38].

Отже, творчий шлях І. Феценка-Чопівського є яскравим прикладом українсько-європейських освітньо-наукових взаємодій та взаємовпливів. Здобувши освіту у Київській Політехніці, він стажувався у Німеччині; його вчителі і наставники належали до французької наукової школи, а сам Іван Андріянович заснував польську наукову школу металознавства у Кракові; викладацька діяльність І. Феценка-Чопівського пов'язана із Київською, Львівською і Варшавською Політехніками та Гірничою академією у Кракові; наукові досягнення вченого забезпечили йому членство у багатьох наукових

товариствах європейських держав та міжнародних інститутах. За внесок у розбудову воєнної промисловості Польщі був нагороджений у 1933 р. «Золотим Хрестом Заслуги». Однак, ні міжнародне визнання наукових здобутків вченого, ні польське громадянство та заступництво впливових науковців не захистили його від каральної машини радянської тоталітарної системи. Ця система спрямована була на знищення неординарних, талановитих особистостей і нездатна була оцінити значення їх діяльності для вітчизняної і світової науки.

Список використаних джерел

1. Рильніков Б. С., Понеділок Г. В. Іван Фещенко-Чопівський: вчений та педагог. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 76 с. URL: <https://surl.lt/bfxnzp>

2. Фещенко-Чопівський І. А. Хроніка мого життя: Спогади міністра Центральної Ради та Директорії / І. А. Фещенко-Чопівський; Передмова В.О. Шевчука; Примітки та коментар. М. Ю. Костриці, Г. П. Мокрицького. Житомир, 1992. 124 с.

3. Шпак В. Іван Фещенко-Чопівський: його дух був міцнішим за створену сталь. *Урядовий кур'єр*. 18 лютого 2014. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ivan-feshenko-chopivskij-jogo-duh-buv-micnishim-za/>